

İBN ÂŞÛR TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN

2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Reyhan KARAAHMETOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN

İBN ÂŞÛR TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN

Reyhan KARAAHMETOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Temmuz 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	9
ABSTRACT.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	11
ARCHIVE RECORD INFORMATION	12
KISALTMALAR	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	17
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	18
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	22
İBN ÂŞÛR VE TEFSİR ANLAYIŞI.....	22
1. İBN ÂŞÛR'UN YAŞADIĞI DÖNEMİN DURUMU, HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	22
1.1. İbn Âşûr'un Yaşadığı Dönemin Durumu	22
1.2. İbn Âşûr'un Hayatı.....	23
1.3. İbn Âşûr'un İlmî Kişiliği	26
1.3.1. Hocaları.....	26
1.3.2. Öğrencileri.....	28
1.3.3. İlmî ve İdari Görevleri	30
1.3.4. Çağdaş Âlimlerle İlmî Münazaraları.....	32
1.4. İbn Âşûr'un Eserleri	33
1.4.1. Kur'ân İlimleri.....	33
1.4.2. Hadis ve Tarih.....	34
1.4.3. İslam Hukuku	34
1.4.4. Düşünce ve Fikir	35
1.4.5. Arap Dili ve Edebiyatı.....	35
1.4.6. Diğer Eserleri	36

2. İBN ÂŞÛR'UN TEFSİR ANLAYIŞI	37
2.1. “et-Tahrîr ve't-Tenvîr” Adlı Tefsirin Genel Özellikleri.....	37
2.2. İbn Âşûr'un Tefsir Metodu	39
2.2.1.Rivâyet Yönü.....	39
2.2.2.Dirâyet Yönü	43
2.3. İbn Âşûr'un Sure ve Ayetleri İşleyiş Metodu	46
2. İKİNCİ BÖLÜM	48
İBN ÂŞÛR TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN.....	48
2.MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN'IN KAVRAMSAL VE NAZARİ ÇERÇEVESİ	48
2.1. Müşkil Kavramı	48
2.1.1. Sözlük Anlamı	48
2.1.2. Terim Anlamı	49
2.1.3. Müşkile Yakın Kavramlar	49
2.2. Müşkilü'l-Kur'ân İlmî.....	52
2.2.1. Müşkilü'l-Kur'ân İlminin Tarihi Süreci	52
2.2.2. Kur'ân'da Müşkilin Olmasının Hikmetleri	53
2.2.3. Müşkilü'l-Kur'ân Literatürü.....	54
3. İBN ÂŞÛR'A GÖRE İŞKÂL SEBEPLERİ	61
3.1. Lafzın Yapısından Kaynaklanan Sebepler	61
3.1.1. Hakikî ve Mecâzî Mananın Bilinememesi	61
3.1.2. Lafzın Aynı Anda Farklı Anlamlar Taşımaması	64
3.1.3. Kastedilen Mananın Açıkça İfade Edilememesi	67
3.2. Ayetler Arası Konu, Yer ve Zaman Farklılıklarından Kaynaklanan Sebepler.....	69
3.2.1. Mevzunun (Konunun) Merhale Farkının Bilinememesi.....	69
3.2.2. Yer ve Zaman Farkının Bilinememesi	74
3.3. Yorum Farklılıklarından Kaynaklanan Sebepler.....	77
3.3.1. Zâhir Mananın Anlamla Örtüşmemesi.....	77
3.3.2. Ayetlere Ön Kabulle Yaklaşım	80
3.4. Arap Dilinin Özelliklerine Aykırılıktan Kaynaklanan Sebepler	83
3.4.1. İrab.....	83
3.4.2. Ara Cümlelerin Bilinmemesi	89
3.4.3. Harf-i Cerlerin Birbirlerinin Yerine Kullanılması.....	91

3.4.4.	Edatların Yanlış Kullanılması	93
3.4.5.	Olayların Faillerinin Bilinememesi	97
3.5.	Kiraat Farklılıklarından Kaynaklanan Sebepler	100
4.	İBN ÂŞÛR'A GÖRE İŞKÂLİ GİDERME YOLLARI	106
4.1.	Te'vîl (Yorumlama)	106
4.2.	Nesih	109
4.3.	Tahsîs Etme.....	112
4.4.	Sebeb-i Nüzulü Bilme.....	114
4.5.	Siyakı Dikkate Alma	116
4.6.	İlgili Ayet ve Hadisleri Dikkate Alma	118
4.7.	Müteşâbihin Muhkeme İrca Edilmesi	119
4.8.	Müphem İfadeleri Çözüme Kavuşturma	119
4.9.	Lafzın Gramerinin/İrabının Bilinmesi.....	120
3.	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	123
3.	İBN ÂŞÛR'UN MÜŞKİL ADDEDİLEN AYETLERE DAİR YORUMLARI	123
3.1.	Kıssalarda Ortaya Çıkan İhtilâflar ile İlgili Ayetlerin Yorumu.....	123
3.1.1.	Hız. Mûsa'nın (a.s) Çöl Yolculuğu	123
3.1.2.	Hâbil-Kâbil Kıssası.....	124
3.1.3.	Süleyman'ın (a.s) Emrine Verilen Rüzgâr	125
3.2.	Ahret ile İlgili Mevzularda Çelişir Gibi Görünen Ayetlerin Yorumu	126
3.2.1.	Sorgulama-Hesaba Çekilme	126
3.2.2.	Tasvir Edici İfadeler.....	127
3.2.3.	İnsanların Ahiretteki Durumları	128
3.3.	Aynı Gerçek Mana İçin Farklı Kelimelerin Kullanılmasıyla Çelişir Gibi Görünen Ayetlerin Yorumu	129
3.3.1.	Göklerin ve Yerin Yaratılışı	129
3.3.2.	İnsanın Yaratılışı	130
3.3.3.	"İnzâl" Fiili.....	130
3.4.	Kelâmi Konularda Ortaya Çıkan Anlam Karmaşasıyla ilgili Ayetlerin Yorumu	132
3.4.1.	Peygamberlerin İsmet Sıfatı /Peygamberlerin Masumiyeti	132
3.4.2.	Ru'yetullah	133
3.4.3.	Fiillerin Yaratıcısı.....	135

3.5. Kur'ân'dan Önceki Gelenekler Hakkında Çelişkili Olduğu Düşünülen Mevzular Hakkındaki Ayetlerin Yorumları.....	136
3.5.1. Nübüvvetin Umumiliği (Genelliği).....	136
3.5.2. Peygamberlerin Şahitliği.....	138
3.5.3. Hz. İsa'nın (a.s) Ehl-i Kitaptaki Durumu	139
3.6. Kur'an'ın Edebî Yönüyle Çelişir Gibi Görünen Ayetlerin Yorumu.....	140
3.6.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrarların Olması	140
3.6.2. Kur'an'ın Temsîl Yönünün Bulunması.....	141
3.6.3. Bazı Kelime ve İbarelerin Kullanımıyla Alakalı Farklı Müşkiller	141
SONUÇ	143
KAYNAKÇA.....	147
ÖZGEÇMİŞ	156

TEZ ONAY SAYFASI

Reyhan KARAAHMETOĞLU tarafından hazırlanan “İBN ÂŞÛR TEFSİRİNDE MÜŞKİLÛ’L-KUR’ÂN” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı İMAMOĞLU (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Nazife Vildan GÜLOĞLU (KÜ)

08/07/2020

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Reyhan KARAAHMETOĞLU

İmza :

ÖNSÖZ

Allah, insanları uyarmak ve doğru yolu göstermek amacıyla kendilerine Kur'ân'ı açıklayan ve tebliğ eden Hz. Peygamber'i elçi olarak göndermiştir. Kur'ân-ı Kerîm nâzil olduğu andan itibaren Hz. Peygamber, Sahabe, Tâbiîn ve Tebeu't-tâbiîn tarafından açıklanmış ve yorumlanmıştır. Bunun yapılabilmesi içinde çeşitli yöntem ve metotların bilinmesi gerekmektedir. Bizlere yol gösteren ve Kur'ân'ı anlamamıza yardımcı olan bu metotları anlatan ilimlerin başında tefsir ilmî gelmektedir.

İnsanların Kur'ân'ı anlaması için çaba gösteren, toplumun içinde bulunduğu problemlere çözüm arayan ve bunun için çeşitli çalışmalar yapan âlimler bulunmaktadır. Bu âlimlerin en önemlilerinden birisi Tunuslu İbn Âşûr (öl. 1393/1973)'dur.

İbn Âşûr, tefsir alanında uzmanlaşmış, çağdaş müfessirlerden birisi olup bu alanda öne çıkmış bir âlimdir. Kendisini ilmî çalışmalara adanmıştır. İbn Âşûr'un diğer müfessirlerin benimsediği metotlardan farklı bir metot uygulayarak yeni bir sistem oluşturmaya çalıştığı bilinmektedir. Bu sebeple yaşadığı ortam, ilmî hayatı ve tefsîr anlayışı anlaşılmalı ve araştırılmaya değer konulardan biridir.

İbn Âşûr'un tefsir alanında kaleme aldığı *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı eseri hakkında çeşitli çalışmaların yapılması çağdaş müfessirin ve eserinin bilinmeyen yönlerinin İslam âleminde tanınmasına yardımcı olmuştur. Ayetler arasında çelişkinin var olabileceği düşüncesi müşkilü'l-Kur'ân ilmînin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İbn Âşûr'un da *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı eserinde müşkil ayetleri açıkça ifade etmesi neticesinde müşkilü'l-Kur'ân anlayışı ve müşkil ayetlere bakışı araştırılmaya değer hususlardan biri haline gelmiştir.

İbn Âşûr'un eserinin incelenmesi sonucunda insanlar tarafından ortaya çıkarılan ve ayetler arasında zihni karmaşaya neden olan işkâllerin, Kur'ân'ın kendisinden mi yoksa okuyanın bilgi eksikliğinden mi kaynaklandığı belirlenmiş ve Kur'ân'da gerçek müşkilin olup olmadığını tespit edilmiştir.

Çalışma sırasında *et-Tahrîr ve 't-tenvîr* adlı eser esas alınarak İbn Âşûr'un işkâl sebepleri ve çözüm yolları mevzusu hakkındaki açıklamaları izah edilerek müşkil ile ilgili anlayışı açığa çıkartılacaktır.

Tez çalışmamın başından itibaren danışmanlığımı üstlenen, İbn Âşûr tefsirinde yer alan müşkil ayetlerin, tez konusu olarak seçilmesini sağlayan, bu sürecin tüm aşamalarında hiçbir desteği esirgemedi yönlendirme ve teşvikleriyle teze ışık tutarak çalışmanın olgunlaşması ve tamamlanmasında büyük emeği bulunan danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Şükrü Maden'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu yoğun ve yorucu çalışma sürecinin başından itibaren fedakârlıkta bulunan, başta annem İsmet Karaahmetoğlu ve babam İsmail Karaahmetoğlu'na; kardeşlerim; Seyhan, Nuri ve Seda Karaahmetoğlu'na ve çalışmanın her aşamasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Esra Çınar, Müberra Taşkan, Hümeysra Asar ve Saliha Duyuldu'ya şükranlarımı sunarım. Tercüme esnasında açıklamaya ihtiyaç duyulan hususlarda yardımcı olan Sayın Mehmet Yılmaz ve Arş. Gör. Mustafa Suna hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim. Tezimi inceleyip değerlendiren, görüş ve tavsiyeleriyle çalışmama destek olan kıymetli meslektaşlarım Arş. Gör. Nazan Kapıcı ve Zeynep Koca'ya ayrıca teşekkür ederim.

Reyhan KARAAHMETOĞLU

Karabük, 2020

ÖZ

Müşkil kelimesi sözlükte, insan zihninde karışıklığa sebep olan, anlaşılması ve çözümü zor olan lafızdır. Terim olarak, ayetler arasında ihtilaf ve tenâkuz gibi durumların var olması anlamına gelmektedir. Âlimler, ayetler arasında böyle bir zıtlığın olmadığını ortaya çıkartmak ve zihni karışıklığa sebep olan ayetleri izah etmek amacıyla çeşitli çalışmalar kaleme almıştır. Bu çerçevede, müşkil ayetlerin izahını yapmak ve tartışmalara cevap vermek üzere müşkilü'l-Kur'ân ilmî ortaya çıkmıştır.

Bu ilim ile ayetler arasında olduğu varsayılan ihtilaf ve tenâkuz düşüncesi yok edilmeye çalışılmıştır. Ayetlerde çelişkiye yol açacak şekilde bir zıtlığın bulunmaması konusunda, Allah Teâlâ tarafından indirilen Nisâ suresinin 82. ayetindeki açık beyan delil olarak getirilmiştir. Müfessirler de tefsirlerinde müşkil olarak addedilen ayetlerde işkâl olmadığını, ortaya çıkan anlam karmaşasının bilgi eksikliğinden ya da yanlış anlaşılardan kaynaklandığını ispat etmeye çalışmışlardır. Müşkilü'l-Kur'ân hakkında yapılan çeşitli çalışmalar arasında İbn Âşûr'un kaleme aldığı *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı eserin önemli bir yeri vardır.

İbn Âşûr, Kur'ân ilimleri, hadis ve tarih, islam hukuku, Arap dili ve edebiyatı ve İslâm düşüncesi ve fikri gibi çeşitli alanlarda kaleme aldığı eserleri ile kendi içinde bulunduğu dönemin ve sonraki dönemlerin ilmî ve kültürel çalışmalarına katkı sağlayan âlimlerden birisi olmuştur. İbn Âşûr, tefsir alanında kaleme aldığı *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı eserinde müşkil olduğu varsayılan ayetleri açıkça zikrederek Kur'ân'ın kendisinden kaynaklanan bir çelişkinin olmadığını açıklamıştır.

Çalışmada İbn Âşûr'un tefsirinden yararlanılarak işkâl sebepleri ve çözüm yolları açıklanmaktadır. Ayrıca müşkil olarak addedilen ayetler konularına göre tasnif edilmekte ve İbn Âşûr'un bu ayetler hakkındaki görüşleri ve yorumları izah edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Müşkil.

ABSTRACT

Mushkil is a term for words that cause confusion and give difficulty to mind in comprehension of the meaning. In tafsir, it means the ostensible presence of *ikhtilaf* (disagreement) or *tanaqud* (contradiction) between some Qur'anic verses. Throughout history, many scholars authored various works to prove that there is no such contradiction between the verses and to elucidate the difficult ones with regard to understanding. These works brought about a Qur'anic science called '*mushkil al-Qur'an*'. The aim of this science is to eliminate the assumed presence of *ikhtilaf* (disagreement) or *tanaqud* (contradiction) between the verses. The Qur'an itself (al-Nisa, 4:82) denies such contradiction between its verses.

In their tafsirs, mufassirs endeavoured to establish that there is no *ishkal* (difficulty in understanding) at the verses deemed *mushkil* (difficult to understand), and the incomprehensibility arises either from lack of sufficient knowledge or from misunderstanding. Among a variety of works on *mushkil al-Qur'an* Ibn Ashur's tafsir, *al-Tahrir wa al-Tanwir* stands out. Ibn Ashur, a versatile scholar who authored many books in different fields including Qur'anic sciences, hadith, history, Islamic law, Arabic language and Islamic thought, contributed to the cultural and scholarly works in his time and the following periods. In *al-Tahrir wa al-Tanwir*, Ibn Ashur clearly mentions the verses assumed to be *mushkil* and explicates that there is no contradiction resulting from the Qur'an.

Based on Ibn Ashur's said tafsir, this study presents the reasons of *ishkal* and the solutions suggested to it. In addition to that, it categorizes the verses deemed *mushkil* according to their themes, and explains Ibn Ashur's comments on those verses.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Ibn Ashur, *al-Tahrir wa al-Tanwir*, *Mushkil*.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	İBN ÂŞÛR TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN
Tezin Yazarı	Reyhan KARAAHMETOĞLU
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	08/07/2020
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	158
Anahtar Kelimeler	Kur'ân, Tefsir, İbn Âşûr, <i>et-Tahrîr ve't-tenvîr</i> , Müşkil

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	IN THE COMMENTARY OF IBN ASHUR THE MUSHKILU'L-QUR'AN
Author of the Thesis	Reyhan KARAAHMETOĞLU
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	08/07/2020
Field of the Thesis	Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	158
Keywords	Qur'an, Tafsir, Ibn Ashur, <i>al-Tahrir wa al-Tanwir</i> , Mushkil

KISALTMALAR

- a.s.** : Aleyhisselâtu ve's-Selâm
b. : bin, ibn (Oğlu)
bk. : Bakınız
b.y. : Basım Yeri Yok
C : Cilt
c.c. : Celle Celâluhu
çev. : Çeviren
ed. : Editör
H : Hicrî
Hz. : Hazreti
İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi
M : Milâdî
nşr. : Neşreden
öl. : Ölüm Tarihi
r.a. : Radyallahu anh
S : Sayı
s. : Sayfa
s.a.v. : Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDK : Türk Dil Kurumu
terc. : Tercüme Eden
thk. : Tahkik Eden
v. : Vefat
vb. : Ve Benzerleri

vd. : Ve Diğeri/Diğeri

yy. : Yüzyıl

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Kur'ân'ı anlama ve yorumlama çabaları Hz. Peygamber'den (s.a.v) günümüze kadar devam eden bir süreçtir. Sahabe, Kur'ân'ın bizzat kendi dillerinde indirilmesi ve kendi yaşadıkları bölgeye nâzil olmasından dolayı onu anlamak ve hayata geçirmek noktasında zorluk çekmemişlerdir. O esnada anlayamadıkları bir mesele olduğunda ise Hz. Peygamber'e (s.a.v) sorup öğrenmişlerdir. Hz. Peygamber vefat edip İslam coğrafyasının sınırları hızla genişleyince farklı kültürlere sahip olan insanlar Müslüman olmaya başlamışlardır. Dolayısıyla Kur'ân'ı anlama noktasında problemler ve ihtilaflar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sahabe ise, bu tür meseleleri sorabilecekleri bir peygamber hayatta olmadığından dolayı kendileri çözüm aramaya başlamışlardır. Bu süreçte tam anlamıyla Kur'ân dilinin gramer ve edebi yönüne bakmaksızın daha çok Kur'ân'ın kıraat yönü, Kur'ân'ın Kur'ân veya sünnet ile tefsiri ve ayetlerin nüzul sebepleri gibi konular üzerinde durmayı tercih etmişlerdir. İlerleyen süreçte ve sınırların genişlemesiyle bu tür konuları da açıklamaya başlamışlardır.¹

İslam toplumuna sonradan giren kimseler beraberinde çeşitli problemleri getirmişlerdir. Bunların başında İslam'ın dilini bilmeme, yeni kabul etmiş oldukları İslam inancının kurallarını yerine getirme ve amel etme konusunda İslâm'dan önceki dinlerinin etkisinde kalma gibi hususlar gelmektedir. Bu kişilerin eski dinlerinin kalıntılarının devam etmesi, daha önce hiç karşılaşılmamış problemleri ortaya çıkarmıştır. Sahabe, bu durumda problemleri Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanarak açıklama yoluna başvurmuştur. Aradığı cevabı bu iki kaynaktan bulamaması durumunda ise içtihat ve kıyas yapmak zorunda kalmıştır. Problemlere cevap bulabilmek amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda H IV. yüzyıla geldiğinde verimli ve kapsamlı ürünler vermeye başlayan tefsir, Kur'ân ilimleri ve diğer kaynak ilimlerle ilgili çalışmalar, ilerleyen süreçte en güzel ve en kıymetli çağlarını yaşamıştır. Tefsirde farklı metotlar ortaya koyan ve Kur'ân'ı anlama hususunda çeşitli çalışmalar yaparak bu alanın sahasını genişleten müfessirler, yaşadıkları dönem ve daha sonraki

¹İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1985), 210-213; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1-141; Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Târîhi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 229; Muhammed b. Ali el Hudayrî, *Tefsîru't-tabîîn* (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1420/1999), 1/501; Muhammed Lütfi Sabbağ, *Lemhât fi ulûmi'l-Kur'ân ve't-ticâhâtü't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1990), 199-200; Mustafa Öztürk, "Sahâbe Neslinin Kur'ân'la İlişkisi ve Bu İlişkinin Tefsir Açısından Önemi", *XII. Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı Kur'ân ve Sahabe Sempozyumu*, ed. Hasan Keskin vd. (Sivas: 2016), 132-159; Mehmet Mahfuz Ata, "Örnekleriyle Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tabîîn Dönemi Tefsir Anlayışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/62 (2019), 1666-1674.

dönemlerde yaşayan nesil tarafından isimleri unutulmayan âlimler arasında yerlerini almışlardır.²

İbn Âşûr da tefsir alanında önemli bir yere sahip, döneminin önemli müfessirlerinden olan çağdaş bir âlimdir. Müfessir, hem içinde yaşadığı toplumun hem de geçmiş dönemlerde yaşayan insanların çıkmaza düştükleri ve bir çözüm bulamadıkları problemleri tespit etmiştir. Bununla da yetinmeyip sorunlar üzerine ciddi çalışmalar ortaya koymuştur. İslam toplumunun problemlerini çözmek için uğraşmalarından dolayı Batı dünyası karşısında fazlaca zaman kaybettiğini ve artık bu sorunlara bir çözüm bulunmasının gerekli olduğunu sürekli dile getirmiş ve bunun ancak iyi bir eğitimle gerçekleşebileceğini büyük bir kararlılıkla savunmuştur. İbn Âşûr, problemlerin çözümünde akademik çalışmalar yapmanın yanı sıra çeşitli görevlerde yer alarak sesini duyurmaya çalışmıştır. Bu azmi ve çalışmaları almış olduğu görevlerden ve eserlerinden rahat bir şekilde görülmektedir.³

Bu çalışma ile amaçlanan; tefsir alanında tanınmış, çağdaş dönemde yaşamış, toplumun geçmiş ve güncel problemlerini çözmeyi hedeflemiş bir âlim olan İbn Âşûr'un geçmişten günümüze kadar tartışma konusu olan müşkil ayetler hakkındaki görüşlerini kendi tefsirinden yararlanarak açıklamaya çalışılmıştır. Şahsi olarak tanınıp ve bazı eserlerinden yararlanılarak hakkında araştırmalar yapılan ve bir doktora tezinde müşkil anlayışına değinilen İbn Âşûr'un bu mevzuda nasıl bir yol izlediğini, müşkil konusunu nasıl ele aldığını ve herkes tarafından işkâl kabul edilen ayetleri *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı eserinde nasıl açıkladığını tespit etmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle İbn Âşûr'un yaşadığı dönemin siyasi ve ilmî durumundan kısaca bahsedilmiş ve ardından hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise İbn Âşûr'un tefsirinin özelliklerinden ve tefsir metodundan bahsedilmiştir.

Tezin asıl kısmını oluşturan ikinci bölümde geçmişten günümüze kadar süregelen ve çeşitli tartışmalara sebep olan müşkilü'l-Kur'ân meselesine değinilmiş ve İbn Âşûr'un müşkilü'l-Kur'ân anlayışı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kısımda diğer

²Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1991), 219-220.

³Muhammed b. et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü'd-Tûnusiyye, 1984), 1/1-130.

âlimler tarafından genel itibariyle bazı ayetlerin anlaşılmasında işkâlin bulunduğu dair görüşlerden yola çıkılarak İbn Âşûr'un müşkil olarak addedilen ayetlerdeki işkâl sebepleri, işkâli giderme yöntemleri ile ilgili görüşleri ve bu tür ayetlere dair açıklamaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise müşkil konusuna dair tüm çalışmalar ve İbn Âşûr'un tefsiri ışığında müşkil olarak addedilen ayetler tasnif edilmiştir. Daha sonra İbn Âşûr'un bu ayetler hakkındaki görüşlerine ve açıklamalarına yer verilerek mevzu izah edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı eseri esas alınarak müfessirin, müşkil anlayışı ve müşkil ayetlere karşı bakışının tespit edilerek ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu sebeple öncelikle İbn Âşûr'un hayatı, ilmî kişiliği ve kaleme aldığı eserler hakkında araştırma yapılacak ve İbn Âşûr'un hayatı ile ilgili yapılmış önceki çalışmalar kaynak olarak kullanılacaktır. Başta kadîm kaynaklardan yararlanılacak daha sonra çağdaş kitaplar, tez ve makalelerden istifade edilecektir. Aslına ulaşılmayan çalışma kaynak olarak gösterilmeyecektir.

Müşkilü'l-Kur'ân başlığı altında ele alınan kelimelerin kadîm sözlüklerden bakılarak tanımı yapılacaktır. Müşkilü'l-Kur'ân'ın tarihi süreci ve ortaya çıkış sebepleri ile ilgili literatür kısmında çağdaş kitapların işaret ettiği kadîm kaynaklara bakılacak ve bu eserler kaynak gösterilecektir.

İbn Âşûr'un müşkil anlayışını ortaya çıkarabilmek için müfessirin tefsirinde müşkil olarak addeddiği ayetler tespit edilecektir. Tespit edilen bu ayetlerdeki müşkil sebepleri araştırılacaktır.

Araştırma sonucunda elde edilen, müşkile sebep olan hususlar tasnif edilerek başlıklandırılacaktır. Her başlık hakkında kısa bir izah yapılacak olup devamında İbn Âşûr'un ayeti müşkil olarak ele alma nedeni açıklanacaktır. İbn Âşûr'a göre müşkile neden olan durum belirtilecek ve onun ayet hakkındaki açıklamalarına yer verilecektir. Müşkil ayet hakkında Fahreddîn er-Râzî (öl. 606/1210), Zemahşerî (öl. 538/1144), Mâtürîdî (öl. 333/944), ve Ebussuûd Efendi (öl. 982/1574) gibi müfessirlerin görüşlerine yer verilecek ve onların müşkili nasıl izah ettikleri anlatılacaktır. Her

başlık altında öncelikle İbn Âşûr'un müşkil olarak ifade ettiği ayetler, ardından da çelişki, ihtilaf ve belirsiz olduğunu dile getirdiği ayetler zikredilecektir. İbn Âşûr'a göre işkâl sebepleri en az bir örnekle açıklanacaktır. Konunun daha anlaşılır hale gelmesi için gerekli görülen yerlerde daha fazla örnek verilecektir. Örnek olarak verilen ayetlerden sonra İbn Âşûr'un ayet hakkındaki görüşleri ve müşkile dair açıklamaları değerlendirilecektir.

İbn Âşûr'un müşkil olarak işaret ettiği ayetlerdeki işkâli giderme yöntemleri tespit edilecektir. Bu yöntemler tasnif edilerek başlıklandırılacak ve her başlık en az bir, gerekli görülen yerlerde üç veya daha fazla örnek verilerek izah edilecektir.

Müşkil olarak addedilen ayetleri tespit etmek için müşkilü'l-Kur'ân literatürü taranacaktır. Ardından ayetlerin izah edilmesi ve daha açık hale getirilebilmesi için tasnif yöntemi uygulanacaktır. Bölümde tasnifler alt başlık olarak verilecektir. Her bir ana başlık altında en az üç konu izah edilecektir. Hepsi için en az bir örnek verilecektir. Bu kısımda İbn Âşûr'un müşkil ayetlere dair görüşleri yoğun olarak işlenecek ve müşkil anlayışı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Tez yazımı esnasında Arapça şahıs, yer ve kitap isimlerinin metin içinde ve dipnotta yazımı konusunda İSNAD 2'de yer alan şablon dikkate alınacaktır. Dipnotta basım tarihleri dikkate alınarak kaynaklara yer verilecektir.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı eseri çalışmanın aslî kaynağıdır. Bu tefsir eseri dışında yararlanılan Kur'ân-ı Kerîm mealleri, ilgili tez ve makaleler ise talî kaynaklardır.

Tezin birinci bölümünde İbn Âşûr'un hayatı, eserleri ve tefsir anlayışı hakkındaki bilgilerin tespiti esnasında Muhammed el-Azîz İbn Âşûr'un, *eş-Şeyh Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr* adlı çalışması, Ebu'l-Kâsım el-Gâlî'nin, *Min a'lâmi'z-zeytûne şeyhu'l-câmi'î'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû* adlı eseri ve Faruk Vural'ın *Tâhir İbn Âşur ve et-tahrir ve't-tenvir İsimli Tefsiri* adlı doktora tezi başta olmak üzere İbn Âşûr hakkında kaleme alınan birçok tez ve makaleden faydalanılmıştır.

Tezimizin asıl kısmını oluşturan işkâl sebeplerinin ve çözüm yollarının açıklandığı bölümde başta müfessirimiz İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı tefsir eserinden yararlanılmıştır. Konunun açıklanmasında yardımcı olması açısından gerekli görülen yerlerde Taberî'nin (öl. 310/922) *Câmiu'l-beyân*, Mâtürîdî'nin, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Fahreddîn er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb*, Kurtubî'nin (öl. 671/1272) *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Sabûnî'nin (öl. 680/1282) *Saffetü't-tefâsîr*, Beydâvî'nin (öl. 685/1288) *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, İbn Kesîr'in (öl. 774/1372) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Zerkeşî'nin (öl. 794/1239) *el-Burhan*, Ebussuûd Efendi'nin, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, Âlûsî'nin (öl. 1270/1854), *Rûhu'l-meâni*, Elmalılı Hamdi Yazır'ın (öl. 1942) *Hak dini Kur'ân dili*, Vehbe Zuhaylî'nin (öl. 2015) *et-Tefsîru'l-münîr* gibi eserlerinden de istifade edilmiştir.

Tezde yer verilen ayetlerin mealleri zikredilirken Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'na ait *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâl*'den yararlanılmıştır.⁴

Hadis konusuna dair bölümlerde ise Buhârî, Müslim ve Tirmizî gibi muhaddislerin eserleri esas alınmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde yer alan, diğer âlimlerin müşkil olarak ifade ettikleri ayetlerin tasnifi esnasında Müşkilü'l-Kur'ân literatürü taranmış ve bu alanda yapılan tezler gözden geçirilmiştir. Bu çerçevede Osman Şahin'in *Kur'an'ı Kerim'deki Müşkil İfadeler ve Çözüm Yolları*, Süleyman Pak'ın *Müşkilü'l-Kur'an*, Ahmet Özbay'ın *Kurtubî Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'an*, Adem Yerinde'nin *İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Âyetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat*, Tuğba Nur Tuğut'un *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân*, Flamur Kasami'nin *Kur'an'da Çelişkili Gibi Görünen Âyetler*, İbn Kesir Tefsirinde *Müşkilü'l-Kur'an*, Mehmet Akın'ın *Neseft Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'an* ve Erkan Çakır'ın *Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'nda Müşkilü'l-Kur'an* adlı doktora tez çalışmaları ayrı ayrı incelenmiştir.

Konumuzla ilgili olarak Âli Abdullâh b. Hamd de *Müşkilü'l-Kur'ân fî tefsîri İbn Âşûr* adlı doktora tezi hazırlamıştır.⁵ Âli Abdullâh bu çalışmanın giriş kısmında İbn Âşûr'un mukaddimesi, birinci bölümde İbn Âşûr'un hayatı, eserleri, hocaları ve

⁴Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011).

⁵Âli Abdullâh b. Hamd Sekâkîr, *Müşkilü'l-Kur'ân fî tefsîri İbn Âşûr* (Medine: Medine-i Münevvere, el-Câmi'âtü'l-İslâmiyye, Doktora Tezi), 1432/2006.

öğrencileri hakkında bilgiler vermiştir. İkinci bölümde ise müşkilü'l-Kur'ân konusu üzerinde durmuş ve İbn Âşûr'un müşkil olarak belirttiği ayetler hakkında açıklamalar yapmıştır. Çalışmanın bu bölümünde işkâl olduğu düşünülen ayetler sıralanarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, Âli Abdullâh b. Hamd Sekâkîr'in yapmış olduğu çalışmadan farklıdır. Bu farklılık özellikle ikinci kısımda kendini göstermektedir. Sekâkîr'in çalışmasında müşkil sebepleri ve çözüm yollarına dair bir başlık açmamış olması çalışmada bir eksiklik oluşturmuştur. Bu nedenle eksik olan kısmın tamamlanması için bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

İbn Âşûr'un müşkil sebebi olarak gördüğü hususlar, onun tefsirinde müşkil olarak zikrettiği ayetlerden faydalanılarak tespit edilmiş ve bu ayetler sebeplerine göre tasnif edilerek çalışmaya eklenmiştir. Sekâkîr, ise müşkil olarak ifade edilen ayetleri sıralamış ve açıklamasını yapmıştır. Bu durumda ayetin hangi sebepten dolayı müşkil olduğu anlaşılammamaktadır.

Çalışmanın bir diğer başlığını oluşturan İbn Âşûr'a göre işkâlin çözüm yöntemleri kısmında ise İbn Âşûr'un müşkil olarak addettiği ayetlerdeki işkâli gidermek amacıyla kullandığı yöntemler tespit edilmiş ve bu yöntemler tasnif edilerek izah edilmiştir.

Çalışma sırasında İbn Âşûr'un müşkil olarak ifade ettiği ayetlerle yanında harf-i cer mevzusunda ihtilaf, cehennem ehlinin yiyecekleri konusundan bahseden ayetleri zıt ve ara cümlelerin geçtiği ayetleri belirsiz ibaresini kullanarak zikrettiği tespit edilerek çalışmada açıklanmıştır. Aynı zamanda bazı ayetlerde İbn Âşûr'un bizzat müşkil olduğunu ifade etmediği halde yaptığı açıklama ve yorumlardan müşkil olduğunu kabul ettiği anlaşılan ayetler de tespit edilerek çalışmaya eklenmiştir.

Sekâkîr, çalışmasında müşkil ayetleri kıraat ve mana başlığı altında açıklamaya çalışırken bu tezde Arap dilinin özelliklerinin bilinmemesinden, yorum farklılığından, konu, yer ve zaman farklılığından ve lafzın yapısından kaynaklanan müşkillerin de olduğunu belirten başlıklar eklenmiş ve her başlığın işaret ettiği ayetler açıklanmıştır. Çalışılmış olan tezden farklı olarak eklenen her başlık için değişik örnekler sunularak konu ayrıntılı olarak izah edilmiştir.

Çalışma esnasında müşkil olan ayetle ilgili Fahrettin er-Râzî, Mâtürîdî, Zemahşerî gibi müfessirlerin tefsirleri de incelenmiş ve görüşleri teze eklenmiştir. Bundan maksat, İbn Âşûr'un müşkil olarak ifade ettiği ayet hakkında, diğer müfessirlerle aynı görüşte olup olmadığını tespit etmektir.

Bu çalışma ile Sekâkîr'in yazmış olduğu tezdeki eksik olduğu tespit edilen İbn Âşûr'a göre müşkil sebepleri ve çözüm yolları mevzusu açıklanmaya çalışılmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ÂŞÛR VE TEFSİR ANLAYIŞI

1. İBN ÂŞÛR'UN YAŞADIĞI DÖNEMİN DURUMU, HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. İbn Âşûr'un Yaşadığı Dönemin Durumu

İnsan, içinde yaşamış olduğu toplumdan etkilenmekte ve zamanla o toplumun şartları tarafından şekillenmektedir. Bu sebeple o ortamda yaşayan kimse için iki hal söz konusudur. İnsanların ilk hali, içinde bulunduğu toplumun değer yargılarını, düşüncelerini benimsemesi ve hayata geçirmesi, ikinci hali ise, kabul etmediği durumlara tepki göstermesi ve karşı çıkmasıdır. Bütün ahvalde insan içinde yaşadığı toplumun etkisi altında kalmaktadır. Bu sebeple bir müellifin, yaşadığı toplumun şartlarından etkilenmemesi mümkün değildir. İbn Âşûr da içinde bulunduğu toplumdan etkilenen şahıslardan birisidir. İbn Âşûr'un yaşadığı dönemde İslâm âlemi, düzensizlik, parça parça eden olaylar, fitne ve felaketlerden dolayı yorgun düşmüş bir haldeydi. Müslümanlar ise halis olan İslâm anlayışından uzaklaşarak dini ifsat ederek yaşamaya başlamışlardı. Fesat, ibadet ve akaidin içerisine girmesinden dolayı insanlarda İslâm anlayışına ters düşmüştür. İlmî hayat ise bu bölgelerde yenilenmekten aciz kalmış ve neredeyse tamamen kaybolmaya yüz tutmuştu. Bu ortamda yapılan ilim, şerhler, şerhler üzerine yazılan haşiyelerden öteye geçememiştir. Sonuç olarak, fikir ve düşünce hayatında bir duraklama yaşanmış, bunların yerini şüphe ve hurafeler almış ve bu şüphe ve hurafeler hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. İbn Âşûr'un doğduğu belde olan Tunus'a baktığımızda, burası ilmî çalışmalardan ve yeniliklerden kendini uzaklaştırmış, çevre beldelerle aynı durumu yaşamaya yönelmiştir.⁶

⁶Annaoraz Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 75.

1.2. İbn Âşûr'un Hayatı

Müfessirin isminin çeşitli kaynakların incelenmesinden sonra Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir el-Evvel b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî İbnü'l-Velîyyi's-Sâlih Abdilkâdir İbnü'l-Velîyyi's-Sâlih Muhammed İbn Âşûr olduğu ortaya çıkmıştır.⁷

İbn Âşûr, Tunus'a yirmi kilometre uzaklıkta Akdeniz'e kıyısı bulunan ve içerisinde Âşûr ailesine ait büyük bir çiftlikte hicrî 1296 (milâdî 1879) yılında dünyaya gelmiştir. Dedesi, İbn Âşûr'a doğduğu çiftlik içerisinde bulunan evlerden bir tanesini hediye etmiştir.⁸

Aslen Fas asıllı olan İbn Âşûr'un ailesinin bir kolu Endülüs'ten Selâ'ya göç etmiş, diğeri ise Tunus'a yerleşmiştir.⁹ Annesinin ismi, Fatıma bint-i Muhammed el-Azîz Ebû Attûr, babasının ismi ise Muhammed'dir. Kendisi dedesinin lakabı olan İbn Âşûr ismiyle anılmaktadır.¹⁰

Âşûr ailesi, ilmî yönüyle tanınmasının yanı sıra Tunus'ta çeşitli resmi görevler de üstlenmişlerdir. Dedesi Muhammed b. Tâhir'i, Tunus valisi Ahmet Paşa (öl. 1851) "Kâdî'l-Kudat" olarak tayin etmiş ve Muhammed b. Tâhir görevinde göstermiş olduğu üstün başarı dolayısıyla Tunus'ta itibar kazanmıştır.¹¹ Dönemin valisi olan Muhammed

⁷Muhammed İbnü'l-Hamîd, *et-Takrîb li tefsîri't-tahrîr ve't-tenvîr li İbn Âşûr*, Dârü İbn Hûzeyme, y.y., t.y., 15-88; Muhammed el-Azîz İbn Âşûr, *eş-Şeyh Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr* (Kartac: Dâiretü'l-Meârifî't-Tûnûsiyye), 1990, 40-46; Muhammed Bûzeyne, *Meşâhîru't-Tûnûsiyyîn* (Tunus: Matbaatu'l-Müvehhede, 1992), 535; Atilla Çetin, "İbn Âşûr Muhammed Tâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/332; Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 80; eş-şeyh Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hoca; *Şeyhu'l-İslâmî'l-İmâmî'l-Ekber Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr* (Tunus: Dârü'l Arabiyyetü li'l-Kitâb, 2008), 147.

⁸Ebu'l-Kâsım el-Gâlî, *Min a'lâmi'z-zeytûne şeyhu'l-câmi'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû* (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1996), 35; Faruk Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsiri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 62; Alî Abdullâh b. Hamd, *Müşkilü'l-Kur'an fi tefsîri İbn Âşûr*, 42.

⁹Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-müellifîn et-Tûnûsiyyîn* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1984), 304; Ahmet Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Tâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/332.

¹⁰İbn Ahmed Ammâr el-Muhtar, *eş-Şeyh Muhammed Fâzıl İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruh* (Tunus: Darü't-Tûnûsiyye, 1985), 19; Muhammed Bûzeyne, *Meşâhîru't-Tûnûsiyyîn*, 4; Yakup Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 11.

¹¹Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 11.

Sâdık Paşa da (öl. 1871-1855) tarihlerinde Mâlikî Müftülüğü görevini İbn Âşûr'a vermiştir.¹²

Dede Muhammed İbn Âşûr, bunların yanında dil ve fıkıh alanlarında çeşitli haşiye, ta'lik ve şerh yazması sebebiyle dilci ve hukukçu kimliğiyle de şöhret bulmuştur. İbn Hişâm (öl. 833)'ın *Katru'n-nedâ ve Bellü's-sedâ* adlı eseri üzerine 1958 yılında bir şerh ve haşiye yazmıştır. Hatta yazdığı bu şerh ve haşiye Tunus'ta meydana gelen eğitim reformuna kadar okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur.¹³

İbn Âşûr, sürekli ilimle meşgul olan ailesinin çevresinde meydana gelen ilmî sohbetleri, edebi nükteleri ve siyasi tartışmaları dinleyerek çocukluk dönemini geçirmiştir. İbn Âşûr, ilk eğitimini dışarıdan bir başkasına ihtiyaç duymaksızın aile büyüklerinden tahsil etmiştir. Babası Muhammed ve anne tarafından dedesi olan Muhammed el-Azîz Bû Attûr (1907)'un yardımları sayesinde son derece ilmî ve düzgün bir şekilde yetiştirilmiştir. Daha küçük yaşlarda Kur'ân'ı öğrenmiş ve hafızlığını tamamladıktan sonra dedesinin komşusu olarak bilinen, Seyyîd Ebî Hadîd Mescidinde Muhammed el-Hiyâri'ye Kur'ân'ı okumuş ve ondan ders almaya başlamıştır.¹⁴

1892 yılında orta ve yüksek eğitimini tamamlamak üzere Zeytûne Medresesine başlamış ve kendisinde fark edilen üstün zekâsı sayesinde farklı bir programa tabii tutulmuştur. Bundan dolayı ilk olarak Şeyh Salih eş-Şeref'in derslerine başlamış, ardından Şeyh Sâlim Ebû Hâcib (öl. 646/1249)'den, Kastallâni (öl. 686/1287)'nin *İrşâdü's-sâri* adlı Buhâri şerhini, Ma'rûf Ömer İbn Ahmed'den, Beyzâvi (öl. 685/1288)'nin *Envâru't-tenzil*'i, kelim alanında bir eser olarak bilinen Adudüddin el-Îcî (öl. 756/1355)'nin *el-Mevâkıf* adlı eserleri de Muhammed İbn Neccâr (öl. 643/1245)'dan okumuştur.¹⁵

¹²Zehrânî, Hâlid b. Ahmed, *Mevkifü't-Tâhir b. Âşûr mine'l-imâmiyye el-isnâ aşeriyye* (1. Baskı), Merkezü'l-Mağribi'l-Arabî, y.y, 1431/2010, 56-57; Gâli, *Min a'lâmi'z-zeytûne şeyhu'l-câmiî'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 36; el-Muhtar, *eş-Şeyh Muhammed Fâzil İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 19; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-tenvir İsimli Tefsiri*, 61.

¹³Gâli, *Min a'lâmi'z-zeytûne şeyhu'l-câmiî'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 36; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 62.

¹⁴Gâli, *Min a'lâmi'z-zeytûne şeyhu'l-câmiî'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 36; Nurm Muhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 70.

¹⁵Gâli, *Min a'lâmi'z-zeytûne şeyhu'l-câmiî'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 38-39; İbnü'l-Hoca, *Şeyhu'l-islâmi'l-imâmi'l-ekber Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr*, 148-157-168; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 63.

Müfessir, kendisini sadece mesleki alanda değil, aynı zamanda felsefe, sosyoloji ve dil bilimi alanlarında da yetiştirmiştir.¹⁶ Felsefi ve lügavi ilimlerle birlikte dinler tarihi, Arap şiiri ve edebiyatı, tarih ve çağdaş bilimler gibi alanlarda ilim tahsil etmiştir.¹⁷

İbn Âşûr, Tunus'un ileri gelen ailelerinden Fatıma bint-i Muhammed İbn Mustafa Muhsin'le evlendi. Bu evlilikten sonra iki kız, üç erkek çocukları dünyaya geldi. Kız çocuklarının ismi; Ümmü Hâni ve Safiyye; erkeklerin ismi ise, Muhammed el-Fâdıl, Abdümelik ve Zeynelabidin idi. İbn Âşûr, çocuklarının hepsinin eğitim almasını sağlamıştı. Hatta oğlu Muhammed el-Fâdıl, bizzat kendi öğrencileri arasında eğitim alan ve yetişen ilim adamlarında birisi idi. *et-Tefsir ve Ricâlühü* adlı bu önemli eser oğlu Muhammed el-Fâdıl'ın telifidir. Diğer oğlu olan Zeynelabidin ise, Tunus'ta bir siyaset adamı olarak hizmet vermiştir.¹⁸

İbn Âşûr, ilmî üstünlüğünün yanı sıra ahlaki güzelliğiyle de insanlar arasında parmakla gösteriliyordu. Başladığı işi yarım bırakmayan ve doğru yoldan ayrılmayan, cömert, fedakâr, çalışkan bir âlimdir. Kendisi herhangi bir meclise davet edildiğinde gitmiş ve ayırım yapmaksızın bütün davetlere katılmaya çalışmıştır.¹⁹ Yakın arkadaşlarından biri olan Muhammed Mes'ûd Cebr (öl. 320/932), kendisinde hocalığın vermiş olduğu azamet ve heybetin görüldüğünü, geçmişine karşı gayet saygılı olup taptaze akıl ve son derece mütevazı bir gönle sahip olduğunu belirtmiştir.²⁰ Tunus Dil Kurumu Başkanı ve aynı zamanda da İbn Âşûr'un torunun oğlu olan Dr. Abdülaziz İbn Âşûr dedesini ahlaki yönünü ve vefatını şu cümleleriyle anlatmıştır: “Dedem, hiç ayırt etmeksizin bütün davetlere icabet ederdi. Vefat ettiği Pazar günü de bir düğüne çağırılmıştı ve nikâh kıyacaktı. Çiftliğin bahçesinde bir ağacın altına geldi, ağaca yaslandı. En güzel elbiselerini giymişti. Oğlu Abdümelik'i çağırdı, gidemeyeceğini söyledi. Babam Abdümelik, dedemin ağırlaştığını hissedince beni çağırdı. Dedem bir müddet sonra nikâh kıyacağı elbiseler içinde vefat etti.”²¹

¹⁶Gâli, *Min a'lâmi'z-zeytûne şeyhu'l-câmi'î'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 39; Vural, *Tâhir İbn Âşur ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 63.

¹⁷İbnu'l-Hoca, *Şeyhu'l-islâmi'l-imâmi'l-ekber Muhammed et-Tâhir ibn Âşûr*, 162-163; Nurmhammedov, *İbn Âşur ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 71.

¹⁸Yüksel, *İbn Âşur Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 14.

¹⁹Vural, *Tâhir İbn Âşur ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 65.

²⁰Yüksel, *İbn Âşur Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 14.

²¹Vural, *Tâhir İbn Âşur ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 65.

İbn Âşûr'un seyahati genellikle doğu bölgesine gittiği gibi farklı amaçlarla yapılan toplantılara katılmak amacıyla Avrupa'ya (Fransa) gitmiştir. Hac ibadetini gerçekleştirmek içinde kutsal topraklara yolculuk yapmıştır. 1951 yılında yapılan Müsteşrikler Kongresi'ne katılmak üzere oğlu Muhammed el-Fâzıl ile birlikte İstanbul'a gelmiş, oradan da İzmir'e gitmiştir.²²

İbn Âşûr, hicrî 13 Recep 1393, milâdî 12 Mart 1973'te gerek ilmî gerekse toplumsal çalışmalarla dolu dolu geçirdiği dünya hayatının ardından bir pazar günü Tunus'ta vefat etmiştir. Kendisi ölmeden önce siyaset yönüyle tanınan oğlu Zeynelabidin (1965), birkaç yıl sonra da Tunus'ta ilmî ve fikri özelliğiyle şöhret bulan oğlu Muhammed el-Fâdıl (öl. 1970) vefat etmiştir. İbn Âşûr'un mezarı şu anda Şâzeliye Tarikatının makamının da orada bulunduğu bilinen Zellâce Kabristanı'nda oğlu Muhammed el-Fâdıl ile yan yana bulunmaktadır.²³

1.3. İbn Âşûr'un İlmî Kişiliği

1.3.1. Hocaları

İbn Âşûr, dönemin en iyi âlimlerinden birisiydi. Hadis, tefsir, fıkıh, mantık, felsefe ve çeşitli alanlarda ilim sahibi bir adamdır. Bunların yanı sıra birçok ilim öğrencisinin yetişmesine de katkı sağlamıştır. Kendisini böyle yetiştirmesinde ve yükselmesinde ona ders veren hocalarının katkısı oldukça fazladır. Başta Muhammed Azîz Bû Attûr olmak üzere pek çok hocadan ilim tahsil etmiştir. Bunlardan en meşhurları şunlardır:

Muhammed Azîz Bû Attûr (öl. 1907)

Edebiyat ve tefsir alanlarında ilmî derinliğe sahip olan Attûr, İbn Âşûr'un anne tarafından dedesidir ve aynı zamanda ilk hocalarındandır. Eserinde dedesinden tefsire dair kırıntılara rastlanmaktadır. Dönemin sadrazamlarından olan Hayrettin Paşa zamanında danışmanlık yapmıştır. Zeytûne de eğitim reformlarına katılmış ve

²²Vural, *Tâhir İbn Âşur ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 70.

²³Gâli, *Min a'lâmi 'z-zeytûne şeyhu'l-câmi'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 68; Hamd, *Müşkilü'l-Kur'ân fî tefsiri İbn Âşûr*, 64; Vural, *Tâhir İbn Âşur ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 70.

Tunus'un sömürge altında olduğu o sıkıntılı süreçte başbakanlık görevine getirilmiştir.²⁴

Muhammed b. Yûsuf (öl. 1939)

Hanefî fakihî ve şeyhülislamlarından birisi olup Zeytûne Medresesinde fetva heyetinde ve öğretim görevlisi bünyesinde görev yapmıştır. 1931 yılında da “Hanefî Uleması Meşihâtü'l-İslam” makamına seçilmiştir. *Risâletün edebiyetün* adlı Arap edebiyatına yönelik çalışma en meşhur eseridir.²⁵

Ömer b. Ahmed (öl. 1911)

Zeytûne Üniversitesindeki eğitim görevlilerinden biridir. Burada hadis, tefsir, belagat ve fıkıh gibi dersleri vermiştir. 1890 yılında Mâlikî mezhebinin fetva heyetindeki görevine başlamıştır. İbn Âşûr'a *Beyzâvî Tefsiri*'ni okutmuştur. Hayrettin Paşa tarafından üniversitede gerçekleştirilen eğitimle alakalı reform çalışmalarında yer almıştır. *Resâil fi mesâil mine'l-ulûm* adında bir eseri bulunmaktadır.²⁶

Sâlim Bû Hâcib (öl. 1924)

Mâlikî şeyhülislamlarının en önemli âlimlerinden biri olan Sâlim Bû Hâcib, uzun bir müddet Zeytûne Üniversitesinde ve Tunus “Mâlikî Mezhebi Fetva Heyeti”nde görev yapmıştır. Bu görevinin ardından “Meşihâtü'l-İslam” üyeliğine seçilmiş ve vefat edinceye kadar bu görevine devam etmiştir. İbn Âşûr ise tefsirle ilgili olan derslerine katılarak kendisinden çokça istifade etmiştir.²⁷

Şeyh Sâlih eş-Şerîf (öl. 1920)

Üniversiteden mezun olmasının ardından kadılık görevini yapmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra da ikinci derece Mâlikî öğretim üyesi olmuştur. Genellikle Mâlikî kitaplarını okutmuş, tefsir alanında da Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı eserini

²⁴Muhammed el-Hıdır Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-Zeytûne*, thk. Ali Rıza Tunisi (Dımeşk: el-Matbaatü't-Teâvüniyye, 1971), 123;Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 16.

²⁵Gâli, *Min a'lâmi'z-Zeytûne şeyhu'l-câmiî'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 44; el-Hıdır, *Tunus ve câmiu'z-Zeytûne*, 114; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 74.

²⁶Gâli, *Min a'lâmi'z-Zeytûne şeyhu'l-câmiî'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 42-43; el-Hıdır, *Tunus ve Câmiu'z-Zeytûne*, 113;Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 73.

²⁷Muhammed b. Et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, 1/644;Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 17.

okutmuştur. İbn Âşûr ise bu dersleri özenle takip etmiştir. Daha sonra 1906 yılında İstanbul'a gelmiş ve buraya yerleşmiştir. 1920 yılında da Şam'da vefat etmiştir.²⁸

Muhammed en-Neccâr (öl. 1913)

Zeytûne Üniversitesinin çeşitli kadrolarında görev yapmış ve Şâzeliye Tarikatı'nın Tunus sınırları içerisinde hızlı bir şekilde yayılmasına yardımcı olmuştur. En meşhur şairlerin divanlarını toplayıp biyografilerini hazırlamıştır. *Fıkhu Ebi Hureyre* gibi bazı eserleri mevcuttur. İbn Âşûr eserlerinde en-Neccâr'dan çeşitli nakillerde bulunmuştur.²⁹

Muhammed b. Muhammed en-Nahlî (öl. 1924)

en-Nahlî, aklî ve naklî ilimlerin hepsine vakıf olup, bir müddet gazetesinde mûsahhah olarak görev yapmıştır. Tunus'un önemli fikir adamları arasında yer alarak Muhammed Abduh'un fikirlerinin etkisi altında kalmıştır. İbn Âşûr da en-Nahlî'den çoğunlukla lügavî konuda faydalanmıştır.³⁰ Ayrıca *Risâletü't-tevhid* adında bir eseri bulunmaktadır.³¹

1.3.2. Öğrencileri

İbn Âşûr, ilk olarak kendi yaşadığı beldede daha sonra da bütün İslam âlemi sahasında birçok ilim adamı yetiştirmiştir. Kendi eğitiminden geçen, onun ilmîyle yoğrularak şekillenen devlet adamları, usta yazarlar, gazete ve ekonomi adamları, meşhur hâkimler ve daha nice kimseler ortaya çıkmıştır. Zeytûne Üniversitesinde ders verdiği sıralarda ilim öğrenmek isteyen birçok kişi onu dinlemek için gelmiştir. Kendisi medresede uzun yıllar görev yaparak birçok talebenin gerek ilmî gerekse diğer konularda gelişmesine yardımcı olmuştur.³² İbn Âşûr'dan başta oğlu Muhammed el-Fâdil olmak üzere pek çok kişi eğitim almıştır. Yetiştirdiği öğrencilerden en bilinenleri şunlardır:

²⁸Gâli, *Min A'lâmi'z-Zeytûne şeyhu'l-câmii'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 45-46; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 73-74.

²⁹Gâli, *Min A'lâmi'z-zeytûne şeyhu'l-câmii'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 45; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-tenvir*, 19/261; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 73.

³⁰Gâli, *Min A'lâmi'z-Zeytûne şeyhu'l-câmii'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*, 46-47; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 17.

³¹Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 74.

³²Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 84.

Muhammed el-Fâdıl

el-Fâdıl, İbn Âşûr'un oğludur. 17 Ekim 1909 tarihinde Tunus'ta dünyaya gelmiş ve ilk öğrenimini babasından tahsil etmiştir. Ardından Zeytûne Üniversitesine başlamış, orada Fransızca eğitimi almıştır. Dilini geliştirmek üzere 1926'da Fransa'ya gitmiştir. Babası İbn Âşûr'dan el-muvatta ve tefsir derslerini almış, Taftâzânî (öl. 1390)'nin *el-Mutavvel ve Divânü'l-hâmâse* adlı eserlerini, Ebu'l-Hasen en-Neccâr'dan kelam ilmîni, Muhammed b. el-Kâdî'den fıkıh usulünü okumuştur. 1930 yılında üniversiteden mezun olmuş, iki yıl sonra aynı üniversitede yardımcı öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır. Bu yılda ikinci dereceli, 1935 yılında ise birinci dereceli Mâlikî müderrisi olmuştur. el-Fâdıl'ın hayatı genellikle konferanslarla doludur. Gerek kendi beldesindeki gerekse başka beldelerdeki konferanslara katılmıştır. *Erkânü'n-nehdati'l-edebiyeye fî Tunus, Kitâbü't-tefsir ve Ricâlüh* gibi çeşitli çalışmaları vardır.³³ Aynı zamanda katıldığı konferansların bir araya getirilerek kitap haline getirildiği bir eseri de mevcuttur.³⁴ Nisan 1970 tarihinde vefat etmiştir.³⁵

Abdülmelik İbn Âşûr

İbn Âşûr'un ikinci oğludur. İlk eğitimini babasından almıştır ve onun önerileriyle yetişen âlimlerden bir tanesidir.³⁶ Hakkında kapsamlı bir bilgiye rastlanmamıştır.

Iyâz b. Fâdıl İbn Âşûr

İbn Âşûr'un torunudur. Kendisi aile fertlerinden birisi olarak ilk eğitimini dedesinden almış ve dedesinin önerileriyle kendisini yetiştiren âlimlerdendir.³⁷ Hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır.

Dr. Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hoca

İbn Âşûr'dan eğitim alan ve onun dizinin dibinde oturan âlimlerden bir tanesidir. Kendisinin İbn Âşûr'dan nasıl eğitim tahsil ettiği şu şekilde anlatılmaktadır: "İbnü'l-Hoca, İbn Âşûr'u fark ettiği andan itibaren sürekli onu dinleme, aktifliğini

³³Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 86.

³⁴Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Fâdıl", 19/332.

³⁵Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Fâdıl", 19/331.

³⁶Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 86.

³⁷Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 86.

izleme ve ondan faydalanma peşine düşmüştür. Kimi zaman da İbn Âşûr'un katıldığı meclislere iştirak etme imkânı bulmuştur. Kendisinin en çok hoşlandığı meclislerden biri de İbn Âşûr'un Ramazan aylarında Teravîh namazından sonra verdiği hadis-i şerif derslerini tahsîs ettiği meclistir. O meclislerde oğlu Muhammed Fâdîl İbn Âşûr da bulunur ve hadis kitaplarını okurdu. İbn Âşûr ise nüshanın tashihini yapar ve aynı zamanda hadisin usûl ve mukabelesini yaparak dersi devam ettirirdi.”³⁸ Kendisi hakkında bunun dışında pek fazla bilgi mevcut değildir.

1.3.3. İlmî ve İdari Görevleri

İbn Âşûr, ilk eğitimlerini tamamlamasıyla birlikte çok iyi seviyede Farsça da öğrendi. İbn Âşûr, yaşadığı dönemin en meşhur ilim merkezlerinden birisi olan Zeytûne Medresesine 1899 yılında eğitim vermek üzere girdi. Şeyh Hüseyin İbn Hasan'ın 1905 yılında ölmesi üzerine meydana gelen boşluğu doldurmak için Arapça olarak kaleme aldığı *İslam Hukukunda Alışverişte Muhayyerlik* adlı çalışmasıyla eğitim kadrosuna yerleşmiştir.³⁹ İbn Âşûr, bu medresede görev yaptığı esnada çoğunlukla hadis, tefsir, hukuk felsefesi, fıkıh usûlü, Arap dili ve edebiyatı gibi dersler vermiştir. Medresede üstlendiği muallimlik görevlerinin yanı sıra eğitim ve öğretim alanında da rektörlük gibi resmi görevleri üstlenmiştir. Bununla birlikte çeşitli komisyonlara katılmıştır. Bunların başında Tunus milli eğitim programlarının ıslah edilmesiyle ilgili olan komisyon gelmektedir.⁴⁰

İbn Âşûr, eğitim alanında ön planda yer alırken şeyhülislamlık gibi dini bir makamda da kendisini göstermiştir. Üniversitedeki gerek idari görevleri gerekse eğitim görevlerini yerine getirirken bir taraftan da Mâlikî Kadılığı yapmıştır. Bu göreve 1913'te başlayarak on yıl devam etmiştir. 1924 yılına gelindiğinde ise önce başmüftü vekili, bu görevinden üç yıl sonra da başmüftü olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 1932'ten

³⁸Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 86.

³⁹İbnü'l Hoca, Muhammed el-Habib, *el-Mecelletü'z-Zeytuniyye*, (1946), 6/ 535-536; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve 't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 74.

⁴⁰Zehrâni, Müşrif b. Ahmed Cem'ân, *Eserü'd-dilâlâti'l-Lüğeviyye fi't-tefsîr inde't-Tâhir b. Âşûr fi Kitâbih*, (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, Yayınlanmamış Doktora Tezi,1427), 45;Şule Eraslan, *Çağdaş İslam Hukukçusu Tahir b. Âşûr'da Maslahat Kavramı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 23-24; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 18-19.

itibaren şeyhülislamlığa müftü tayin etme görevini sona erdirmesiyle birlikte ilk Malikî Şeyhülislamı olarak tanınmıştır.⁴¹

Tunus'ta Malikî mezhebi yaygın olmasına rağmen Hanefî Şeyhülislamlık Müftülüğü yer almaktadır. Bu husus o dönem adına dikkat çeken bir durumdur. Yukarıda bahsedildiği üzere İbn Âşûr, bu mevkide yer almıştır ve pek çok fetvalar da vermiştir. Bunlardan en meşhur olanı ise Transfel Fetvası olarak bilinen fetvadır. Transfel, Hıristiyan ve Müslümanların birlikte yaşadıkları bölgeye verilen bir isimdir. Burada yaşayan Müslümanlardan birisi Muhammed Abduh'a (ö. 1905): şehirde yaşayan Müslümanların Hıristiyanların giydiği cübbelerden giydiklerini ve bunun caiz olup olmadığını, orada yaşayan Hıristiyanların hayvanları balta ile ve besmelesiz kestiklerini ve bu eti Müslümanların yiyip yiyemeyeceklerini, Şafii mezhebine mensup olan kimselerin Hanefî imamlar arkasında namaz kıldıklarını ama namaz esnasında yaptıkları hususların birbirinden farklı olduğunu ve bu sebeple farklı mezhepleri benimseyen kimselerin birbirlerinin arkasında namaz kılıp kılamayacakları, gibi soruları mektup vasıtasıyla sormuştur.⁴² Muhammed Abduh ise farklı elbiseler giyme ile dinden çıkmanın kastedilmediğini, kişinin işinde kolaylık olması ya da hava şartlarından dolayı giymesi neticesinde herhangi bir sorun olmadığını ama benzeme endişesi söz konusu olduğunda da kerahet taşıyacağını belirtmiştir. Hayvanların kesimi konusunda ise keskin bir bıçak yoluyla kestiği esnada o hayvanın etinin caiz olacağını, bunun için besmele çekmesine de gerek kalmayacağını belirtmiştir. Farklı mezheplere ait kimselerin birbirlerinin arkasında namaz kılmaları konusunda ise hiçbir mahzur bulunmadığını Şafii mezhebine mensup olan bir kimse Hanefî imam arkasında, Hanefî mezhebine sahip olan bir kimsenin de Şafii imam arkasında namaz kılabileceğini bildirmiştir.⁴³

Muhammed Abduh, vermiş olduğu fetvalar sebebiyle fazlaca tepki almıştır. Pek çok kişi tarafından fetvalarını değiştirmesi ve yeniden vermesi teklif edilmiştir. Değiştirmemesi üzerine fetvaları Tunus'un yerlileri ve muhafazakârları olarak tanınan kimseler tarafından oldukça fazla ve tepkili bir şekilde eleştirilmiştir. Abduh, bu

⁴¹Coşkun, "İbn Âşûr", 19/333; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve 't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 79; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 19.

⁴²Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve 't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 67.

⁴³Muhammed Ammâra, *el-A'mâlu'l-kâmile eş-şeyh Muhammed Abduh* (Kâhire: Daru's-Şurûk, 1993), 508-509; Reşit Rıza, *Târihu'l-üstâzü'l-imâm Muhammed Abduh* (Mısır: Dârü'l-Menâr, 1950), 675-677; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve 't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 67-68.

şekilde eleştiriler almasına rağmen tek bir kişi tarafından da desteklenmiştir. O kişi de bu hadiselerin yaşandığı dönemde kendisi doktor unvanıyla şöhret bulan İbn Âşûr olmuştur. Fakat İbn Âşûr, bu fetvaya onayını *el-Menâr* adlı dergide imzasız olarak yayınlamıştır. Desteklemesini de şu şekilde açıklamıştır: Hıristiyanların giydikleri elbise, din adamlarının giydiği bir elbise olmadığı müddetçe bir mazuru olmadığını ama bu elbiseyi giyen kimsenin din değiştirme isteği olduğu anda, kişinin yaptığı işlemin mürted olarak kabul edileceğini açıklamıştır. Ayrıca dinin saç tarama şekilleri ve elbise çeşitleriyle ilgilenmediğini de söylemiştir. Hayvan kesme ve bu esnada besmele çekilmemesi hususunda Abduh ile aynı görüşleri belirtmiştir. İbn Âşûr, bu şekilde Abduh'u destekleyici makaleler sunmaya devam etmiştir. Abduh ise kendisini destekleyen kişinin İbn Âşûr olduğunu öğrendikten sonra bu fetvalarına karşı çıkanlarla tartışmaya başlamıştır.⁴⁴

1.3.4. Çağdaş Âlimlerle İlmî Münazaraları

İbn Âşûr, Abduh ve Afgânî ile yenilik hareketini savunanların başını çekmektedir. Her ne kadar bu görüşlerini savunmuş olsalar da çeşitli eleştiriler almaktan kendilerini kurtaramamışlardır. En çok eleştirdikleri kişiler arasında da Ali Abdürrezzâk (öl. 1966) gelmiştir. Abdürrezzâk *el-Menâr* adlı dergiden kendisini destekleyici yorumlar almış olsa da İbn Âşûr'un eleştirilerinden kaçamamıştır.⁴⁵

İbn Âşûr'un eleştirdiği görüşler arasında oryantalistlerin görüşleridir. İbn Âşûr, Kasas suresi 5 ve 6. ayeti⁴⁶ Hâman ve Hz. Mûsa (a.s) arasında meydana gelen yakınlık iddiasının oryantalist düşünürlerin günümüz dünyasında dile getirdikleri ve ortaya çıkarttıkları iddialara benzetmiştir. İbn Âşûr, bu konuyu da şu şekilde açıklamıştır. Hıristiyan oryantalist olarak tanınan kimseler Meryem suresi 28. ayette⁴⁷ geçen “Ey! Harun’un kız kardeşi” ibaresinden yola çıkarak Hz. Meryem’in Hz. Mûsa ve Hz. Harun’un kız kardeşi olduğu iddiasını sunmuşlardır. Ayrıca İmran, Meryem’in babası olmasından dolayı Hz. Mûsa’ya da İmran’ın oğlu şeklinde hitap etmişlerdir. Âşûr da

⁴⁴Reşit Rıza, *Târîhu'l-üstâzü'l-imâm Muhammed Abduh*, 714-717; Hamd, *Müşkilü'l-Kur'ân fi tefsîri İbn Âşûr*, 43-59; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 69-70.

⁴⁵İbn Âşûr, *Nakdün ilmîyyün li kitabi'l-islâm ve usûlü Hüküm*, Matbaatü's-Selefiyye, Kâhire, 1344, s. 1-2; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, s. 83-84.

⁴⁶“Biz ise, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları (mukaddes topraklara) vâris kılmak istiyorduk. Ve o yerde onları hâkim kılmak; Firavun ve Hâman'a ve ordularına, onlardan (İsrailoğullarından gelecek diye) korktukları şeyi göstermek (istiyorduk)”. (Kasas 28/5-6).

⁴⁷“Ey! Harun’un kız kardeşi. Senin baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi.” (Meryem 19/28).

bunun oryantalistlerin bir yanılığısı olduğunu ve Hz. Meryem'in Harun adında bir kardeşinin olabileceğini açıklamıştır.⁴⁸ Genel olarak yapılan münazaralarda İbn Âşûr'un oryantalistlerin yanlış düşüncelerini ortadan kaldırmak ve olayın aslını açıklamıştır. Bunun yanı sıra diğer âlimlerle de girdiği birkaç tartışmanın olduğu da gözden kaçmamaktadır.⁴⁹

1.4. İbn Âşûr'un Eserleri

İbn Âşûr, döneminin en çalışkan ve en üretken âlimlerinden bir tanesi olarak tanınmakta idi. Dönemin siyasi şartları onun çalışmalarının yayılmasına engel olmuşsa da o, tefsir, hadis, fıkıh, belagat, felsefe ve daha saymadığımız birçok alanda eser yazmıştır. Aynı zamanda üniversitede vermiş olduğu derslerin pek çoğu da kitap haline getirilmiştir.⁵⁰ Bu çalışmalara bakıldığında İbn Âşûr, müfessir, muhaddis, dilci ve fakih olarak nitelendirilmektedir. Bu eserlerinden bazıları şunlardır:

1.4.1. Kur'ân İlimleri

1.*et-Tahrîr ve't-tenvîr*: Tefsirle ilgili eserlerin en hacimlisidir ve otuz ciltten oluşmaktadır.⁵¹ Tefsirin genel özellikleri kısmında ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

2. *Tahkîkât ve enzâr fi'l-Kur'ân'i ve's-sünne*.⁵²

İbn Âşûr'un Kur'ân İlimleri alanında Zeytûniyye dergisinde yayınlanan çalışmaları mevcuttur. Bunlar:

3.*Tefsiru âyâtin beyyinât*, el-mecelletüz-Zeytûniyye, (1946), 553-554.

4. *Tefsiru âyâtin min sûreti'l- Bakara*, el-mecelletüz-Zeytûniyye, (1939), 50-52.

5. *Tefsiru sûreti'l-Bakara*, el-mecelletüz-Zeytûniyye, (1937), 54-58.

⁴⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/72; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, s. 85-86.

⁴⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 4/47.

⁵⁰Coşkun, "İbn Âşûr", 19/333.

⁵¹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1-15; Beşir M. Nâfi, "Tâhir İbn Âşûr: Tefsir Çalışması Özelinde Modern Reformcu Bir Âlimin Kariyer ve Düşünce Dünyası", çev. Hayati Sakallıoğlu, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27, (2012), 269-273; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 22; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 87.

⁵²İbn Âşûr, *Tahkîkât ve Enzâr*, 13-18-34; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, s. 22.

6. *Dîbâcetü 't-tefsîr*, el-mecelletüz-Zeytûniyye, (1936), 14-18.
7. *Fadlu 'l-Kur 'ân ve âdâbu tilâvetihî*, el-mecelletüz-Zeytûniyye, (1938), 14-18.
8. *Min dersi 't-tefsîr*, el-mecelletüz-Zeytûniyye, (1943), 100-105.
9. *Mürâcaâtün fi 't-tefsîr*, el-mecelletüz-Zeytuniyye, (1944), 146-148.
10. *Tefsiru âyeti 't-Teğâbun*, el-mecelletüz-Zeytûniyye, (1937), 148-150.
11. *Tefsiru âyeti 'er-Rahmânu ale 'l-arşi 's-tevâ'*, el-mecelletüz-Zeytûniyye, (1938), 203.

1.4.2. Hadis ve Tarih

Hadis alanında kaleme aldığı çalışmalar ise şunlardır:

1. *en-Nazaru 'l-fasih inde medâiki 'l-enzâr fi 'l-camii 's-sahîh*⁵³
2. *Keşfu 'l-muğattâ fi 'l-meânî ve 'l-elfâzi 'l-vâkînâtifi 'l-muvatta*⁵⁴
3. *Kıssatü 'l-mevlidi 'n-nebiyyi 'ş-şerif*⁵⁵
4. *Tahkîkât ve enzâr fi 'l-Kur 'ân 'i ve 's-sünneti*⁵⁶

1.4.3. İslam Hukuku

İbn Âşûr, diğer alanlarda olduğu gibi İslam hukuku alanında da eserler kaleme almıştır. Bu eserleri de daha çok Malikî mezhebinin fihhi görüşleri çerçevesinde ele aldığı görülmektedir.

1. *Hâşiyetü 't-tavzîh li müşkilâti kitabi 't-tenkîh*⁵⁷
2. *Keşfu 'l-muğattâ mine 'l-meânî ve el-fâzi 'l-vâkiyyeti fi 'l-muvattâ*⁵⁸

⁵³bk. İbn Âşûr, *en-Nazaru 'l-fasih inde medâiki 'l-enzâr fi 'l-camii 's-sahîh*; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve 't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 88; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 23.

⁵⁴bk. Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 23; İmam Mâlik'in *el-Muvatta*' adlı eserine yazılmış bir şerh olup kelime tahlilleri üzerinde durulmuştur ve 1975 yılında Tunus'ta basılmıştır. İkinci baskısı 2007 yılında Tunus'ta basılmıştır.

⁵⁵bk. İbn Hoca, *Muhammed Tahir b. Âşûr*, 1/325; İbn Âşûr, *Kıssatü 'l-Mevlid* (Tunus: Dârü't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, 1972), 1-20; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve 't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 88-89; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 23.

⁵⁶bk. İbn Âşûr, *Tahkîkât ve Enzâr*, 92; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 23-24.

⁵⁷bk. İbn Âşûr, *Hâşiyetü 't-Tavzîh ve 't-tashîh li Müşkilâti Kitabi 't-tenkîh* (Tunus: Matbaatü'n-Nehdâ, 1922), 275.

3. *Mekâsîdû 'ş-şerîâti 'l-islâmiyye*⁵⁹

4. *Mecmuâ fetâvâ*⁶⁰

5. *Kadâya ve ahkâmun şer'iyetü*⁶¹

6. *el-Vakf ve âsâruhû fi 'l-islâm*⁶².

1.4.4. Düşünce ve Fikir

İbn Âşûr, dini ilimlerin yanı sıra sosyal konularda, düşünce ve fikir konularında da eser kaleme almıştır. Müellifin eserlerinden bazıları ise şunlardır:

1. *Usûlü 'n-nizâmi 'l-ictimâiyye fi 'l-islâm*⁶³

2. *Eleyse 's-subhu bi karîb*⁶⁴

3. *Nakdün ilmîyyün li kitâbi 'l-islâm ve usûlü 'l-hükm li Ali Abderrâzik*⁶⁵

1.4.5. Arap Dili ve Edebiyatı

1. *Usûlü 'l-inşâ ve 'l-hitâbe*⁶⁶

2. *Mücezü 'l-belâğa*⁶⁷

⁵⁸bk. İbn Âşûr, *Keşfu'l-Muğattâ Mine'l-Meâni ve'l-Elfâzi'l-Vâkıyyeti fi'l-Muvatta'* (Tunus: eş-Şeriketü't-Tûnîsiyye li Funîni'r-Resm, 1975); Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 90.

⁵⁹bk. İbn Âşûr, *Mekasidü'ş-Şeria, İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 450; Ubeyr bint Abdillâh en-Naîm, *Kavâidü't-tercîh el-Mütâllike bi'n-nas inde İbn Âşûr fî Tefsirihi't-tahrîr ve't-tenvîr Dirase Tesîliyye Tatbikîyye* (Riyâd: Dârü't-Tedemürîyye, 1436/2015, 1. Baskı), 44; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*, trc: Mehmet Erdoğan ve Vecdi Akyüz, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 232; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 24.

⁶⁰bk. İbn Âşûr, *Hâşiyetü't-Tavzîh ve't-tashîh li Müşkilâti Kitabi't-tenkih* (Tunus: Matbaatü'n-Nehda, 1922), 275.

⁶¹Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 25.

⁶²Coşkun, "İbn Âşûr", 19/333; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 25; Eser Ceridetü'n-Nehda gazetesinde 1936 yılında yayınlanmıştır.

⁶³İbn Âşûr, *Usûlü'n-Nizâmi'l-ictimâi fi'l-İslâm*, İslam İnsan ve Toplum Felsefesi, çev. Vecdi Akyüz, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 235; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 90-91.

⁶⁴Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 91; Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 115.

⁶⁵İbn Âşûr, *Nakdün İlmiyyün* (Tunus: Matbaatü's-Selefiyye, 1925), 1-38; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 91.

⁶⁶bk. İbn Âşûr, *Usûlü'l-Inşâ ve'l-Hitâbe*, Tunus: 1920, 83; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 91.

⁶⁷bk. İbn Âşûr, *Mücezü'l-Belâğa* (Tunus: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1920), 48; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 91.

3. *Dîvânu beşşâr İbn Bürd*⁶⁸

4. *Dîvânu en-nabiğa ez-Zübyâni*⁶⁹

1.4.6. Diğer Eserleri

İbn Âşûr'un yukarıda zikrettiğimiz eserlerinin yanı sıra daha pek çok eseri de bulunmaktadır. Fakat bu eserler İbn Âşûr ve ailesinin yaşadığı çiftlikte koruma altında olmakla birlikte çeşitli anlaşmazlıklar sebebiyle de yayınlanmasına izin verilmemiştir. İçeriği hakkında bilgiye bu sebepten dolayı ulaşılammış sadece başlıklarından hangi konuda yazıldığı ve ne anlattığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu eserler ise şunlardır.⁷⁰

1. *Ârâun ictihâdiyyetün.*
2. *Usûlü't-tekaddüm fi'l-islâm.*
3. *Emâlî alâ delâili'l-icâz.*
4. *Emâlî alâ muhtasari Halîl.*
5. *Tahkîk li şerhi'l-Kuraşî alâ dîvâni'l-mütenebbî*
6. *Tahkîk ve tashîh ve ta'lik alâ kitabi'l-iktidab li ibni's-Seyyid el-Batlamyus.*
7. *Tahkîk ve ta'lik alâ kitâbi Halefi'l-Ahmer.*
8. *Tashîh ve ta'lik alâ kitâbi'l-intisâr li Calyanos (Galiens).*
9. *Ta'likât ve tahkîk alâ hadîsi Ümmü Zer'.*
10. *Şerhu dîvâni'l-hamâse.*
11. *Şerhu muallakâti imrûl-kays.*
12. *Şerh ve tahkîk ve ikmâl li kitâbi "Kalâid li'l-fethi'bni Hâkan".*

⁶⁸bk. İbn Âşûr, *Dîvânu Beşşâr İbn Bürd*, thk. İbn Âşûr (Tunus: eş-Şeriketü'l-Tûnisiyye, 1976), 1-30; Meysâvî, Muhammed et-Tâhir, *Cemheratü Makâlât ve Resâili's-Şeyh Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr I-IV* (1. Baskı), (Ammân: Dârü'n-Nefâis, 1436/2015), 1/1049-1753); Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 91.

⁶⁹bk. İbn Âşûr, *Dîvânu'n-Nâbiğa ez-Zübyâni*, thk. Tâhir İbn Âşûr (Tunus: eş-Şeriketü'l-Tûnisiyye, 1976), 2-45; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 93.

⁷⁰bk. Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 86-94.

13. *Garâibu'l-istimâl.*
14. *el-Fetâvâ.*
15. *Kadayâ ve ahkâmun şer'iyetün.*
16. *Kitâbu târîhi'l-arab.*
17. *Mesâilün fikhîyyetün ve ilmîyyeh.*

2. İBN ÂŞÛR'UN TEFSİR ANLAYIŞI

2.1. “et-Tahrîr ve't-Tenvîr” Adlı Tefsirin Genel Özellikleri

İbn Âşûr, tefsirinde Kur'ân'a dair kelimeleri ve bu kelimelerin çeşitlerini ayrıntılı bir şekilde izah etmek üzere bir tefsir meydana getirmeyi amaçlayarak eseri yazmaya başlamıştır. Böylece müfessir Kur'ân'ı, Fatiha suresinden başlayarak Nâs suresine kadar tefsir etmiştir. İlk anda eserini *Tahrîrü'l-ma'ne's-sedîd ve Tenvîrü'l-akli'l-cedîd min Tefsîri'l-kitâbi'l-mecîd* olarak isimlendirmiştir. İlk başta eseri bu şekilde adlandırmış olmasına rağmen daha sonra eserin adını *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr* şeklinde kısaltmıştır.⁷¹

İbn Âşûr bu eserini tam olarak otuz dokuz yıl altı ay gibi bir sürede tamamlanmıştır. Eser, müfessirin Zeytûne Üniversitesinde görev yaparken verdiği derslerin ve Mecelletü'z-Zeytûne'de yayınlanan bölümlerin derlenmesiyle meydana gelmiştir. Öncelikle 1956 yılında Tunus'ta daha sonra 1965 ve 1966 yıllarında ise Kâhire'de tek cüz halinde neşredilmiştir. 1968 yılında diğer cüzlerinde basılmasıyla birlikte eserin otuz cüz on beş cilt halinde ilk defa tam neşrinin basımı 1984 yılında gerçekleştirilmiştir.⁷²

İbn Âşûr'un tefsir eseri, Kur'ân ilimleri hakkında bilgi veren toplamda on bölümden oluşmuştur ve bir mukaddime ile başlamıştır. Müfessir, birinci kısımda tefsirin tanımından, nasıl bir ilim olduğundan bahsetmekle birlikte te'vîl ve tefsir

⁷¹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/8-9; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsiri*, 123; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 28; Mustafa Hocaoğlu, “İbn Âşûr'un Tefsiri ve Tefsirinin Mukaddimesinde Kıraât Olgusu”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2014), 26-27.

⁷²Ahmet Coşkun, “et-Tahrîr ve't-Tenvîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/429; Hocaoğlu, “İbn Âşûr'un Tefsiri ve Tefsirinin Mukaddimesinde Kıraât Olgusu”, 27.

ilişkinde de kısaca değinmiştir. İkinci bölümde ise, tefsir ilmînin yararlandığı kaynaklar olarak adlandırılan belagat ve fıkıh usulü gibi ilimlerden bahsetmiştir. Üçüncü kısımda, Dirâyet tefsiri hakkında bilgi verdikten sonra bâtinî ve işâri tefsirler arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Dördüncü kısımda, müfessirin görevlerinden birisinin de tefsirin sekiz temel hedefini yerine getirmek olduğunu açıklamıştır. Beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu kısımlarda ise sırayla öncelikle ayetlerin nüzul sebeplerini, kıraâtleri, Kur’ân kıssalarını, ayet ve surelerin isimlerini ve tertibini, Kur’ân’ın hakikî, mecâzi ve kinayeli manalarını açıklamıştır. Onuncu ve son kısımda ise, Kur’ân’ın î‘câzından bahsetmiştir.⁷³

İbn Âşûr’un tefsiri ilk incelendiği esnada Dirâyet tefsiri özelliklerini taşıdığı fark edilmektedir. İbn Âşûr’un her ne kadar böyle bir özelliği olsa da kendine özgü bir üslubu ve konuları işleyiş tarzı da vardır. Müfessir, bir sureyi tefsir etmeye başlamadan önce surenin ismi, mekki-medeni oluşu, nüzul sebebi ve sırası, siyak ve sibakı hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra surenin muhtevasını maddeler halinde özetlemektedir. Bu tür açıklamaları yaptığı esnada Zemahşerî, *el-İtkân* gibi eser ve müfessirlere atıflar yapmasının yanı sıra tasavvuf, siyer ve hadis gibi kaynaklara da oldukça fazla atıf yapmıştır. Aynı zamanda tefsir yaparken Arap şiirlerinden ve Arap atasözlerinden de faydalanmıştır. İbn Âşûr’un Muhammed Abduh ile aynı ortamlarda yer alması ondan etkilendiği zannına düşürse de İbn Âşûr’un eserinde Muhammed Abduh’a dair bir benzerliğe rastlanmamıştır. Kısaca, müfessir farklı fikirler ortaya koymaya çalışsa da müfessirin klasik tefsir anlayışından pek fazla uzaklaşmadığı görülmüştür.⁷⁴

İbn Âşûr, tefsirinin giriş kısmı olarak nitelendirilen mukaddime kısmında tefsiri yazma amacından ve genel olarak tefsirinin özelliklerinden bahsetmiştir. Bu kısımda tefsirini oluştururken daha önceki müfessirlerin benimsediği ve eserlerinde uyguladıkları yöntemleri uygulamadığını aynı zamanda da bu sebepten dolayı onlara herhangi bir şekilde tavır almadığını, amacının alışılmışın dışında daha farklı hususlara değinmek olduğunu; hatta çalışmalarını diğer âlimlerin kullandığı kaynakların dışında

⁷³İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 1/1-130; Hocaoğlu, “İbn Âşûr’un Tefsiri ve Tefsirinin Mukaddimesinde Kıraât Olgusu”, 28.

⁷⁴Coşkun, “Tahrîr”, 39/430; Lütfullah Cebeci, “Tefsirde Yeni Yöntem Arayışları ve Klasik Tefsir Metodu”, *Kur’ân ve Tefsir Akademisi* 1 (2008), 49-77; Beşir M. Nâfi, *Tâhir b. Âşûr: Tefsir Çalışması Özelinde Modern Reformcu Bir Âlimin Kariyer ve Düşünce Dünyası*, çev. Hayati Sakallıoğlu, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2012), 247; Hocaoğlu, “İbn Âşûr’un Tefsiri ve Tefsirinin Mukaddimesinde Kıraât Olgusu”, 27.

farklı kaynaklara yer verdiğini belirtmiştir. Genel olarak İbn Âşûr'un tefsiri yazma gayesine gelinecek olursa diğer tefsir kitaplarının benimsediği gibi, Kur'ân'ın anlamlarını, îcâz durumlarını, üslup ve nazımdaki harikulade yönleri beyan etmek üzere yazdığını belirtmiştir. Kur'ân'ın dünya ve ahirete dair mesajlardan yola çıkarak dünyevi ve uhrevi yaşantıya yön verilebileceğine ve sosyal meseleleri çözme esnasında bu tefsir eserinin önemli bir yeri olabileceğine de ayrıca vurgu yapmıştır.⁷⁵

Dini maksatlardan ve ahlaki kurallardan ayrıntılı bir şekilde bahsedeceğini ve tefsir eserinin diğer müfessirlerin çalışmalarından gerek dil gerekse içerik bakımından oldukça zengin olacağını amaçları arasında zikretmiştir. Bunların yanı sıra dil ve belagat yönünden de zengin bir çalışma olacağından bu yönüyle diğer tefsirlerden farklı olacağını bir kez daha vurgulamıştır.⁷⁶

2.2. İbn Âşûr'un Tefsir Metodu

İbn Âşûr, tefsirinde genel olarak bütün müfessirlerde olduğu gibi Rivâyet ve Dirâyet metoduna ve bunun yanı sıra pozitif ilimlerden açıklamalara yer vermiştir. İbn Âşûr'un tefsiri Dirâyet tefsirleri adı altında zikredilmektedir. Fakat İbn Âşûr'a göre rivâyet metodunu kullanmak kaçınılmaz bir hadisedir. Bu sebeple eserinde rivâyetlere de yer vererek eserinin adını rivâyet tefsirleri arasında da yer almasını sağlamıştır. Rivâyet metodu başlığı altında; ayeti ayet ile tefsir etme, ayeti hadis ile tefsir etme ve son olarak da ayetleri nüzul sebepleri ile tefsir etme yöntemleri yer almaktadır. Dirâyet metodu altında ise; Arap dili belagatı ve şiiri, kelâmî meselelere bakışı ve fikhî yönü gibi yöntemler bulunmaktadır.

2.2.1. Rivâyet Yönü

İslam âlimleri re'y ile tefsir yapılıp yapılmayacağı konusunda farklı görüşler benimsemişlerdir. Bazı âlimler İbn Abbas'tan rivâyet edilen Hz. peygamberin kendisi üzerine yalan isnad eden kimselerin ateşteki yerlerini hazırlamalarını bildirdiği sözüne dayanarak rivâyet tefsirini reddetmişlerdir.⁷⁷ Bazı âlimler re'y ile tefsir yapılabileceği görüşünü savunmuşlardır. Bu âlimlerden biri de İbn Âşûr'dur. İbn Âşûr'un tefsiri

⁷⁵Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 28; Hocoğlu, "İbn Âşûr'un Tefsiri ve Tefsirinin Mukaddimesinde Kiraât Olgusu", 27.

⁷⁶Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 28.

⁷⁷Buhârî, *İlim*, 38; Müslim, *Mukaddime*, 4; Ebû Davûd, *İlim*, 4; Tirmizî, *Fiten*, 70; İbn Mâce, *Mukaddime*, 4; Dârimî, *Mukaddime*, 25-40; İbn Hanbel, *Müsned*, 2/47-150.

genel çerçevede incelendiğinde dirâyet tefsirleri arasında zikredilmektedir. Fakat İbn Âşûr, tefsirinde rivâyet metodunu da kullandığı gözden kaçmamaktadır.

Ayetleri Ayet ile Tefsiri

Tefsir, Dirâyet tefsirleri arasında yer almasına rağmen İbn Âşûr'un tefsirinde Rivâyetlere yer vermesiyle eser, Rivâyet tefsiri özelliğine de sahip olmuştur. İbn Âşûr, eserinin ilk cildinde tefsir ile ilgili genel açıklamalar yaptığı kısımda tefsirin Rivâyet ve Dirâyet yönü ile ilgili izahların yer aldığı bir başlık oluşturmuştur. Bu başlık altında İbn Âşûr, ayetleri tefsir ederken Rivâyet metodunun kullanılmasının kaçınılmaz olduğunu ve müfessirlerin ayet tefsirlerinde ilk olarak ayeti ayetle veya ayetlerle tefsir ettiklerini zikretmiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir ederken en çok kullanılan, en güvenilen ve en sağlam olduğu düşünülen ve bu şekilde kabul gören kaynak şüphesiz Kur'ân'ın kendisidir.⁷⁸ Müfessir, bu sebeple kendi tefsirinde ayeti ayetle tefsir etme yöntemi ilk tercih ettiği metotlardan birisi olmuştur.

İbn Âşûr, bu metodu müphem ifadelerin açıklanması ve anlaşılması güç mevzuların açığa kavuşturulması sırasında kullanmıştır. İbn Âşûr'a göre anlamı kapalı olan ayetlerin izah edilmesi noktasında Kur'ân dikkatli bir biçimde incelendiğinde o ayetin açıklamasına rastlanılmaktadır. İbn Âşûr'un ayeti ayetle tefsir etme metoduna örnek En'âm suresinin 160. ayetidir. Bu ayette iyiliklerle Allah huzuruna gelenlere getirdikleri iyiliğin on katı karşılığının verileceği, beraberinde kötülüklerle gelene ise sadece getirdiği kötülüğün dengi olan bir cezaya maruz kalacağı zikredilmiştir. Bakara suresinin 261. ayetinde ise mallarını Allah yolunda harcayan kimseleri, her başağında yüz tanesi bulunan yedi tane başak ortaya çıkaran bir tohuma benzeterek Allah'ın dilediği kimselere vereceği nimetleri katlayarak verdiği bahsedilmiştir.

İbn Âşûr, ilk ayet olan En'âm suresi 160. ayeti tefsir ederken Bakara suresi 261. ayeti delil getirmiştir. Müfessir her iki ayette de misil ve emsâl kelimeleri üzerinde durarak bu kelimeleri açıklamıştır. Allah'ın insanların yaptığı iyiliklere karşılık vereceğini hatta bu karşılığın on katını verdiği gibi yedi yüz katına kadar verebileceğini izah etmiştir. İbn Âşûr, ayeti tefsir etme esnasında geniş çaplı düşünmüş

⁷⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/1-136; Vural, *Tâhîr İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsiri*, 155; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 31.

ve burada tahsise gerek duyulmadığını ve ayetin umumi manasının daha doğru olacağını vurgulamıştır.⁷⁹

Ayetleri Hadis ile Tefsiri

Ayetlerden sonra ikinci temel kaynak olarak Hz. Peygamberden gelen hadisler sayılmaktadır. Bunun sebebi Kur'ân'ın bizzat kendisine indirilmiş olması ve kendisinin bunu açıklamakla mükellef olmasıdır. İbn Âşûr'un da tefsirinde lafzın ve ayetin açıklanması esnasında ayeti ayet ile tefsir etme metodundan sonra kullandığı ikinci yöntem ayetin hadislerle açıklanmasıdır. İbn Âşûr, tefsirini yaptığı ayetle ilgili Hz. Peygamber'in hadisi bulunuyorsa o hadise dayanarak tefsir yapmıştır. Tefsirine bakıldığında İbn Âşûr'un bu yönetime oldukça fazla yer verdiği görülmektedir. Bu da müfessirin hadis alanındaki ilmînin kapsamlı ve fazla olduğunu göstermektedir.⁸⁰

İbn Âşûr, şeytanın insanlara karşı bir fitleme yaptığı esnada insanların Allah'a sığınmalarını bildiren Fussilet suresinin 36. ayetini Tirmizi'nin Hz. Peygamber'den Rivâyet ettiği "*benim kalbime bir ağırlık gelir ve ben bu yüzden her gün Allah'a yüz defa tevbede bulunurum.*"⁸¹ hadisi ile açıklamıştır.⁸²

İbn Âşûr'a göre ayet ve hadiste geçen sığınma ifadesi genel olarak Hz. Peygamber'in kalbinde var olan korunma yetisini yeniden canlandırmaya işaret etmiştir. Bu da şeytanın her türlü vesvesesi ve şerrinden Allah'a sığınmak ve nefsi arındırmaktır. Gerçekleşen bu olay da Hz. Peygamber ile Allah arasındadır. Peygamberin nefsi de daima her türlü vesvese ve kötü şeylerden korunmaktadır. Hz. Peygamber'in bu durumunun salih olan kullarla aynı seviyede olduğu söylenmektedir.⁸³

Ayetleri Nüzul Sebepleri ile Tefsiri

Ayetlerin tefsirinin yapılmasında en önemli kaynaklardan bir diğeri de ayetlerin nüzul sebeplerinin bilinmesidir. Müfessir de tefsirinde pek çok kez bu yöntemi kullanmıştır. Fakat her ayet için de nüzul sebebi aranmasının uygun olmadığını da

⁷⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/145-146; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 32.

⁸⁰İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/30-32; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, 161; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 33-34.

⁸¹Tirmîzî, *Deâvât*, 17.

⁸²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/196.

⁸³İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/195-196.

ayrıca belirtmiştir. Bunun sebebini de Kur’ân’ın anlam zenginliğinin daraltılacağı şeklinde açıklamıştır. İbn Âşûr, ayetin sebeb-i nüzullerini bilmenin ayetleri anlama esnasında müfessire yardımcı olacağını ve işini oldukça kolay hale getireceğine işaret etmektedir.⁸⁴

İbn Âşûr, ayetlerin tefsiri sırasında nüzul sebeplerinin önemli bir yer teşkil ettiğini Fussilet suresinin 22. ayetinde kâfirlere kötülükleri yaparken kulaklarının, gözlerinin ve diğer uzuvlarının kendilerini aleyhlerine şahitlik yapmalarından sakınmaksızın hata yapmaya devam ettiklerini ancak bütün yaptıklarını Allah’ın bildiğinden bahsedilmiştir.

İbn Âşûr, Fussilet suresinin 22. ayetini tefsir ederken Tirmizi ve Sahihayn da geçen şu rivâyeti delil olarak getirmiştir: “Ben Kâ’be’nin örtüsüne bürünmüş duruyorken o esnada yanıma üç kişi geldi. Bunlardan ikisi Kureyş diğeri ise Sakif kabilesine mensuptu. Ya da tam tersi idi. Bu kimselerin akılları kıttı ve oldukça şişmandılar. Kendi aralarında benim anlayamadığım bir şekilde konuşuyorlardı. İçlerinden bir tanesi Allah’ın onların konuştuğu şeyleri duyup duymadığını sordu. Diğeri de açıktan konuştuklarında Allah’ın kendilerini duyacağını fakat gizli konuştuklarında duymayacağını söyledi.”⁸⁵ Abdullah b. Mesud ise bu konuşmayı Hz. Peygambere iletmiş ve ardından bu ayet-i kerîme nâzil olmuştur.⁸⁶

İbn Âşûr’a göre hangi ilim olursa olsun herhangi bir ilmî dayanağı olmaksızın kendi isteği üzerine yapılan tefsirler kabul edilmemelidir. Bu sebeple İşâri tefsirlerinde benzeri hataların bulunduğunu belirtmektedir.⁸⁷ İbn Âşûr, ayet tefsirlerini yaparken öncelikle o ayeti izah eden başka bir ayet varsa onu vermektedir. Yoksa Hz. Peygamber’in yorumunun mevcut olup olmadığına bakmaktadır. Eğer var ise o yoruma yer vermektedir. Eğer yoksa sahabenin yorumlarını vermektedir. Ardından kendisinden önceki âlimlerin görüşlerine yer vermeyi de ihmal etmemektedir. Fakat birebir alıntı yapma ile yetinmeyerek eleştirilerini de yapmaktadır.⁸⁸ İbn Âşûr’un eserinin adı her ne kadar Dirâyet tefsirleri arasında zikredilse de gerek gördüğü

⁸⁴İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1/44-46; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve’t-Tenvîr İsimli Tefsiri*, 178; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 36.

⁸⁵Buhârî, *Tefsîr*, 41; Müslim, *İmân*, 113; Tirmizî, *Tefsîr*, 1.

⁸⁶İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1/32.

⁸⁷İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1/31-32.

⁸⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 2/446.

yerlerde haberlere ve Rivâyetlere yer vermesinden dolayı tefsir eserinin Rivâyet tefsirleri arasında da kendisini gösterdiği görülmektedir.⁸⁹

2.2.2.Dirâyet Yönü

Dirâyet tefsirleri re'y ve ma'kûl tefsir olarak da bilinmektedir. Dirâyet tefsirlerinde yalnızca Rivâyetlere bağlı kalınmayarak dil, edebiyat ve çeşitli ilim dallarına dayanılarak tefsirler yapılmaktadır.⁹⁰ İbn Âşûr tefsiri de her ne kadar Rivâyet yöntemini kullanmış olsa da Dirâyet yönü ağır basan tefsirlerdendir. İbn Âşûr'un eserinin Dirâyet tefsirler arasında yer alması tefsirinin dikkat çeken en önemli özelliği olmuştur.

İbn Âşûr, dil yönünün gayet iyi olması ve dil kurallarını yerinde kullanmasıyla birlikte tefsirinde ayeti açıklama esnasında şiirlerine yer vermiştir. İbn Âşûr'un Arap şiirleri yanı sıra diğer kelimeler, fıkıh gibi ilimlerden faydalandığı da gözden kaçmamaktadır.

Arap Dili Belagat ve Şiiri

Kur'ân-ı Kerîm'in dili Arapça olmasıyla birlikte kendisini Kur'ân'ı açıklamak üzere gönderilen Peygamberin dili de Arapçadır. Hatta Kur'ân'ın nâzil olduğu coğrafyanın dahi dili Arapçadır. Dolayısıyla ayetleri düzgün ve doğru bir şekilde anlamak ancak bu dile hâkim olmak ve bu dili iyi bir şekilde bilmekle gerçekleşecektir.

İbn Âşûr, Şûrâ suresinin 6. ayetinde Allah'tan başka dost edinen kimseleri sürekli gözetlediğinden bahsedilirken ayette kullanılan "hafîz" lafzını bu çerçeveyi göz önünde bulundurarak şu şekilde açıklamıştır: Müfessir, ayette geçen "hafîz" kelimesinin fâil vezninde olup ism-i fâil "hâfîz" anlamında olduğunu açıklamıştır. Çeşitli manalarının olmasıyla birlikte asıl manası bir şeyi gözetmektir. Mûteaddi olma durumuna gelecek olursak bu da iki yolla gerçekleşmektedir. Birincisi; doğrudan olması, ikincisi ise bir harf-i cer yardımı ile olmasıdır. Buna örnek olarak "vekil"

⁸⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/114-116.

⁹⁰Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 230; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 43.

kelimesi verilmektedir. Kendisine vekâlet edilen işi yerine getirme ya da kontrol etme gibi kinayeli olarak da kullanıldığı bilinmektedir.⁹¹

İbn Âşûr, yukarıda zikredilen örnekte olduğu gibi Arap dilinin inceliklerinin bilinmesinin ayetin açıklanması esnasında büyük önem arz ettiğini belirtmiştir. Arap dilinin bir diğer özelliği az söz ile çok şey ifade etmesidir. Kur'ân'da bu özelliğin pek çok örneklerine rastlanmaktadır. İbn Âşûr, bu özelliğin bilinmemesinin ayetin anlaşılması sırasında yanlış anlamalara sebep olduğunu da zikretmiştir.⁹²

İbn Âşûr, bir diğer özellik olarak Kur'ân'ın îcâzdan sonra müşterek lafızları zikretmiştir. Ayet içerisinde geçen bu müşterek lafızların bazen bir, iki veya daha da fazla anlamlara geldiğini belirtmiştir. İbn Âşûr, bazı müfessirlerin Arap dili özellikleri arasında zikredilen bu özelliği bilmediklerini dile getirmiştir. Yine İbn Âşûr, Kur'ân'da bir kelimenin hem hakikî hem de mecâzî manalarda kullanıldığını ifade etmiştir.⁹³

Arap dilinin özelliklerinden biri de bir kelimenin farklı kıraatlerde okunmasıdır. Bunun sonucunda farklı şekillerde okunan lafız, anlam açısından bir zenginlik kazanmıştır. İbn Âşûr'a göre Kur'ân'da kıraat farklılığı sonucunda ortaya çıkan anlam çeşitliliğine dair örnekler mevcuttur.⁹⁴

Kelâmî Meselelere Bakışı

İman ve itikat konusunda yapılan tefsirler, ayetlerin anlamlarının çeşitlilik kazanması üzerine yapılan yorumlardır. Bu yöntem ile müfessirler, bir terimi pek çok anlama yormuşlar ve terimin farklı yönlerini ortaya çıkartmışlardır. İbn Âşûr da tefsirinde bu metoda oldukça fazla yer vermiştir. Çünkü kendisi fıkhıta Mâlikî, itikatta ise Eşari mezhebine mensuptur. Tefsirinin farklı yerlerinde mezhebine mensubiyetinden yeri geldikçe bahsetmiştir.

İbn Âşûr, Bakara suresi 255. ayeti tefsir ederken aynı suredeki 163. ayete işaret ederek ayette insanların Tanrılarının bir ve tek olduğunu ve O'ndan başka ilahlarının

⁹¹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/103-104; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 43.

⁹²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/128.

⁹³İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/121.

⁹⁴İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/121.

olmayacağını zikretmiştir. Ayrıca inandıkları Tanrının bolca merhamet eden ve bağışlayan bir varlık olduğunu belirtmiştir.

İbn Âşûr, Allah'ın bir ve tek olması ile ilgili mevzulardan bahseden En'âm suresinin 16. ayetini dile getirmiştir. Ayette peygambere hangi şahidin şahitliğinin daha güvenilir olduğu sorulduğu zaman kendisi ile onların arasında Allah'ın şahit olduğunu, Kur'an'ı ulaştığı herkese vahyetmekle emrolunduğunu söylemesi gerektiğinden bahsedilmiş ve sonra peygamberin onlara Allah ile birlikte başka Tanrılara inanıp inanmadıklarını sorduktan sonra kendisinin asla başka bir ilaha inanmayacağını zikretmiştir. Çünkü O Tanrının yüce, bir ve tek olduğunu söylemiştir.

İbn Âşûr, ayette zikredilen bir olması anlamına gelen ve kelâmi bir mevzu olan "vâhid" kelimesi üzerinde durmuştur. İbn Âşûr'a göre, ayette geçen "vâhid" kelimesinin nekre olması tekliğe işaret etmektedir. Bu aynı zamanda Allah'ın birliğinin delilidir. Çünkü nekre bir kelimenin kastettiği şey birliktir. Ayrıca İbn Âşûr, dili gayet iyi bilen ve belîğ bir şekilde kullanan bir müfessir de bunun diğer alternatiflerini tercih etmediğini söylemektedir.⁹⁵

Fıkîhî Yönü

İbn Âşûr, bu metodu özellikle ahkâm ayetlerinin tefsir edilmesinde kullanmıştır. Kendisinin de bir mezhep taassupluğu olması sebebiyle tefsir ederken öncelikle kendi mezhebi olan Mâlikî mezhebinin görüşlerini açıklamış ardından diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir. Her ne kadar kendi mezhebinin görüşlerini vermiş olsa da bazı durumlarda Mâlikî mezhebinin görüşlerini reddettiği de görülmüştür.⁹⁶

İbn Âşûr, bismelenin Kur'an'dan bir ayet olup olmadığı konusunda tefsirinde açıklama yapmıştır. İslam âlimleri bismelenin Kur'an lafzı olduğunu kabul etmişlerdir. Bunun yanı sıra Berâe suresi dışında surelerin başlarına yazılması, herhangi bir işe başlarken besmele çekilmesi gibi durumlarda bir sorun olmadığı konusunda da bir ihtilaf söz konusu olmamıştır. Âlimlerin asıl ihtilafa düştüğü durum ise bismelenin başında yer aldığı sureden bir ayet olup olmamasıdır. İmam Malik ve

⁹⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/74; Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsiri*, 204; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 59-64.

⁹⁶İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/136-137.

Evvâi gibi kimselerin başını çektiği gruplar o sureden bir ayet olmadığını kabul ederler. Hatta Übey b. Ka'b⁹⁷ ve Hz. Peygamber arasında geçen bir hadiseden dolayı da Fatiha'nın besmelesiz okunabileceği görüşünü ortaya çıkartmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de sureler besmeleyle başlar ve son ayetle biter. Yine aynı şekilde yeni bir sure besmele ile başlar. Âlimler arasındaki çeşitli tartışmalar sonucunda her surenin başında bulunan bismelinin o sureden bir ayet olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.⁹⁸

2.3. İbn Âşûr'un Sure ve Ayetleri İşleyiş Metodu

İbn Âşûr, Rivâyet ve Dirâyet metotları yanı sıra sure ve ayetleri işlerken de farklı bir metot benimsediği görülmektedir.

İbn Âşûr, Kur'ân'ın anlaşılmasında sure ve ayetlerin nüzul sebeplerinin bilinmesinin önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır. Kendisinin, surelerin nüzul sebeplerini verirken genellikle başvurduğu hadis kaynaklarının başında Buhâri, Muvatta gibi muhaddisler gelmektedir.⁹⁹

İbn Âşûr, tefsir ettiği surelerin nüzul sebeplerini açıkladığı gibi surelerin isimlerini de zikretmektedir. Surenin isminin doğru olup olmadığını çeşitli kaynakları tarayarak teyit edip ve ardından bunu eserini okuyanları bilgilendirmek üzere açıklamaktadır. Elde ettiği bilgileri çeşitli elemelerden geçirdikten sonra kabul etmektedir. Hatta bir surenin bir den fazla ismi varsa da bunun her bir kaynakta nasıl geçtiğine bakmaktadır ve ondan sonra eserine eklemektedir.¹⁰⁰

İbn Âşûr, surelerin Mekki ve Medeni oluşlarına da dikkat etmektedir. Aynı şekilde çeşitli tarih kitaplarını araştırarak o surenin tam olarak nerede indiğini tespit etmeye çalışmaktadır. Bizzat kendisinin de bazı surelerin Mekki ya da Medeni olması hususunda görüş beyan ettiği bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi de Fatiha suresidir. Bizzat kendisi bu surenin Mekke de indiği görüşünü benimsemiştir.¹⁰¹

⁹⁷Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/413.

⁹⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/140; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 69-70.

⁹⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/5-7; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 71.

¹⁰⁰İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/5; Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 230-232; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 72.

¹⁰¹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/134; Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 230; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 72.

İbn Âşûr, surelerin hem Mushaf'taki sıralanışını hem de iniş sıralarını tespit etmeye çalışmaktadır. Eserinde de surenin indiriliş sırası hakkında bilgi vermeye dikkat etmektedir. Hatta kendisi ilk inen surenin Fatiha olduğunu kabul etmemekle birlikte Alak suresinin ilk sure olduğunu benimsemektedir.¹⁰²

İbn Âşûr, hemen hemen her surenin ayet sayılarını eserinde vermeye çalışmaktadır. Herhangi bir ihtilaf söz konusu olduğunda da öncelikle âlimlerin görüşlerini açıklamaktadır.¹⁰³

İbn Âşûr, ayeti ayet ile tefsir etme yöntemine oldukça fazla kullanmaktadır. Aynı şekilde sureler arasındaki anlam bütünlüğüne de dikkat çekmiştir. Bu konuya örnek olarak Mâide ve Nisâ sureleri verilmektedir. İçkinin haramlığı mevzusu Nisâ suresinde anlatılırken Mâide suresinde tekrar değinilmiştir. Buradaki amacın konuyu pekiştirme olacağı söylenmektedir. Bir diğer örnek ise Mâide ve En'âm sureleridir. En'âm suresi, ayet sayısı bakımından fazla olmasına rağmen Mâide suresinden sonra gelmektedir. Yine buradaki amacın anlam bütünlüğünü sağlamak için olacağı belirtilmektedir.¹⁰⁴

Müfessir, sureler hakkında bu kadar bilgi verdikten sonra içerik hakkında da bilgi vermektedir. Sure içeriğinde hangi mevzu söz konusu ise o kaynakları ele alarak muhtevayı açıklamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda surenin Mekki ya da Medeni olduğunu kesinlikle vurgulamaktadır. Bunların yanı sıra surelerle ilgili önemli noktalara dikkat çekmeyi de ihmal etmemektedir.¹⁰⁵

¹⁰²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 1/134; Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 233-234; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 73.

¹⁰³İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 1/144; Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*, 230; Yüksel, *İbn Âşûr Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*, 73-74.

¹⁰⁴İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/7.

¹⁰⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 19/106-108.

2. İKİNCİ BÖLÜM

İBN ÂŞÛR TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN

2.MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN'IN KAVRAMSAL VE NAZARİ ÇERÇEVESİ

2.1. Müşkil Kavramı

2.1.1. Sözlük Anlamı

Müşkil kelimesi sözlükte; karışmak, güçleşmek¹⁰⁶ anlamına gelen شکل fiilinden türemiştir.¹⁰⁷ Mastarı, “misil-benzer” anlamında kullanılan işkâl lafzıdır.¹⁰⁸ Müşkil, işkâl mastarından ism-i fail olarak gelip “zihni karışıklığa yol açmak, karışık olmak” anlamlarında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra müşkil kavramı konusunda farklı ilim dallarında çeşitli şekillerde tanımlama yapılmaktadır.¹⁰⁹

Müşkil kelimesinin Ulûmu'l-Kur'ân ilmînde, Kur'ân ayetleri arasında ilk bakıldığında var olduğu düşünülen tenâkuz ve ihtilâf durumuna müşkil, bunu inceleyen ilme de “müşkilü'l-Kur'ân” denir, şeklinde tanımlı yapılmaktadır.¹¹⁰ Lafzın diğer tanımları da şöyledir: Dinleyen kimse tarafından üzerinde belli bir müddet düşünülmeden, kastettiği asıl mananın anlaşılmadığı sözdür.¹¹¹ Kendisinden kastedilen anlam, kapalı ve gizli olan lafızdır.¹¹² Kendisinin şekline bürünene ve sonuçta ona benzeyene, tanımında zorluk çıkartması sebebiyle müşkil denilmiştir.¹¹³

¹⁰⁶ Yunus Akça, “Kur'ân'da Müşkile Yol Açan Sebepler”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (2019), 9.

¹⁰⁷ Ferhat Koca, “Müşkil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/161.

¹⁰⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr el-Efrikî el-Mısırî, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dârü Sâder, 1994), “müşkil”, 11/356; İbn Fâris, Ahmed el-Kazvinî, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Fikr, t.y., III, 204; el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve sihâh-ı Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr, (Beyrut: Dârü'l-İlm, t.y.), Cilt 5, 1736.

¹⁰⁹ Râgıb el İsfahâni, *el-Müfredât fi garib'il-Kur'ân*, nşr. Safvân Adnân (Beyrut: Dârü'l-Kalem, ed-Dârü's-Şâmîle, 1412), 463.

¹¹⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2003), 179; Adem Yerinde, “İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007), 31.

¹¹¹ Yakup Çiçek, “Müşkilü'l-Kur'ân”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7-8-9-10 (1989-1992), 81.

¹¹² Sabri Demirci, *Kur'ân'da Müşkil Ayetler*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2005, 19.

¹¹³ İbn Manzûr, “müşkil”, 11/356.

2.1.2. Terim Anlamı

Terim olarak müşkil kelimesi; kendisiyle kastedilen mananın ancak onu kuşatan kârîne¹¹⁴ ve emâreler¹¹⁵ üzerinde incelemede bulunma ve derinlemesine düşünme yoluyla anlaşılabilen lafız anlamına gelmektedir.¹¹⁶ Müşkil, anlamında kapalılık bulunan ya da birden fazla manaya işaret etmesinden dolayı hangi manaya delalet ettiği bilinemeyen lafza denir.¹¹⁷

2.1.3. Müşkile Yakın Kavramlar

Tenâkuz

Tenâkuz (تَنَافُضٌ (ج) تَنَافُضَاتٌ), sözlükte birbiriyle çelişmek, çelişki ve birbirine zıt olmak anlamlarına gelmektedir.¹¹⁸ Tenâkuz kelimesi, müşkil kavramının zihni karışıklığa sebep olan ve birbiri ile çelişen lafız olarak tanımlanmasından dolayı bir benzerlik göstermektedir.

Teâruz

Sözlükte karşılaşmak, birbirlerine ters düşmek, çatışmak ve çelişki anlamlarındaki teâruz fıkıh usulünde; iki çeşit hüccetten her birinin diğerinin gereğini (hükmünü) engelleyecek biçimde karşı karşıya gelmesini ifade eder.¹¹⁹ Teâruz lafzı, iki mananın birbirinin kastettiği manaları ortadan kaldırması ve anlam karmaşası çıkartması yönüyle müşkil kelimesiyle benzerlik göstermektedir.

¹¹⁴“Mecâzda gerçek anlamın kastedilmesine engel olan ve bir sözden neyin kastedildiğini gösteren ipucu.” Davut Yaylalı, “Kârîne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/492.

¹¹⁵“Bir hükmün varlığının işareti olan, ancak o hükmün ne varlığıyla ne de gerekli olmasıyla ilgili bulunmayan şey anlamına gelen usûl-i fıkıh terimi.” Yaylalı, “Kârîne”, 24/492.

¹¹⁶Koca, “Müşkil”, 32/161.

¹¹⁷Şâşî, Ebu Ali, Muhammed b. İshak, *Usulü's-Şâşî* (Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Arabi), 81; Serahsî, Ahmed b. Ebi Sehl Şemsu'l-Eimme, *Usûlu's-Serahsî* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1978), 1/167; Hallâf, Abdülvehhâb, *İlm-i usulü'l-fikh* (Mektebetü't-Davet, 1955), 1/171.

¹¹⁸İbn Manzûr, “tenâkuz”, 7/242.

¹¹⁹Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır, *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh* (Dârü'l-Kütübi, byy. 1994), 8/120; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min ilmî'l-usûl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabi, 1999), 2/257; el-Berzencî, Abdullatif Abdullâh Azîz, *et-Teâruz ve't-tercîh beyne'l-edilleti's-şer'îyye* (Beyrut Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 1/15; İbn Manzûr, “teâruz”, 7/167; Şükrü Özen, “Teâruz”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/208.

Tezat

Sözlükte zıt, aykırı, ters, eş, benzer ve denk anlamlarındaki “zıd” ضد kökünden türeyen “tezâd” التضاد, iki şeyin birbirine zıt olması demektir.¹²⁰ Ayetlerin ilk bakıldığında birbirine ters düşmesi ve açıklamaya ihtiyaç duyması yönüyle müşkil lafzıyla benzerlik göstermektedir.

Muhtelif

Muhtelif kelimesi için sözlükte; farklı, çeşitli ve karışık anlamları zikredilmektedir. İhtilâf masterından türeyen muhtelif kelimesi, birbiri ile uyuşmamak, birbirine denk olmamak anlamlarına da gelmektedir.¹²¹ Hakikî ve zâhirî ihtilaf olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hakikî ihtilaf, birbirinden ayrı iki sözde vardır. Birbirinin aslında değil sadece görünüşünde zıtlık olan iki kelime de ise zâhiri ihtilaf bulunmaktadır.¹²² Kelimenin kullanıldığı yerlere bakıldığında “من مختلف جبهات القتال” savaştın muhtelif cephelelerinde, “كَرْفًا الْقَوْمُ : اِخْتَلَفُوا” kavim muhtelif oldu, “تَسَيَّاتُ الْأُمُورُ : اِخْتَلَفَتْ” işlemler muhtelif oldu” gibi değişik şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Bu lafız, kelimenin ilk bakışta kastettiği asıl mananın anlaşılabilmesi ve anlam karmaşasına yol açması sebebi ile müşkil lafzıyla benzerlik göstermektedir.

Müteşâbih

“Teşâbih” masterından türeyen müteşâbih kelimesi, ayırt edilmesi zor olacak şekilde birbirine benzeyen demektir. Terim olarak; mana yönünden birden fazla ihtimal taşımasından dolayı anlaşılmasında güçlük bulunan lafız veya sözü ifade etmektedir.¹²³ Müteşâbih kelimesi, ayetlere ilk bakıldığında anlaşılabilmeyen ve onun anlaşılabilmesi için yardımcı diğer kelimelere ihtiyaç duyan bir lafız olması sebebiyle müşkil kavramıyla benzerlik göstermektedir.¹²⁴

¹²⁰Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstasfâ fi ilmi'l-usul* (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, byy. 1993), 1/376; İsmail Durmuş, “Tezat”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/58.

¹²¹İbn Fâris, “muhtelif”, 2/210; İbn Manzur, “muhtelif”, 9/82; İbn Manzur, “muhtelif”, 9/90; Fîruzabâdî, Muhammed b. Yakub, *Besâiru Zevi't-Temyîz* (Kâhire: İhyâi't-Türasi'l-İslâmi, 1996), 2/561-562.

¹²²Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakat'ul-Mufessirin*, İstanbul, 1 Cilt, 153.

¹²³İbn Fâris, “müteşâbih”, 3/204; İbn Manzur, “müteşâbih”, 11/358; Yûsuf Şevki Yavuz, “Müteşâbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/204.

¹²⁴Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/68; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dinaveri İbn Kuteybe, *Te'vil-u müşkilü'l Kur'ân*, nşr. İbrahim Şemsuddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/68; Mehmet Yalınkılıç, “Meryem Suresi 71. Ayet Bağlamında İşkâli Giderme Yöntemleri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 9, 2018/2, s. 468.

Mücmel

“İcmâl” mastarından türetilen mücmel kelimesi sözlükte; ayrıntısı çıkarılmamış hesap, ayrıntılı olarak açıklanmamış söz, müphem, kapalı gibi anlamlara gelir.¹²⁵ İstilah olarak kelimenin vermek istediği manayı açıkça verememesine mücmel denir.¹²⁶ Müphem olan kelimenin anlaşılabilmesi için ya Allah’tan ya da o sözü söyleyen kimseden bir açıklama gelmelidir. Ya da Hz. Peygamber tarafından izah edilmesi gerekmektedir. Bunun dışında kelimedeki kastedilen asıl mananın anlaşılması mümkün değildir. Bu konuya örnek olarak En’âm suresinin “Bir hak olmadıkça cana kıymayın”¹²⁷ ayetinde geçen “hak” ibaresi mücmel olarak gelmektedir. Hz. Peygamber de hak lafzını katillik, dinden çıkma ve zina yapma şeklinde açıklayarak kelimenin üzerindeki mücmelliği ortadan kaldırmıştır.¹²⁸ Konuyla ilgili tezin devamında açıklanacak olan Bakara suresi 2/228. ayette geçen “قروء” kelimesi ikinci örnek olarak verilebilmektedir.¹²⁹

Hafî

Manaya delaleti açık olmakla birlikte herhangi bir dış sebepten dolayı kapsamındaki fertlerin bir kısmına işaret etmesinde kapalılık bulunan lafız anlamında kullanılan bir fıkıh usulü terimidir.¹³⁰ Lafız anlamda, kullanıldığı yere katmış olduğu mananın anlaşılması hususunda zorluk çıkartacak konuları kendisinde bulundurmaktadır.¹³¹ Hafî olarak ifade edilen lafzın, gizliliği sebebiyle ortaya çıkacak anlam karmaşası ancak diğer âlimlerle görüş birliği içerisinde olunarak giderilebilmektedir.

¹²⁵Şâfi, *Usulü’ş-Şâfi*, 81; Serahsî, *Usûlu’s-Serahsi*, 1/168; Koca, “Mücmel”, 31/453.

¹²⁶Süyûtî, *el-İtkân*, 2/ 693.

¹²⁷el-En’âm 6/151.

¹²⁸Hüseyin Yaşar, *Kur’ân’da Mübhem Ayetler (Mübhemâtü’l-Kur’ân)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992), 70.

¹²⁹Yalınkılıç, “Meryem Suresi 71. Ayet Bağlamında İşkâli Giderme Yöntemleri”, 468.

¹³⁰Firûzabâdî, Muhammed bin Yakub, *el-Kâmûsu’l-muhît* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1426/2005), 1/1280; Zeydân, Abdülkerîm, *el-Vecîz fi usulü’l-fıkh* (Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976), 348; Ebû Zehra, Muhammed, *Usûlü’l-fıkh, Dâru’l-Fikri’l-Arabî*, byy. 2010, 124; Salim Ögüt, “Hafî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/110.

¹³¹Orhan Çeker, “Hafî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 3/115.

Müphem

Müphem “مُفْهِمٌ”, sözlük anlamında; bir işin kapalı, herhangi bir belgeye ve ispata sahip olmaması, anlaşılması güç ve gizli olması şeklinde kullanılmaktadır.¹³² Râgıb el-İsfehâni (öl. 502/1108) ise akıl ya da duyu organlarından herhangi birinin alanına girmesine rağmen anlaşılması zor lafız olarak tanımlamıştır. Kur’ân’da geçen bu kelime, bizzat kendi ismiyle ya da onu açıklayacak başka bir kelimeyle değil genel bir mana taşıyan insan, cin, melek gibi isimlerle ya da zamir ve ism-i işaretlerle anlatılması sonucunda ortaya çıkan kapalılık olarak tanımlanmaktadır. Müphem ifadelerin geçtiği kısımların anlaşılması ve asıl murat edilen şeyin tespit edilmesi oldukça güçtür. Bu tür kelimelerin bir kimse tarafından herhangi bir çaba sarf edilerek ya da araştırma yapılarak anlaşılabilmesi mümkün değildir. Müphem kelimenin anlaşılması için Kur’ân-ı Kerîm’e yani vahye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber’in, onu gören Sahabe’nin ve onun esintilerinden etkilenen Tabîî’nin açıklamaları gereklidir. Ancak bu şekilde lafzın kastettiği asıl mana bilinebilmektedir.¹³³

2.2. Müşkilü’l-Kur’ân İlmî

2.2.1. Müşkilü’l-Kur’ân İlminin Tarihi Süreci

Hz. Peygamber’in yaşadığı süreçte müşkil ayetler ile ilgili herhangi bir tartışma söz konusu olmamıştır. İslam’ın yayılmaya başlayıp farklı kültürlerle karşılaşmasıyla birlikte İslam karşıtı olarak adlandırılan İslam’ı sevmeyen gruplar Kur’ân’a yönelerek onda kusur aramaya başlamışlardır.¹³⁴ Hz. Peygamber’in vefatının ardından ortaya çıkan bu tartışmalar kısa bir süre sonra İslam âlemini siyasi olarak parçalanmaya sürüklemiş ve bu parçalanma beraberinde inanç ve fikir ayrımını da getirmiştir. I. yy. içerisinde kelâmî tartışmalar olarak nitelendirilen kaza-kader, hidâyet ve dalâlet, Allah’ın sıfatları gibi konularda yoğun olarak görüş ayrılıkları meydana gelmiştir. Kendilerinden zındık olarak bahsedilen, İslam karşıtı olarak tanınan topluluk,

¹³²İbn Manzûr, “müphem”, 11/256.

¹³³Suyûtî, *el-İtkân*, 2/6-7; Suyûtî, *el-Burhân*, 2/80-83; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 128; Hüseyin Yaşar, *Kur’ân’da Müphem Ayetler Mübhemâtü’l-Kur’ân* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 80-90; Hüseyin Abdülhâdî Muhammed, Abdülhamit Birişik, “Mübhemâtü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/437.

¹³⁴Yerinde, “İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat”, 33; Yunus Akça, “Kur’ân’da Müşkil Yol Açan Sebepler”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (2019), 9.

kendilerinin ortaya çıkardığı dini tartışmalarda müşkil ayetler üzerinde durarak Kur'ân'ı hedef almışlardır. Bütün bunları yapma amaçları ise Kur'ân-ı Kerîm'de farklılıkların ve çelişkilerin olduğu fikrini ortaya atarak insanların kafalarını karıştırıp Kitab'a karşı kuşku duyarak bakmalarına neden olmaktır. Bütün bu olaylardan sonra ortaya çıkan müşkilü'l-Kur'ân ilmînin ortaya çıkış sebepleri İslam'a karşı olan insanlara karşı Kur'ân-ı Kerîm'i savunmak, insanları şüpheye düşüren, kafalarını karıştıran müşkil ayetlerin tefsirini yapmak sayılabilir. Aslında Kur'ân'da geçen ayetlerde herhangi bir çelişki ya da insanları şüpheye düşürecek bir durum ve zihinleri karıştıracak bir söz olmadığına dair Allah Teâlâ'nın: “أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ”¹³⁵ sözü bir delildir. Fakat Kur'ân'da geçen bazı ayetlerde ilk bakıldığında asıl kastedilen mananın anlaşılabilmesi sebebi ile ayetlerin açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.¹³⁶

2.2.2. Kur'ân'da Müşkilin Olmasının Hikmetleri

Kur'ân-ı Kerîm, nâzil olduğu yerde yaşayan Arapların kullandıkları lafız ve üsluplar ile gönderilmiştir. Ayetler, bazen herkesin anlayabileceği şekilde açık sözlerle zikredilirken bazen de sadece kavrama yönü güçlü olanların anlaması için üstü kapalı bir mana ile söylenmiştir. Zira ayetler, herkesin anlayabileceği şekilde açık olarak gönderilmiş olsaydı âlim ve câhil arasında bir fark olmaz ve insanlar düşünme güçlerini kaybederlerdi. Kur'ân-ı Kerîm'de kapalı lafızların olması insanları fikir üretmeye ve sorunlara çözüm yolları aramaya teşvik etmiştir. Aynı zamanda Allah, aklın mevkiini yüceltmiş ve aklın önemine vurgu yapmıştır.¹³⁷

Kur'ân'da yer alan kapalı ve anlaşılması güç olan müşkil lafızlar, âlim olan kimseleri ayetler üzerinde düşünmeye ve bunların çözüm yollarını bulmaya yönlendirmiştir. Ayrıca âlimler, ayet hakkında edindikleri bilgileri insanlara ulaştırmış ve onlara da izah etmişlerdir. Müşkil olarak addedilen ayetlerin açıklığa kavuşması için çaba harcayan ve çalışmalar yapan kişiler diğer insanlardan farklı bir mertebede olmuşlardır. Bu yapılan çalışmalar ve verilen emek sayesinde âlim ve câhil arasında fark ortaya çıkmış ve âlimin daha üstün ve faziletli olduğu belli olmuştur. Âlimlerin,

¹³⁵Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Nisâ 4/82.

¹³⁶Adem Yerinde, “Müşkilü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/164.

¹³⁷İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, nşr. Sa'd b. Necdî Ömer (Beyrut: Müessesetü'r-risâle nâşirûn, 1435/2014), 101.

ayetteki müşkili anlamak ve onu gidermek için gösterdiği çaba ne kadar büyük ve zorlu ise kazanacağı sevap da o kadar fazla olacaktır.¹³⁸

Müşkil ayetlerin çözüme kavuşturulması ayetin kastettiği asıl manayı anlamının yanı sıra bu çalışmayı yapan kimselerin, sarf, nahiv, fıkıh usûlü gibi çeşitli ilim dallarını öğrenmesini gerekli kılmıştır. Böylece Kur'ân'da müşkil ayetlerin var olması pek çok fayda sağlamıştır.¹³⁹

Müşkil ayetler, Kur'ân'ın insanları aciz bırakan î'câz yönünü göstermekte ve araştırılıp giderilmesi Kur'ân'ın Belagat ve Meâni açısından mucizevi özelliğini ortaya koymaktadır. Kur'ân'ın mucizelerini ve kendi acizliklerini gören insanlar, bu durum karşısında mütevazı olmaya çalışır, bilmedikleri daha nice şeyler için ilim öğrenmeye çaba gösterir ve kendilerinin Allah karşısında aciz olduklarını dile getirirler.¹⁴⁰

2.2.3. Müşkilü'l-Kur'ân Literatürü

Müşkil kavramı ve ayetlerin çelişkili olduğu düşüncesiyle ortaya çıkan tartışmalar, Hz. Peygamber'in, kendisinin yaşadığı dönemde ashabına, daha çok muhkem ayetler üzerinde yoğunlaşmalarını, kafalarını karıştıracak durumlardan uzak durmalarını ve Kur'ân'da geçen bazı ifadelerin anlamlarının sadece Allah tarafından bilinebileceğini söylemesinden dolayı ortaya çıkmıştır.¹⁴¹ Dolayısıyla İslam âlimleri de çalışmalarında bir kısım insanların ayetleri yanlış anlama ve yorumlamaları dolayısıyla ortaya çıkan tartışmalara yanıt vermek üzere müşkil olarak atfedilen ayetler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Âlimler, yaptıkları çalışmalarda çelişkili olduğu düşünülen ayetlerde bahsi geçen konuların çeşitli sebeplerden kaynaklandığını, direkt olarak Kur'ân'ın kendisinden kaynaklanan bir durumun söz konusu olmadığını belirtmişlerdir.¹⁴² Bu şekilde ortaya çıkan müşkilü'l-Kur'ân meselesi literatür olarak

¹³⁸Süyûtî Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ (Beyrut: Dâr'ü-bni Kesîr, 1416/1996), 1/668-669.

¹³⁹Süyûtî, *el-İtkân*, 1/670.

¹⁴⁰İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*, 101; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 1/668-670; Ebussuûd b. Muhyiddîn Muhammed, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, nşr. Abdülvasîf Muhammed (Kâhire: Darü'l-usûr, 1347), 1/329; Abdullah el-Mansûr, *Müşkilü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 77; Murat Dinler, "Müşkilü'l-Kur'ân", *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 11, (Bahar 2018), 337-338.

¹⁴¹Ebû Davûd, *Sünne*, 2.

¹⁴²Muhammed Aydın, "Kur'ân Ayetlerinde Çelişki Görünümü Veren Sebepler ve Giderilmesi", *Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, (2001), 119; Yerinde, "İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat", 44.

hicrî 1. asırdan itibaren başlamış ve İslam'ın farklı kültürlerle karşılaşması ile daha da genişlemiştir.

Müşkilü'l-Kur'ân ilmînin ilk ortaya çıkışı İbn Abbas(r.a) (v. 68/687-88) ve ona soru soran bir kişi iledir. Suyûtî bu olayı şöyle zikretmiştir: “Saîd b. Cübeyr'den (v. 94/713) gelen rivâyet şöyledir: Bir adam, bir gün İbn Abbas'a gelerek Kur'ân'da geçen bazı ayetlerin kendisine ihtilafı geldiğini söyler. Bunun üzerine İbn Abbas adama Kur'ân'da şüphenin var olduğuna dair bir düşüncesinin olup olmadığını sorar. Adam şüphe değil ama aralarında çelişki olduğunu düşündüğünü ve bununla alakalı ayetlerin bulunduğunu zikreder ve onların Allah'a ortak koşan kimseler olmadıklarına dair yemin ederek mazeretlerini dile getirdikleri En'âm suresinin 23. ayetini okur. Ardından peygamberleri dinlemeyerek küfür yoluna düşen kimselerin, kıyamet gününde yaptıklarını Allah'tan gizleyemeyecek hale gelerek yerin altında kaybolmak istediklerinden bahseden Nisâ suresinin 42. ayetini zikreder. Daha sonra soru soran adam Mü'minûn suresinin 101. ayetinde Sûr'a üflendiği anda insanların arasındaki akrabalık bağlarının sona ereceğini ve artık insanların birbirleri ile iletişimi keseceklerinden bahsedilirken Sâffât suresinin 27. ayetinde insanların karşılıklı muhabbet edeceklerinden söz edildiğini belirtir. Sonra adam Allah'ın, Fussilet suresinin 9. ayetinde önce yerin 10. ayetinde de önce yerin sonra da göğün yaratıldığını haber verdiğini söyler. Oysa Allah, Naziât suresinin 27. ayetinde önce göğü yarattığını, aynı surenin 30. ayetinde, göğün ardından yeri yarattığını haber veriyor.

Adam bu şekilde ayetleri zikrettikten sonra İbn Abbas cevap olarak adama şunları söylemiştir: ‘Kâfirlerin mazeretlerini dile getirdikleri En'âm suresinin 23. ayeti ve küfür yolunda olanların Allah'ın her şeyi bildiği o gün hiçbir şeyi saklayamayarak yerin altına girmeyi temenni ettikleri Nisâ suresinin 42. ayetiyle kastedilen mana müşriklerin kıyamet sahnesini gördükleri esnada Allah'ın Müslümanları affettiği gibi kendilerini de affedeceğini zannederek dünya da yapıp ettiklerini unutmuş halde kendilerinin müşrik olmadığını iddia ederler. Bunun üzerine Allah, onların ağızlarını mühürler ve onlarda yaptıklarından utanarak yerin dibine girerler.’

İbn Abbas, kendisine soru soran adamın kıyamet günü birinci Sûr'un üflenmesi ile birlikte insanlar arasındaki iletişimin kesildiğine dair dile getirdiği ayeti birinci Sûr'a üflenmesiyle birlikte yeryüzündeki tüm canlıların öleceğini bildiren Zümer

suresinin 68. ayetiyle açıklamıştır. İbn Abbas, insanlar arasında iletişimin olacağına dair dile getirdiği ayeti ise insanların ikinci Sûr'un üflenmesi ile birlikte ayağa kalkıp etrafa bakınacaklarını ve daha sonra yan yana gelerek konuşacaklarını belirten aynı ayetin son kısmını delil getirerek izah etmiştir.

İbn Abbas, yerin ve göğün yaratılmasından bahseden ayetlerin birinde önce göğün sonra yerin; diğerinde önce yerin yaratıldığını ve yerin tüm güzellikleriyle birlikte altı günde tamamlandığını, göğün ise iki günde yaratıldığından bahsetmesinin önce göğü yarattığına dair zikredilen ayetlerin diğer ayetlerle ihtilaf etmeyeceğini zikretmiştir. Ayetlerle bahsedilen mana ile Allah'ın yeri ve göğü yaratma sahnesi kastedilmektedir. İbn Abbas, ilk ayetle ikinci ayet arasında Allah'ın yeri döşedikten sonra göğü yarattığı göğü yarattıktan sonra yeri yaratmasındaki farklılığın ya da sıralamanın anlam karmaşasına yol açmayacağı bunu Allah'ın bir takdiri olduğunu ifade etmekte fakat insanların bunu anlayamadığını zikretmektedir.¹⁴³

Müşkil ayetlerin çözümünde İbn Abbas ile başlatılmış olan bu faaliyet daha sonra da hızlı bir şekilde devam etmiştir. Âlimler, insanların zihinlerinde şüphe uyandıran ve tartışmaların çıkmasına sebep olan ayetler üzerinde durmuşlar, ortaya çıkan problemlere karşı çözüm yolları bularak kafa karışıklığını gidermişlerdir. İbn Abbas ve devamındaki ulemanın başlattığı bu çalışma, kendilerinden sonra gelen âlimler tarafından devam ettirilmiştir.

Geçmişten günümüze kadar âlimler, ayetler arasında ilk bakıldığında zıtlık olma izlenimini veren durumlar söz konusu olduğu esnada bunu tespit etmek ve ortaya çıkan bu teâruzu gidermek için büyük çaba harcamışlar ve bu hususla alakalı eserler kaleme almışlardır. Bu eserler, müşkil ayetleri ele alan müstakil eserler, ulûmu'l-Kur'ân ve tefsir usûlüne dair eserler ve müşkil ayetleri açıklayan tefsir kitaplarından oluşmaktadır. Bunların yanı sıra akademik olarak bu alanla alakalı çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Çalışmada bu eserlerin bir kısmı tasnif edilerek verilmeye çalışılmıştır.

Müşkil ayetler ile ilgili yazılan müstakil eserlerden bazıları şunlardır:

Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767), *Tefsîrü'l-hamsi mi'e âye mine'l-Kur'ân*, nşr. Şefâ Amr (Filistin: y. 1980), s. 281-283.

¹⁴³Suyûtî, *el-İtkân*, 2/724-725; Yerinde, "İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat", 323-326.

Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *er-Red 'ale'z-Zenâdika ve'l-cehmiyye fîmâ şekket fihi min müteşâbihi'l-Kur'ân ve teevvelethü alâ gayri te'vîlih*, nşr. Dagiş b. Şebîb el-'Acîmî (Kuveyt: Garas li'n-neşr ve't-tevzi, y. 1426/2005), s. 75-196.

İbn Kuteybe (v. 276/889), *Te'vîlü müşkilî'l-Kur'ân*, nşr. Sa'd b. Necdet Ömer (Beirut: Müessesetü'r-risâle nâşirûn, y. 1435/2014), s. 83-99; nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr (Kâhire: Mektebetü dâri't-türâs. y. 1427/2006).

İbnü'l-Haddâd Saîd b. Muhammed el-Gassânî (v. 302/915), *Tavzîhu'l-müşkil fi'l-Kur'ân*.

Ebu'l-Hüseyin Malatî (v. 377/987), *et-Tenbîh ve'r-red 'alâ ehli'l-ehvâ ve'l-bida'*, nşr. Sven Dederling (İstanbul: Matbaatü'd-devle, 1936); nşr. M. Zâhid el-Kevserî (Kâhire: y. 1993).

Ebü Halef Abdülaziz es-Saydelânî el-Merzubânî. *el-Muvazzah fî me'âni'l-Kur'ân ve keşfü müşkilâti'l-Furkân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya. 297/2, 244.

Kâdî Abdülcebbâr (v. 415/1025), *Tenzîhü'l-Kur'ân 'ani'l-metâin*, nşr. Hıdr Muhammed Nebhâ (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, y. 2008).

Şerîf el-Murtazâ, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hüseyin (v. 436/1044), *Emâli'l-Murtazâ/Gurerü'l-fevâid ve dürerü'l-kalâid (Emâli)*, thk. Muhammed Ebü'lfazl İbrâhîm (Beirut: el-Mektebetü'l-'asriyye, 1425/2004).

Ebü'l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânüddîn Mahmûd b. Hamza el-Kirmânî (v.500/1106'dan sonra), *el-Burhân fî tevcîhi müteşâbihi'l-Kur'ân limâ fihi mine'l-hücce ve'l-beyân (Esrâru't-tekrâr fi'l-Kur'ân)*, nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ (Kâhire: Dâru'l-fazîlet, y. 1978).

Sadreddîn Konevî (v. 673/1274), *Şerhu me'âni müşkilâti'l-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi. Pertev Paşa, 647/78b-131b.

Muhammed Abduh (v. 1905), *Müşkilâtü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve tefsîrû sûreti'l-Fâtîha*, (Kâhire: Beirut: Dâru mektebeti'l-hayât), h. 1323.

Abdullah b. Hamed el-Mansûr, *Müşkilü'l-Kur'âni'l-Kerîm (basılmış yüksek lisans tezi)* el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Su'ûdiyye, Dâr'ü-bni'l-Cevzî, y. 1426 h.

Ulumû'l-Kur'ân ve Tefsir usulüne dair eserlerden bazıları şunlardır:

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez- (v. 794/1392), *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, 4 Cilt (Kâhire: Dârü't-türâs), y.y. 1376/1957.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es- (v. 911/1505), *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ. 2 Cilt (Beyrut: Dâr'ü-bni Kesîr), y.y., 1416/1996.

Fazl Hasan Abbâs (v. 2011), *İtkânü'l-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2 Cilt 1 Cilt (Amman: Darü'l-furkân,1997); 2 Cilt (Amman: Dârü'n-nefâis, 1430/2010.

Müşkil üzerine yapılan akademik çalışmalardan bazıları ise şunlardır:

Yakup Çiçek, “Müşkilü'l-Kur'ân”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. sy. 7-8-9-10, İstanbul: 1989-1992.

Osman Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm'deki Müşkil İfadeler ve Çözüm Yolları*. Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 12. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Süleyman Pak, *Müşkilü'l-Kur'ân*. Konya: Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2000.

Ahmet Özbay, *Kurtubî Tefsiri'nde Müşkilü'l-Kur'ân*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

İbrahim Durmaz, *el-Kaysî'nin “Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân” Adlı Eserinin Tahlili*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Sabri Demirci, *Fahrüddîn Râzî'nin Tefsiri Mefâtîhu'l-Gayb'da Müşkilü'l-Kur'ân: Kur'ân'da Çelişkili Âyetler Meselesi* (basılmış doktora tezi), 2. bs., İstanbul, Nesil yay., 2005.

Muhammed Ali Ağilkaya, *Kur'ân Müşkillerinin Giderilmesinde Tarihi Malzemenin Kullanımı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Tuğba Nur Tuğut, *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsirin'de Müşkilü'l-Kur'ân*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Celil Kiraz, *Şerif Murtazâ'nın Emâli'sinde Kur'ân Müşkilleri ve Müteşâbihleri (doçentlik tezi)*. Bursa: Emin yayınları, 2010.

Flamur Kasami, *İbn Kesîr Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Abdulkerim Seber, *Kur'ân'ı Kerim ve Kıraatlerinde İrab Müşkilleri*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Hasan Hüseyin Havuz, *Çağdaş Müşkilü'l-Kur'ân (Muhammed Esed Örneği)*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Mehmet Akın, *Neseî'nin Medarîku't-Tenzil ve Hakâiki't-Te'vil Tefsirinde Müşkilü'l-Kuran*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Erkan Çakır, *Mâturîdî'nin Te'vilât'ında Müşkilü'l-Kur'ân*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2017.

Muhammed İkbâl Çalış, *İbn Cüzey'in Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Mehmet Yalınkılıç, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Müşkil Âyetlere Yaklaşımı*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Emine Emel Ünalmiş, *İbn Kuteybe ve Te'vilü Müşkile'l-Kur'ân*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ty.

Murat Diler, *Ebussuûd Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Kadri Oğul, *Alûsî'nin Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kurâni'l-Azîm Adlı Eserinde Müşkîlu'l-Kur'ân Meselesi*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (devam ediyor).

Ayşe Avcı, *Müşkilu'l-Kur'ân Bağlamında Saffat Süresi İncelemesi*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (devam ediyor), (Danışman: Prof. Dr. İshak Özgel).

3. İBN ÂŞÛR'A GÖRE İŞKÂL SEBEPLERİ

3.1. Lafzın Yapısından Kaynaklanan Sebepler

3.1.1. Hakikî ve Mecâzî Mananın Bilinememesi

Aynı kelime kullanıldığı bir yerde hakikî, başka bir yerde ise mecâzi bir anlam taşıyabilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kelimeler, bazen hakikî manayı, bazen de mecâzî manayı kastetmektedir. Hakikî manayı kasteden kelimeler, herhangi bir çelişki ya da anlaşmazlık oluşturmazken mecâzi anlamda kullanılan kelimeler, insanların zihinlerinde soru işaretleri bırakabilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kelimeler tam olarak hangi anlamı kastettikleri bilinmediği durumlarda müşkile yol açmakta ve beraberinde çeşitli tartışmaları getirmektedir. Kelimenin anlamı bilindiğinde ise bu durum ortadan kalkmaktadır.

İbn Âşûr da aynı anlama gelen bir kelimenin, bir yerde hakikî, başka bir yerde mecâzî anlama gelmesinin işkâle yol açtığını söylemektedir. Örneğin Hac suresinin 2. ayetinde insanların kıyamet gününde sarhoş (سكارى) gibi görüneceklerinden bahsedilmektedir. İbn Âşûr'a göre ayette zikredilen sarhoşluk lafzı hem hakikî hem de mecâzî anlamda kullanılmıştır. Bu sebeple ayetin anlaşılması hususunda anlam karmaşasının meydana gelmesi neticesinde işkâl ortaya çıkmıştır.

İbn Âşûr, tefsirinde kıyamet gününde şiddetli bir deprem meydana geleceğini ve insanların, depremi hissetmekle kalmayarak onu bizzat göreceklerini, o gün emziren kadınların, dünya hayatında değer verdikleri ve daima korudukları evlatlarını emzirme halinde iken orada bırakıp kaçacaklarını zikretmektedir. İbn Âşûr'a göre kıyametin kopma esnasında insanlar gördükleri manzara karşısında dehşete kapılarak sarhoşluğa benzer bir hale bürüneceklerdir. Ona göre ayette geçen bu sarhoşluk hali dünya hayatında yaşanan sarhoşluk hali değildir. Çünkü kıyamet esnasında meydana gelen sarhoşluk halinde, dünya hayatında olduğu gibi yaptığı şeyleri ileriki süreçte hatırlayamama durumu söz konusu olmamaktadır. İnsanlar o anda yaşadıkları her şeyi bizzat hatırlayacaktır. İbn Âşûr'a göre kıyamet esnasında ortaya çıkan sarhoşluk durumu herhangi bir madde tüketerek meydana gelmemektedir. Yaşanan olayların dehşetinden ve insanların içerisine düşen korkudan kaynaklanmaktadır. Ayrıca İbn Âşûr, ayette geçen "sekera" سكر yerine "sükâr" سكار kelimesinin kullanılmasıyla bu

sarhoş olma durumunun sadece bir insana mahsus olmadığını ve bütün insanların o hale bürüneceğini ifade etmiştir.¹⁴⁴

Ayetle alakalı tefsirler incelendiğinde müfessirlerin çoğunluğu aynı görüşü benimsedikleri görülmüştür. Onlara göre; ayete ilk bakıldığında “sükâr” سكار kelimesinin müşkil olduğu zannedilmektedir. Hâlbuki bu kelimenin geçtiği yerde kastettiği anlamı, kıyamet gününde insanların, o dehşetli andan dolayı akıllarını kaybederek sarhoş gibi davranacakları, şeklindedir. Fakat sergilemiş oldukları tavır ve davranışlar hakikî bir sarhoşluk sebebi ile meydana gelmemiştir. Kıyametin başlangıcında meydana gelen sarsıntının ve korkunun hissedileceği o dehşet verici günde, emzikli olan her kadın emzirmekte olduğu yavrusunu unutacak, memesini ağzından çekecek ve onunla meşgul olmayacaktır. O gün insanların, diğer insanların ve kendilerinin yaşadıkları dehşetten dolayı sarhoş gibi sendeledikleri görülmektedir. Onların bu hali gerçekte içki içip sarhoş olma hali değil, kıyametin vermiş olduğu dehşetle akıllarını yitirmeleri ve düşünemez hale gelmeleridir. "Hâlbuki onlar sarhoşlar değil" yani gerçek anlamda sarhoş değildir, "ancak Allah'ın azâbı pek çetindir" ayetinde ifade edildiği gibi bu azap onları öyle panikletmiştir ki, akıllarını başlarından almış ve onların ayırım kabiliyetleri kalmamıştır.¹⁴⁵

Hakikî ve mecâzî mananın, bilinmemesinden kaynaklanan müşkile bir diğer örnek İbn Âşûr'a göre Yûsuf suresinin 82. ayetinde geçen “şehre sor” sözü ile lafzın manasının başka bir manaya aktarılması sonucunda mecâzî anlamın ortaya çıkmasıdır. Ayette kastedilen asıl mananın anlaşılmasından dolayı ihtilaf ortaya çıkmıştır.

¹⁴⁴İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 17/188-191.

¹⁴⁵Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Abdullâh b. Abdü'l-Muhsîn et-Türkî (Kâhire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-islâmiyyeti, 2001), 1/631-640; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Vanlıoğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007), 2/15; Ebû Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981), 3/67-70; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 6/178-185; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 1/200-205; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Meraşlî (Beyrut: Dârü İhyâu't-Türâsi'l-Arabî), 1/190-200; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimâşkî eş-Şâfî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, (Mektebetü Evlâdi's-Şeyhi li't-Türâs), 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/88-95; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, (Beyrut: İhyâu't-Terâsü'l-Arabî), 1/160-163; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, 2007), 17/151; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dili*, Sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel (İstanbul: Zehraveyn), 3/70-75.

İbn Âşûr'a göre ayette geçen "şehre sor" lafzı ile kastedilen şehir halkı yani orada yaşayan insanlardır. "Halk" ifadesinin ayetten çıkartılması sonucunda bu mana ortaya çıkmaktadır. İnsanların, şehre sorma gibi bir durumlarının olmaması sebebi ile burada kullanılan mana mecâzî bir manadır. Ayetin izahında kastedilen asıl mananın kullanılması gerekmektedir. Böylece ihtilaf da ortadan kalkmaktadır.¹⁴⁶

Taberî, Mâturîdî ve Zemahşerî, ayette geçen "şehre sor" sözünün mecâzî anlamda kullanıldığını ifade etmektedirler. Onlara göre, şehre sormak mümkün değildir. Ancak şehrin içerisine yaşayan insanlara sorulabilir. Dolayısıyla ayette şehirde sorulması gereken "halk" ya da "insanlar" kelimesinin kullanılmaması ihtilafa yol açmıştır. Ayet bu şekilde açıklandığında ihtilaf yok olacaktır.¹⁴⁷

Aynı kelimenin hem hakikî hem de mecâzî anlama gelmesinden kaynaklanan müşkile örnek olarak Kâri'a suresinin 9. ayetinde ve Ahzâb suresinin 6. ayetinde geçen "ümmühû" امه ve "ümmehâtühüm" امحاتهم kelimeleri verilmektedir. İbn Âşûr'a göre ayette geçen "ümmü" ام lafzının ayetin birinde mecâzî diğerinde ise hakikî anlamda kullanılması işkâle yol açmaktadır.

İbn Âşûr'a göre Kâri'a suresinde geçen "ümmühû" امه lafzı ile kâfirlerin yaptıkları hatalar yüzünden günaha girmeleri sebebiyle kendilerine verilen cezayı çekmeleri için cehenneme gönderildiklerinde, cehennemin kâfirleri bir annenin yavrusunu sardığı gibi sarıp sarmalayacağı anlamına gelen cehennemin onların annesi olduğu şeklinde mecâzî anlamda kullanılmıştır.¹⁴⁸ İbn Âşûr'a göre Ahzâb suresinde yer alan "ümmehâtühüm" امحاتهم lafzı ile Hz. Peygamber'in eşlerinin gerek saygı, sevgi gerekse evlilik hususunda Müslümanların annesi konumunda olduklarını belirtmek amacıyla gerçek manada kullanılmıştır. Ayetlerde geçen lafızlar, hakikî ve mecâzî manaları dikkat edilerek yorumlandığında işkâl ortadan kalmaktadır.¹⁴⁹

İbn Kuteybe, Taberî, Mâturîdî ve Zemahşerî gibi müfessirlere göre ayette geçen "ümmühû" (امه) ve "ümmehâtühüm" (امحاتهم) lafızlarının ayetin birinde hakikî, diğerinde mecâzî anlam kastedilerek kullanılması beraberinde işkâli getirmiştir. Müfessirlere göre Kâri'a suresinde geçen lafız ile cehennemin kâfirleri annenin

¹⁴⁶İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 13/40-41.

¹⁴⁷Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 11/290; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 7/345; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/496.

¹⁴⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/514.

¹⁴⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/515.

evladını sardığı gibi sararak azap etmesinden dolayı cehennemın onların anneleri olduğu anlamına gelen bu lafız kullanılmıştır. “Ümmühû” (امه) lafzı bu sebeple mecâzî anlam taşımaktadır. Ahzâb suresinde geçen lafız ile Peygamber eşlerinin tüm Müslümanların annesi mevkiinde olduğunu kastetmek amacıyla hakikî anlamda kullanılmıştır. Müfessirlerin görüşlerine göre ayetler bu şekilde değerlendirildiğinde müşkil ortadan kalkacaktır.¹⁵⁰

Bu bağlamda İbn Âşûr’a göre lafzın geçtiği bir yerde hakikî, diğer yerde mecâzî manada kullanılması insanların zihinlerinde anlam karmaşasının meydana gelmesine sebep olmuştur. İbn Âşûr’a göre lafzın geçtiği yerlerdeki mananın bilinmemesi ve her iki yerde de aynı mananın verilmesi müşkilin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ona göre ayetin izahı yapıldığı esnada lafzın hangi manada kullanıldığına bakılmalı, lafız ile kullanıldığı yerdeki mananın birbiri ile uyumlu olup olmadığına dikkat edilmelidir.

3.1.2. Lafzın Aynı Anda Farklı Anlamlar Taşması

Kur’ân’da işkâl sebeplerinden birisi bir lafzın aynı anda birden fazla manaya gelmesidir. Bu şekilde farklı anlamlara gelen “müşterek” kelimenin ayette kullanılan manasının tespit edilmesi gerekmektedir. Kur’ân’da geçen kelimelerin müşterek lafız olup olmadıklarına bakılmaksızın her ayet için aynı mananın verilmesi sonucunda işkâl meydana gelmektedir.

İbn Âşûr da aynı anda farklı anlamlar taşıyan kelimelerin bazı ayetlerin anlaşılmasında işkâle yol açabildiğini ifade etmektedir. Örneğin Bakara suresinin 228. ayetinde boşanan kadınların “üç kurû” (ثَلَاثَةَ فُرُوعٍ) beklemeleri gerektiği ifade edilir. İbn Âşûr’a göre ayetteki “kurû” (فُرُوعٍ) kelimesi hem hayız hem de temizlik dönemi anlamlarına gelen müşterek bir lafızdır. Bu nedenle ayetin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında bir anlam belirsizliği ve ihtilaf ortaya çıkmıştır.¹⁵¹

İbn Âşûr, ayette geçen “selâsete kurû” (ثَلَاثَةَ فُرُوعٍ) ifadesi ile üç temizlik döneminin kastedildiği kanaatindedir. Çünkü ona göre iddet beklemenin amacı kadının rahminin çocuktan temiz olmasının anlaşılmasıdır. Bu durum da kadının bir temizlik

¹⁵⁰İbn Kuteybe, *Te’vilü müşkilü’l-Kur’ân*, 40; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 13/90; Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 8/45; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/96.

¹⁵¹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4/388-389.

ve bir adet görmesiyle sabit olacaktır. İbn Âşûr, kelimenin ayette temizlik dönemi anlamında kullanıldığını İbn Ömer'in, eşini hayız döneminde boşaması üzerine eşinin babasının Hz. Peygamber'e giderek bu dönemde boşamanın hükmünü sorduğu ve cevap olarak Hz. Peygamber'in temizlik döneminde boşamasının daha uygun olacağını söylediğine dair kıssayı delil göstererek açıklamıştır.¹⁵² İbn Âşûr, üç kurû' beklemenin sebebini de aile birliğinin devamı için kocaya fırsat verilmesi olarak açıklamaktadır.¹⁵³

Taberî ve Fahreddîn er-Râzî gibi müfessirler de, kurû' kelimesinin süre, temizlenme ve hayız anlamlarına gelen müşterek bir lafız olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle müfessirler, kurû' lafzının hayız mı yoksa temizlenme mi anlamına geldiği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Ebû Hanîfe ve Ahmet b. Hanbel'in görüşlerine göre ayette geçen "kurû'" lafzından kastedilen "hayız" halidir. Bu durumda ayetin manasında çıkan hükümler şu şekildedir: Kadın temiz halde iken boşanır ve boşandıktan sonra adet görürse temizlenir, sonra tekrar temizlenir ve tekrar adet görüp temizlenirse iddet süresi bitmiş olmaktadır. Erkek eşini bir veya iki defa boşamış ve eşine tekrar geri dönmek isterse üçüncü hayız dönemi içerisinde bu kararını eşine bildirmesi gerekmektedir. Eğer erkek üçüncü hayız dönemi içerisinde kararını dile getirmezse geri dönme hakkını kaybeder ve geri dönüp dönmeme kararı kadına geçmektedir. İmam Şafî ve İmam Mâlik gibi âlimlerden rivâyet edilen görüşe göre ayette geçen "kurû'" kelimesinden maksat "hayızdan temizliğe geçiş" yani "temizlik dönemidir." Âlimlere göre, kadın temizken boşanır, boşandıktan sonra adet görür temizlenir ve tekrar adet görür temizlenirse kadın artık iddet süresini tamamlamış olur. Çünkü boşandığı esnadaki temizlikte hesaba dâhil edilir. Bundan yola çıkarak "kurû'" lafzı temizlik anlamına gelmektedir.¹⁵⁴ Müfessirlere göre Şafî ve Ebû Hanîfe'nin yaptığı açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda kelime, her ne kadar iki anlamda kullanılmış olsa da anlam ve uygulama açısından doğru olanın seçilmesi lazımdır. Kullanıldığı yere uygun mananın seçilmesi halinde ortada bir ihtilafın söz konusu olması mümkün değildir. Müfessirlerin görüşlerine göre kurû' lafzı geçtiği ayette temizliği kastetmektedir.¹⁵⁵

¹⁵²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/388-396; Sekâkîr, *Müşkilü' l-Kur'ân fî tefsîri İbn Âşûr*, 120.

¹⁵³Enise Demirel, *Tâhir b. Âşûr'un Talakla İlgili Görüşleri ve Mâlikî Mezhebiyle Mukayesesi* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 2013, 146.

¹⁵⁴Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/230-235.

¹⁵⁵Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsir*, 2/120-123; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-kur'ân*, 1/90; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*,

Lafzın birden fazla manaya gelmesi konusunda bir diğer örnek ise Hadîd sûresinin 25. ayetiyle ilgilidir. Ayette geçen “أَنْزَلْنَا” lafzı ile demirin indirildiğinden bahsedilmektedir. İbn Âşûr’a göre “enzelnâ” (أَنْزَلْنَا) lafzı hem indirmek hem de yaratmak manasında kullanılan müşterek bir lafızdır. Ona göre bir fiilin birden fazla manaya gelmesi işkâle sebep olmaktadır. İbn Âşûr’a göre demirin indirilmesi, Allah tarafından yaratılması, var edilmesi anlamındadır.¹⁵⁶ Nitekim “enzelnâ” (أَنْزَلْنَا) fiilinin geçtiği bir diğer ayet olan A‘râf suresinin 26. ayetinde insanların mahrem yerlerini örtmesi ve süslenmeleri için elbise indirildiğinden bahsedilmektedir.¹⁵⁷ İbn Âşûr’a göre bu ayette geçen “indirme” fiili ile elbisenin yaratılması anlamı kastedilmektedir. İbn Âşûr’a göre ayette geçen “enzelnâ” (أَنْزَلْنَا) fiilinin göndermek veya indirmek anlamı dışındaki yaratmak anlamının esas alınması halinde müşterek lafızdan kaynaklanan işkâl ortadan kalkacaktır.¹⁵⁸

Söz konusu ayetle ilgili genel tefsir edebiyatına bakıldığında ise ekseriyetle müfessirlerin demirin indirilmesini “yaratmak” olarak yorumladıkları görülmektedir. Örneğin Nesefî’ye göre “inzâl” (انزال) lafzı, göndermek ve yaratmak anlamlarında kullanılan ortak bir lafız olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁹ Fahreddîn er-Râzî’ye göre “demirin indirilmesi” ifadesi meydana getirmeyi ifade etmektedir.¹⁶⁰ Beyzâvî ise “inzâl” (انزال) lafzının yaratmak, meydana getirmek olduğunu zikretmektedir.¹⁶¹ Nitekim ayet bu manaya hamledildiğinde işkâl de ortadan kalkmaktadır.

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde İbn Âşûr’a göre bazı ayetlerin anlaşılmasında insanların zihinlerinde bazı anlam problemlerinin belirmesinin sebebi, ayetlerdeki bazı lafızların birden fazla müşterek anlamlara sahip olmasıdır. Hangi mananın tercih edileceğine dair bir araştırma olmaksızın ayet incelenmeye çalışıldığında müşkil ortaya çıkabilmektedir. İbn Âşûr’a göre müşterek lafızların kullanıldığı ayetlerin incelenmesi ve lafzın, geçtiği ayetteki anlama uygun olması gerekmektedir.

1/55-65; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 5/330; Âlûsî, *Rûhu’l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur’ân dîli*, 3/70-75; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 17/151.

¹⁵⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 27/415-418.

¹⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 8/73.

¹⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 8/75.

¹⁵⁹ Nesefî, *Medârik*, 3/441-442.

¹⁶⁰ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 2/345.

¹⁶¹ Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 3/123.

3.1.3. Kastedilen Mananın Açıkça İfade Edilememesi

Aynı konu ile ilgili zikredilen ayetlerin bazılarında yer alan mücmel ifadeler beraberinde müşkil olma düşüncesini de getirmektedir.

İbn Âşûr'a göre ayette asıl kastedilen mananın açıkça verilememesi sebebi ile müşkil ortaya çıkmaktadır. Örneğin Bakara suresinin 6 ve 7. ayetlerinde inkâr eden kimselerin uyarılmalarına rağmen Allah'ın onların kalplerini mühürlenmesinden dolayı iman etmeyeceklerinden bahsedilmektedir. Kehf suresinin 29. ayetinde ise kâfirlerin iman edip etmeme noktasında özgür olduklarını ve yaptıkları hatalar neticesinde azap göreceklerinden söz edilmektedir. İbn Âşûr, ilk ayette zikredilen kâfirlerin kalplerinin mühürlenmesi sebebi ile iman etmedikleri ifadesinin, kâfirlerin günah işleme konusunda özgür olduklarından, yaptıkları hatalar neticesinde cezalandırılacakları ve hataları dolayısıyla kalplerinin mühürlendiği sözlerinin birbiri ile çelişkili olduğunu belirtmektedir.

İbn Âşûr, kâfirlerin Allah'ın haram kıldığı şeyleri kendilerine helal kılarak yapmaya devam etmeleri sonucunda kalplerinin mühürlendiğini belirtmiştir. İbn Âşûr'a göre kâfirler, haramdan uzaklaşmak yerine daha çok isyan etmekte ve harama yönelmektedirler. Hatta kendilerinin yapmış oldukları azgınlıklar Allah'ın ayetlerini inkâr etmeye kadar ulaşmaktadır. İbn Âşûr'a göre kâfirlerin küfürleri yani inkâr etmeleri Allah'ın onların kalplerini önceden mühürlemesi sebebi ile gerçekleşmemiştir. Onların kalplerinin mühürlenmesi ancak kâfirlerin inkâr etmeleri dolayısıyla olmuştur.¹⁶²

İbn Âşûr'a göre, ayette geçen mananın tam olarak anlaşılabilmesi ve mücmel lafızların bulunması işkâlin sebepleri arasında sayılmaktadır. İbn Âşûr, ayette zikredilen mühürlenme durumunun önceden gerçekleşmesinin mümkün olmadığına vurgu yapmıştır. Çünkü İbn Âşûr'a göre ceza alınması için önceden bir hata yapılması gerekmektedir. Buna göre Kâfirlerin yaptıkları hata inkâr etmeleri, cezaları ise kalplerine mühür vurulmasıdır. Dolayısıyla ayette gerçekleşen hadisede önce kâfirler günah işlemiş ardından mühürlenme gerçekleşmiştir.¹⁶³ İbn Âşûr'un açıklamalarına göre ayet yorumlandığında insanların kafalarında soru işareti bırakacak şekilde bir çelişki söz konusu olmamaktadır.

¹⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/17-18.

¹⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/15-20.

Ayetle alakalı tefsirler incelendiğinde âlimlerin ekseriyetinin aynı görüşte oldukları tespit edilmiştir. Örneğin Fahreddîn er-Râzî'ye göre Allah, ayetlerinde kâfirlerin Allah'a, peygamberlere inkârları ve yapmış oldukları kötü şeyler sebebiyle kalplerinin mühürlendiğini açıklamıştır.¹⁶⁴ Aynı zamanda Taberî'nin açıklamasına göre kâfirler yapmış oldukları hataları yapma esnasında özgürdürler ve kendi iradelerini kullanarak yapmışlardır. Mühürlenme olayının da onların iddia ettikleri gibi inkâr öncesinde yani doğuştan gelmesi mümkün değildir.¹⁶⁵ Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda herhangi bir çelişki olma durumu söz konusu değildir.¹⁶⁶ Ayetlere müfessirlerin yapmış oldukları açıklamalar çerçevesinde bakıldığında bir çelişki varmış gibi gözükse de aslında yoktur. Çünkü Allah Nisâ suresinin 155. ayetinde kâfirlerin inkârları sebebi ile kalplerine mühür vurulduğundan bahsetmektedir. Mühürlenme öncesinde kâfirler zaten özgür iradelerini kullanarak açıkça inkâr etmişlerdir. Bu mühürlenmede ondan sonra gerçekleşmiştir.

İbn Âşûr'a göre anlaşılması güç, kapalı olan mücmel lafızlar ilk bakışta müşkil olduğu düşüncesinin ortaya çıkış sebeplerindedir. Ayette anlatılan mevzunun mantıksal açıdan ele alınarak değerlendirilmemesi ve anlamın kapalı oluşu ayetin anlaşılmasına engel olmuştur. Bu tür mücmel lafızlar, ancak ayetin etraflica incelenmesi durumunda ayette kastedilen manayı kavrama gerçekleşmektedir. İbn Âşûr ve müfessirlere göre bu ayetler ilk bakışta müşkil gibi gözükse de ayet üzerinde gerçek manada bir işkâl söz konusu değildir.

¹⁶⁴Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3/330.

¹⁶⁵Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640.

¹⁶⁶bk. Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 2/12; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, 1/90; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, 1/200; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/345; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'an dili*, 4/60-65; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 15/151.

3.2. Ayetler Arası Konu, Yer ve Zaman Farklılıklarından Kaynaklanan Sebepler

3.2.1. Mevzunun (Konunun) Merhale Farkının Bilinememesi

Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen olayların farklı safhaları bilinmeksizin yorumlandığında ayetler arasında müşkil bir durumun olduğu söz konusu olabilmektedir. Bu duruma Hz. Âdem'in yaratılışını anlatan ayetlerde daha çok rastlanmaktadır. Hz. Âdem'in (a.s) yaratılışı ile ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Aşağıda belirtileceği üzere bu ayetlerin bazıları insanın yaratılışının toprak türlerinden olduğunu bahsederken Furkân, Mürselât, Secde ve Târik surelerinin ayetlerinde insanın sudan veya bir sıvıdan yaratıldığını zikretmektedirler. Mürselât suresi ise insanın ana rahminde geçirmiş olduğu yaratılış evrelerinden bahsetmektedir.

İbn Âşûr'a göre ayette bahsi geçen konunun nerede geçtiğinin bilinmemesi işkâlin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin Rûm suresinin 20. ayetinde insanın topraktan (مِنْ تُرَابٍ), Mü'minûn suresinin 12. ayetinde çamurdan (مِنْ طِينٍ), Sâffât suresinin 11. ayetinde yapışkan bir çamurdan (مِنْ طِينٍ لَزِيبٍ), Hicr suresinin 26. ayetinde kurutulmuş çamurdan (مِنْ صَلْصَالٍ), secde suresinin 8. ayetinde sudan (مَاءٍ) ve Mü'minûn suresinin 11 ve 14. ayetlerinde nutfeden (نُطْفَةٍ) yaratıldığı zikredilmektedir. İbn Âşûr'a göre ayetlerde insanın yaratılışı hakkında birden çok maddenin zikredilmesi ilk bakışta işkâlin varlığının düşünülmesine sebep olmuştur.

İbn Âşûr'a göre insanın yaratılması mevzusu ile ilgili ayetlerde sudan (الْمَاءِ), topraktan (تُرَابٍ), kuru çamurdan (صَلْصَالٍ), çamurdan (طِينٍ), balçıktan (حَمًا مَسْنُونًا), ateşle pişmiş kuru çamurdan (صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ) ve nutfeden (نُطْفَةٍ) bahsedilmektedir. İbn Âşûr, ayetlerin tek tek ele alınması halinde ilk bakıldığında işkâl olma düşüncesi ortaya çıktığını zikretmektedir. İbn Âşûr'a göre bu ayetler arasında merhale farkı bulunmaktadır. Bu sebeple ayetler birbiri ile çelişkili gibi görünmektedir. İnsanların yaratılışı esnasında bahsedilen çamur, balçık, nutfe vb. şeyler birbirlerinden farklı ya da birbirlerine zıt olan durumlar değildir. İbn Âşûr'a göre, burada ve bu ayet gibi diğer ayetlerin hepsinde bahsedilen yaratılış sahnelerinin hepsi birbirini destekler nitelikte olup hepsi bir öncekini takip eden bir yaratılış evresidir. Bundan dolayı insanların zihinlerini meşgul edecek herhangi bir müşkil durum söz konusu değildir. İbn Âşûr'a

göre ayetlerin arasında merhale farkının olduğu göz önünde bulundurularak incelenmesi ve bu bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁶⁷

Fahreddîn er-Râzî, Zemahşerî ve Ebussuûd Efendi gibi müfessirlerin ortak görüşlerine göre Hz. Âdem'in ilk olarak topraktan yaratılmış ve yaratılması esnasında belirli aşamalardan geçmiştir. Yaratılma, ilk olarak toprağın çamura döndürülmesi ile başlamış ardından toprak şekil verilerek kuru balçık haline getirilmiştir. Hz. Âdem de bu kuru balçıktan yaratılmıştır. Ayetlerin tamamına bakıldığında aslında hepsi yaratılış evrelerinden bahsetmektedir. Herhangi bir şekilde birbirine zıt olan bir ayet söz konusu değildir. Müfessirlere göre ayete ilk bakıldığında müşkil gibi gözükse de ayetin incelenmesi durumunda yaratılış safhalarının bahsedildiği anlaşılmaktadır. Ayetlerin ihtilafı gözükmesinin sebebi bahsi geçen konunun merhale farklılığından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁸

İnsanın yaratılışının ham maddesi su, toprak ve nutfe olması burada bir zıtlığın olduğuna değil aslında yaratılışının evre evre olduğuna dair bir açıklamadır. Yaratılış ile ilgili ayetlere bakıldığında mutlaka öncesi ve sonrasıyla bir ilişki içerisinde olduğu gözden kaçmamaktadır.¹⁶⁹ Genel olarak bakıldığında İbn Âşûr'a göre ayette ele alınan konunun geçtiği yerler ve safhaların bilinmemesi ilk bakışta müşkil olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Ayetlerin tamamı göz önünde bulundurularak değerlendirildiği takdirde ayetlerin birbirini destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı ayetler arasında herhangi bir işkâl söz konusu değildir. Sadece ayetlerde olayın meydana gelmesinin aşama aşama anlatılmasından kaynaklanan bir farklılık bulunmaktadır.

Konunun merhale farkının bilinmemesinden kaynaklanan müşkile bir diğer örnek ise mahşer gününün Tegâbun suresinin 9. ayetinde “toplanma günü” ve Rûm suresinin 14. ayetinde “ayrılma günü” olarak bahsedilmesinden dolayı ortaya çıkan işkâldir.

¹⁶⁷İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 18/21-25.

¹⁶⁸Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 4/453; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3/234; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, 1/125; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 2/89; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/ 465; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'an dili*, 3/70-75; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 12/141.

¹⁶⁹İsmail Cerrahoğlu, “Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20, (1975), 87- 88.

İbn Âşûr'a göre mahşer gününün ayetin birinde toplanma, diğesinde ise ayrılma günü olarak nitelendirilmesi işkâle sebep olmaktadır. İbn Âşûr, Tegâbun suresinde mahşer gününün toplanma günü denilmesi insanların yeniden dirildikten sonra hesaplaşmak üzere bir araya gelmelerinden dolayıdır. Rûm suresinde ayrılık günü olarak zikredilmesinin sebebi ise mahşer gününde insanların hesaba çekilmesi, sona erdikten sonra cehenneme ve cennete gideceklerin belirlenmesi ardından cennete gideceklerin cennete, cehenneme gidecek olanların da cehenneme gitmeleridir. Dolayısıyla insanlar arasında bir ayrılık meydana gelecektir. Bu sebeple mahşer günü, ayrılık günü olarak ifade edilmiştir. İbn Âşûr'a göre ayetlerin mahşer günü için farklı ifadeleri zikretmesi işkâli meydana getirmiştir. İbn Âşûr'a göre ayette çelişkiye sebep olan durum merhale farkından kaynaklanmaktadır. Her iki olay mahşer gününde gerçekleşmektedir. Öncelikle insanlar bir araya gelecekler ve toplanma gerçekleşecek, daha sonra hesaplaşmanın ardından herkes, ebedi kalacağı yere gidecek ve ayrılık gerçekleşecektir.¹⁷⁰

Mâturîdî ve Fahreddîn er-Râzî'ye göre mahşer gününün, ayetlerde toplanma ve ayrılık günü olarak farklı şekilde nitelendirilmesi müşkile sebep olmuştur. Mahşer günü insanların yeniden dirildikten sonra bir araya gelmeleri nedeniyle “toplanma günü”, hesaplaşma bittikten sonra ebedi mekânlara gidilmesi sebebi ile “ayrılık günü” olarak vasıflandırılmıştır. Ayetler bu şekilde değerlendirildiğinde aralarında çelişki değil merhale farkı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷¹

İbn Âşûr nazarında ayetlerde bahsi geçen konunun meydana geldiği yerin bilinmemesi sebebiyle işkâl ortaya çıkmaktadır. Ayette ele alınan konunun nasıl ve nerede gerçekleştiğinin mutlaka bilinmesi gerekmektedir. Aksi takdirde ayetlerin birbiri ile çelişki içerisinde olduğu düşünülmektedir. Ayetler arasındaki var olduğu düşünülen müşkil ise ancak ayette geçen konunun geçtiği merhalenin bilinmesi ile giderilecektir.

Ayette zikredilen konunun farklı olmasından kaynaklanan işkâle bir diğer örnek A'râf suresinin 28. ayetidir. Ayette kâfirlerin kötü ve çirkin bir iş yaptıkları esnada bahane olarak babalarını bu işi yaparken gördüklerini ve Allah'ın da bunu yapmalarını emrettiğini söylemeleri zikredilmiş ve akabinde Allah'ın böyle bir şey

¹⁷⁰İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/277-278; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 21/63-64.

¹⁷¹Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 11/164-165; Fahrettin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27/149.

emretmeyeceğinden bahsedilmiştir. İbn Âşûr'a göre ayette hem Allah'ın emrettiğinin dile getirilmesi hem de Allah'ın bunu yapmayacağını zikredilmesi ilk bakışta işkâle sebep olmaktadır.

İbn Âşûr'a göre ayette iki tane konudan bahsedilmektedir. Birincisi, kâfirlerin yaptıkları çirkin işler, babalarının, atalarının yaptıklarını görmeleri ve onları örnek almaları sebebiyle yapılan işlerdir. Kâfirler, bunun doğru olduğunu ve Allah'a itaat ettiklerini zannetmektedirler. Dolayısıyla bu işleri Allah'ın emrettiğini söylerler. İkinci mevzu ise kâfirler, yaptıkları kötülük üzere yakalandıklarında bunu Allah'ın emrettiğini söylemeleri üzerine Allah cevap olarak asla böyle bir şeyi emretmeyeceğini zikretmesidir. İbn Âşûr, açıklamalara göre ayette var olduğu zannedilen işkâlin konu farklılığından kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre ayette bahsedilen mevzu yukarıdaki izaha göre yorumlandığında ortaya çıkan işkâl giderilecektir.¹⁷²

Ayetle alakalı tefsirler incelendiğinde çoğunlukla benzer görüşler zikredildiği görülmektedir. Örneğin, Âlûsi'ye göre sanki kâfirlere bu çirkin işleri neden yaptıkları ve atalarının bu işleri nerden bildikleri sorulmuş, onlar da cevap olarak çirkin davranışları babalarından gördüklerini ve onlara da bunu Allah'ın emrettiğini söylemişlerdir.¹⁷³ Fahreddîn er-Râzî'ye göre kâfirler yaptıkları kötü işleri Allah'a itaat ettiklerini zannederek yapmaktadırlar. Bu ayetten o topluluğun yaptıkları fiilleri hayâsızlık olduğunu bilerek yapıp sonra da bu fiilleri yapmalarını Allah'ın emrettiğini iddia ettikleri manası çıkmamaktadır. Allah kulları için iyi olan şeyleri emrettiği ve kulları için kötü olanları da yasakladığı göz önünde bulundurulduğunda ayetin sonunda zikredilen “Allah kötülüğü emretmez” ifadesi kâfirlerin yaptıkları şeylerin kötü olduğuna işaret etmektedir.¹⁷⁴ Nitekim ayet yorumlarına bakıldığında Allah'ın kötülüğü emredip emretmemesi meselesinin iki farklı konuya cevap için dile getirildiği görülmekte ve müşkilin konu farklılığından dolayı zuhur ettiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁵

Bir diğer örnek, Bakara suresinin 2. ayetinde Kur'ân'ın müttakiler için yol gösterici olduğundan bahsedilirken aynı suresinin 185. ayetinde ise Ramazan ayında tüm insanlara doğru yolu gösteren, hak ve batılı birbirinden ayıran Kur'ân'ın nâzil

¹⁷²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8/81-85.

¹⁷³Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 2/163.

¹⁷⁴Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/480.

¹⁷⁵bk. Kurtubî, *Câmiu'l-beyân*, 5/407; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/731.

olduğu bildirilmektedir. İbn Âşûr'a göre bu iki ayete ilk bakıldığında müşkil olduğu düşünölmektedir.

İbn Âşûr, birinci ayette Kur'an'ın yalnızca müttakiler için hidayet kaynağı olduğu belirtilirken diğer ayette bütün insanlar için hidayet kaynağı olduğu söylenmiştir. İbn Âşûr'a göre bu ayetlerde müşkil olduğunu düşünmeye sebep olan durumun konu farklılığından kaynaklandığını belirtmektedir. Çünkü birinci ayette hidayet için olmasındaki maksat müttaki olan kimselerin bizzat kendi uğraşları ve itaatleri ile hidayete erecekleri içindir. İkinci ayette ise hidayet tüm insanlara yönelik olması ise Allah'ın dileği ve kuvvetiyle gerçekleşmesine işaret etmektedir. İbn Âşûr, bu iki ayeti kastettiği konular çerçevesinde değerlendirildiğinde zannedilen müşkilin ortadan kalkacağını belirtmiştir.¹⁷⁶

Bu ayetle ilgili tefsir eserleri incelendiğinde müfessirlerin çoğunlukla aynı görüşte oldukları tespit edilmiştir. Örneğin Kurtubî'ye göre birinci ayette Kur'an'ın bilfiil hidayet edeceğinden bahsedilmiş, ikinci ayette ise bilkuvve hidayet edeceğinden söz edilmiştir.¹⁷⁷ İbn Kesîr ise Kur'an'ın mümin olsun kâfir olsun herkese yol gösterme kuvvetine sahip olduğunu zikretmiştir.¹⁷⁸ Âlûsî de Kur'an'ın irşâd etme kuvvetini, yalnızca müminler için fiili etkisini gösterdiğini belirtmiştir.¹⁷⁹ Nitekim müfessirlerin ayet hakkındaki izahlarına bakıldığında ortaya çıkan müşkilin konu farklılığından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda ayetin kastettiği mananın bilinmesi müşkili gidermiştir.

Sonuç olarak ayette işkâle sebep olan ifadenin ayette geçen farklı konulardan ve maksatlardan kaynaklandığının tespit edilmesi insanlar tarafından müşkil olduğu zannedilen ya da çelişkiye düşüren hususları ortadan kaldırmıştır.

¹⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/219-228; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/168-178; Sekâkîr, *Müşkilü'l-Kur'an fi tefsiri İbn Âşûr*, 953.

¹⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmiu'l-beyân*, 6/91.

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, 1/63.

¹⁷⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 4/260.

3.2.2. Yer ve Zaman Farkının Bilinememesi

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ayetlere mekân ve zaman açısından bakıldığında bir çelişki olduğu zannedilmektedir. Bu durum insanların ayetleri farklı şekilde yorumlamasına ve anlamasına sebep olmaktadır. İbn Âşûr'a göre ayetin geçtiği mekânın ve zamanın bilinmemesi işkâle sebep olmaktadır. Örneğin Gâşiye suresinin 6. ayetinde cehennem ehlinin yiyeceklerinin acı ve kötü kokulu bir diken, Duhân suresinin 43-44. ayetlerinde zakkum ağacı ve Hâkka suresinin 36. ayetinde yanan kimselerin akıntısı olduğundan bahsedilmektedir.

İbn Âşûr'a göre cehennem ehlinin yiyeceklerinden bahsedilirken her bir ayette farklı bir yiyeceğin zikredilmesi ayetlerin arasında zıtlık meydana getirmektedir. İbn Âşûr'a göre cehennem ehlinin yiyeceklerinin farklı olmasının sebebi cehennemdeki mekânın farklı olmasıdır. Ona göre cehenneme giden kimselerin günahlarının birbirinden farklı olması cehennemde farklı yiyecekleri tatmalarına neden olmuştur. Bundan dolayı ayetlerde zakkum ağacı, diken ve irin gibi yiyeceklerden bahsedilmiştir. İbn Âşûr'a göre ayetlerde zikredilen konunun mekâna göre farklılık göstereceği göz önünde bulundurularak incelendiğinde ayetler arasında tezat olmadığı ancak mekân farklılığının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁰

Müfessirlere göre insanların işlemiş olduğu günahların birbirinden farklı olmasından dolayı cehennemdeki mekânları da birbirinden farklı olacaktır. Aynı zamanda her birinin çekeceği ceza, bir diğerinden farklıdır. Böylece orada yiyeceği ve içeceği şeyler de birbirinden farklı olacağından dolayı ayetler arasında bir müşkil söz konusu olmamaktadır.¹⁸¹

İbn Âşûr'a göre ayetlerin bahsettiği konuların geçtiği mekânın tam olarak bilinmemesi müşkilin var olduğu zannını ortaya çıkarmıştır. Ayetler ilk bakışta zıt görünüyor olsa da herhangi bir zıtlık söz konusu değildir. Ona göre ayetler arasındaki farklılıktan kaynaklanan zıtlık mekân farklılığının bilinmesi durumunda ortadan kalkmaktadır.

¹⁸⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/297; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 25/314-316; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/140; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 25/315.

¹⁸¹ Yunus Akça, "Kur'ân'da Müşkil Yol Açan Sebepler", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10, (Mayıs 2019, 45-46).

Ayetler arasında yer (mekân) farklılığının işkâle sebep olmasının yanı sıra zaman farklılığı da beraberinde müşkili getirmiştir. Örneğin Mü'minûn suresinin 101. ayetinde Sûr'a üflendikten sonra insanlar arasında herhangi bir konuşmanın gerçekleşmeyeceğinden bahsedilmektedir. Tûr suresinin 25. ayetinde ise insanlar arasında bir iletişimin meydana geleceğinden söz edilmektedir.

İbn Âşûr'a göre ayetin birinde Sûr'a üflendikten sonra insanların birbiri arasında iletişimin olmayacağından söz edilmesi, diğerinde ise konuşacaklarının dile getirilmesi iki ayet arasında zıtlık oluşturmuştur. İbn Âşûr'a göre birinci sûr üflendikten sonra kıyamet gerçekleşeceğinden dolayı insanlar gördükleri dehşet verici manzara karşısında korkacak ve kendi hallerine düşeceklerdir. Bu esnada aralarında konuşma gerçekleşmeyecektir. İbn Âşûr'a göre ikinci Sûr'un üflenmesi ile insanlar yeniden dirilecek ve hesaba tabii tutulacaklardır. Bu anda aralarında konuşma zuhur edecektir. İbn Âşûr, ayetlerde zikredilen iletişim mevzusunun birbirinden farklı olmasının sebebini olayın gerçekleştiği zamandan kaynaklandığını zikretmektedir. İbn Âşûr'a göre konunun zaman farklılığı göz önünde bulundurulması ayetler arasındaki işkâlin giderilmesini sağlayacaktır.¹⁸²

Diğer müfessirlere göre ayette geçen insanların birbirleri ile iletişim halinde olup olmamaları durumu ilk bakışta müşkil olma vehmine düşürmektedir. Onlara göre ilk Sûr'un üflenmesi ile birlikte kıyametin kopması gerçekleşecektir. Bu esnada insanların akrabaları ile aralarındaki bağlar ne kadar kuvvetli olursa olsun o anın dehşetinden ve kendi durumlarını düşünmekten birbirlerine soru sorma ya da birbirleri ile konuşma meydana gelmeyecektir. Dolayısıyla aralarındaki iletişim kesilecektir. İnsanların birbirleri ile konuşmayacakları hallerden bahseden ayet, kıyametin kopma esnasındaki hali kastetmektedir. Kıyamet sonrasında ikinci Sûr ile yeniden dirilme gerçekleşip insanların hesaba çekilme hadisesi sonlanarak cennet ve cehenneme gitme belirlenmesiyle birlikte cennete girenler birbirleri konuşacaklardır. Bundan dolayı ayette bahsi geçen insanların iletişim halinde olma durumu cennete girdikten sonraki zamanda gerçekleşecek olan bir durumdur.¹⁸³

¹⁸²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 18/125.

¹⁸³Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/63-64; Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/15; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 3/56; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/324; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/80; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3/121; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/41-45; Zerkeşî, *el-*

İbn Âşûr'a göre ahirette zaman çok uzundur ve farklı mekânlar bulunmaktadır. Ahiretteki zaman diliminin bir bölümünde insanlar arasında birbirleri ile konuşma ve soru sorma durumu olacağı gibi konuşmama durumu da olabilir. Bu zaman diliminin kesin olarak bilinmemesi ve tahmin yürütülerek yorum yapılması, ayetler arasında herhangi bir çelişki olduğu düşüncesini doğurmamakta ve ayetler arasında müşkil söz konusu olmamaktadır.

Konuyla ilgili bir başka örnek Neml suresinin 10. ayetidir. Ayette Allah'ın Hz. Mûsa'ya korkmaması gerektiğinden, çünkü katında peygamberlerin korkmadıklarından bahsedilmiştir. Nahl 50 ve Secde 16. ayetlerde peygamberlerin, hâkim ve üstün olan rablerinden korktuklarından, kendilerinin emroldukları şeyleri yaptıklarından, korku ve ümitle Allah'a ibadet ettiklerinden söz edilmektedir. Hz. Peygamber, bizzat kendisinin Allah'tan en çok korkan kul olduğunu zikretmiştir.¹⁸⁴ Zikredilen ayet ve hadiseler bakıldığında birinde peygamberlerin Allah'tan korkmamaları gerektiğinden diğerinde ise Allah'tan korktuklarından ve bunun için peygamberlerin övüldüğünden bahsedildiği görülmektedir.

İbn Âşûr'a göre ayetlere ilk bakıldığında müşkil olduğu düşünülse de ayetler arasında mevzu farkı bulunmaktadır. Peygamberlerin Allah'tan korkmaları ve bu korkuları sebebi ile övülmelerinden bahseden ayet, peygamberlerin Allah huzurundaki hal, hareket ve tutumları ile ilgilidir. Peygamberler de bir beşerdir ve Allah'tan korkarlar. Fakat onların korkuları devamlı ve geleceğe dair bir korku değildir. İbn Âşûr'a göre diğer ayette bahsedilen Hz. Mûsa'nın korkmamasının gerektiği hadisesi ise peygamberin diğer insanlar için duyduğu endişeden dolayıdır. Çünkü bu Hz. Mûsa'ya kâfirlerin inanması ve çeşitli sihir gösterileri yapması sonucunda Allah'ın peygamberinin yanında olduğuna ve korkmaması gerektiğine dair verilen telkin mahiyetinde bir sözdür.¹⁸⁵

Söz konusu ayetle ilgili olarak diğer tefsirlere bakıldığında çoğunlukla peygamberlerin Allah'tan en çok korkan kimseler olması, onların da bir beşer olmaları ve onların müminlerin adına Allah'ın gazabından korkmaları sebebiyledir. Allah'tan

Burhân, 3/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 3/400; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 3/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dîli*, 2/25-26; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 7/51.

¹⁸⁴ Buhârî, *Nikâh*, 1; Müslim, *Nikâh*, 5.

¹⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/228-229; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 14/170-171; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 21/227-230.

korkmamalarının söylenmesi ise Allah'ın daima peygamberlerinin yanında olduğunu bildirmesi ve onları teselli etmesinden dolayıdır. Örneğin, Beyzâvî'ye göre peygamberlerin Allah'tan korkmalarının sebebinin kendileri için değil, diğer müminler içindir. Kâfirlerin Hz. Mûsa'ya inanmamaları ve çeşitli mucizeler istemeleri esnasında Allah, peygamberinin yanında olduğunu ve O'nun olduğu yerde kötü bir şey olmayacağını bildirmek için elçisine "Korkma!" diyerek rahatlatmıştır.¹⁸⁶ Neseî de bu iki ayette kastedilen korku üzerinde konu farklılığının mevcut olduğu görüşündedir. İlk zikredilen ayette Peygamber'in önünde çeşitli sihir gösterileri yapıldığında peygamberin Allah'ın yanında iken güvende olduğunu zikretmek üzere korkma şeklinde seslenilmiştir. İkinci ayette peygamberlerin Allah'tan korktuklarına dair zikredilen söz Peygamberlerin bir beşer olmasından ve diğer müminler adına endişelenmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁸⁷ Mâtürîdî ve Âlûsî gibi müfessirler de aynı görüşü zikretmektedirler.¹⁸⁸ Nitekim ayet, konularına göre ayrılarak yorumlandığında işkâl ortadan kalkmaktadır.

Neticede peygamberlerin korkup korkmamaları ile ilgili ayetlerin farklı konularla alakalı olduğunun bilinmemesi sebebiyle işkâl ortaya çıkmıştır. Zikredilen ayetlerde peygamberlerin korktuğu anlatılan durum ile korkmamaları gereken haller birbirinde ayrılarak incelendiğinde müşkil durum da yok olacaktır.

3.3. Yorum Farklılıklarından Kaynaklanan Sebepler

3.3.1. Zâhir Mananın Anlamla Örtüşmemesi

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bazı ayetlerin açık olarak ifade edilen manaları bazen asıl anlatılmak istenen manaya ters düşebilmektedir. Ayetlerde yer alan harfi cer ve irab gibi Arap dili özelliklerinin tam olarak bilinmemesi durumunda ayet farklı yorumlanabilir. Bu da beraberinde müşkil düşüncesini getirmektedir.

İbn Âşûr'a göre Kur'ân'da zikredilen bazı ayetlerin zâhiri manası kastedilen asıl mana ile uyuşmaması neticesinde müşkil meydana gelmektedir. Örneğin, Zâriyât suresinin 10. ayetinde yalancıların kahrolmasına dair söz zikredilmiştir. Ayet, ilk bakışta yalancıların ölmesinin arzulandığına işaret etmiş olsa da asıl olarak yalancılar

¹⁸⁶Beyzâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, 4/155.

¹⁸⁷Neseî, *Medârik*, 2/593.

¹⁸⁸Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/362; el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-azim ve's-sebi'l-mesânî*, 19/163.

karşı yapılan bir bedduadır. İbn Âşûr'a göre zâhiri mananın ayetin ifade ettiği anlamla örtüşmemesi ilk bakışta işkâli meydana getirmiştir.

İbn Âşûr, ayette geçen “yalancılar kahrolsun” ifadesinin o ashabın ya da topluluğun helakı için bir dua olduğunu belirtmiştir. Yani Allah'ın o kavmi, yapmış olduğu hataları sebebiyle helak etmesidir. İbn Âşûr'a göre buradaki ibare zanna düşmeye oldukça uygundur. Ona göre insanlar, zikredilen ayete bakarak, Allah'ın yalancılar için kahrolsun, buyurmasının onların helak olması için yapılan bir bedduaya işaret ettiğini anlamalıdır. Ayrıca beddua ile yapılan işin çirkinliği ve kötülüğü kastedilmiştir. Bunun dışında ayeti gerçek anlamda olduğu gibi yalancıların öldürülmesi ya da yok edilmesi manasında yorumlamaları gerekmektedir. İbn Âşûr'un kendisinin de bizzat açıkça belirttiği gibi yanlış anlamaya müsait bir lafız olması sebebiyle ayetin doğru bir şekilde yorumlanması gerekmektedir. İbn Âşûr'a göre ayetin doğru yorumlanması ve zâhiri mananın anlamla örtüşmesi ile işkâl durumu ortadan kalkacaktır.¹⁸⁹

Ayetle ilgili tefsirler incelendiğinde genellikle “yalancılar kahrolsun” ayet-i kerîmesi ile asıl olarak kastedilenin Hz. Peygamber'e yalancı, sihirbaz, büyücü diyenlerin lanetlenmesi ve yok sayılmasıdır. Ayette geçen ifadenin kat'i Allah tarafından bildirilmiş olduğunda Allah'ın kendisine lanet ettiği kimse, öldürülmüş ve yok olmuş sayılmaktadır. Aynı zamanda bu söz onlara karşı söylenmiş bir bedduadır. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse o yalancıların, öldürülmesi ve helak edilmesi için yapılan bir bedduadır. Müfessirler ayette ilk bakışta çelişki olduğuna işaret etmiştir. Fakat ayette geçen ifade doğru şekilde yorumlandığında zıtlık ortadan kalkmıştır. Müfessirler, ayette yalancıların öldürülmesinin gerçek manada yapılmadığını ama onların ölmesi için beddua edildiğini de belirtmişlerdir. Bu çerçevede ayet ele alındığında herhangi bir şekilde çelişki ifade etmemektedir.¹⁹⁰

İbn Âşûr'un tefsirindeki açıklamaya göre insanların ayetler hakkındaki yanlış anlamaları yüzünden ayet üzerinde anlam karmaşası yaşanmaktadır. İnsanlar, lafızların, zâhirî manalarına takılıp ayetin kastettiği hikmetli mana diyebileceğimiz asıl

¹⁸⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/343-344.

¹⁹⁰ bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/631-640; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 2/356; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/435; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/67; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 2/126; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/24; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dili*, 3/23-26; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/444; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 3/160-163; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 6/150.

manayı terk etmektedirler. Anlaşılması gereken asıl manayı insanlar akıllarını kullanarak ya da ayetin anlattığı konuya hâkim oldukları takdirde bulabilirler. İbn Âşûr'a göre ayet, çelişkiye düşmeye uygun bir mana içermektedir. Fakat dikkatle okunduğunda ve o konu ile alakalı diğer ayetlere bakıldığında çelişkiye düşüren ifadeler ortadan kalkacaktır.¹⁹¹

Zâhirî mananın anlamla örtüşmemesinden kaynaklanan müşkil için bir diğer örnek Mâide suresinin 6. ayetinde insanların namaza kalkacakları zaman abdest almaları zikredilmiştir. İbn Âşûr'a göre ayetin ilk okunduğunda insanların her namaza kalktıklarında abdest almalarının gerektiği manasını vermesi, zâhir mananın anlamla örtüşmemesinden kaynaklanan işkâli ortaya çıkarmaktadır.

İbn Âşûr'a göre Mâide suresinde geçen insanların abdest alma usullerine dair ayette açıkça ifade edilen mana ile ayetin kastettiği anlam arasında bir uyum söz konusu değildir. İbn Âşûr'a göre ayet, insanların namaza her kalktıklarında abdest almaları gerektiği manasını vermektedir. Fakat her namaz için abdest almak gerekli değildir. Ayetin kastettiği asıl manaya göre insanlar namaz kılacakları zaman gerekli olduğu durumlarda abdest almalarıdır. Bunun dışında her namaz için abdest şart değildir. Ayet bu şekilde yorumlandığında ilk bakışta ortaya çıkan ve var olduğu sanılan müşkil durum ortadan kalkacaktır.¹⁹²

Fahreddîn er-Râzî, Zemahşerî ve Abdülcebbâr gibi müfessirler, ayetin zâhirî manasında kastedilen ile asıl anlam arasında bir uyumsuzluk olduğunu dile getirmişlerdir. Çünkü ayetin zâhirî manasında her namaza kalkıldığında abdest alınmasının gerekli olduğu kastedilmektedir. Fakat ayetin asıl manasında böyle bir durum söz konusu değildir. Yani her namaz kılınmak için her ayağa kalkıldığında abdest alınmasına gerek yoktur. Müfessirlere göre ayet bu şekilde yorumlandığında zâhirî mana ile anlam arasında bağlam sağlanmış olacak ve işkâl düşüncesi ortadan kalkacaktır.¹⁹³

İbn Âşûr'a göre ayetlerde geçen zâhirî mananın asıl ifade edilmesi istenen anlamla uyum içerisinde olmaması ilk bakışta ayette müşkil olduğu zannına sebep

¹⁹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/344.

¹⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/125-132.

¹⁹³ Kâdî Abdülcebbâr, *Müteşâbihu'l-Kur'ân*, 220-221; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/633; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/116.

olmuştur. Ayetin zâhirî manasının kastedildiği asıl anlam anlaşıldığı durumda işkâl ortadan kalkmaktadır. İbn Âşûr'a göre ayet doğru yorumlandığı takdirde müşkil söz konusu olmayacaktır. Çünkü İbn Âşûr, Kur'ân'da ihtilafın olmadığını ve bu çelişki olabilme ihtimallerinin yanlış yorumlama ve bilgi eksikliğinden kaynaklandığını düşünmektedir.

3.3.2. Ayetlere Ön Kabulle Yaklaşım

Kur'ân'daki bazı ayetler ilk olarak ele alındığında çelişkili gibi görünmelerine rağmen kapsamlı olarak incelendiği takdirde herhangi bir ihtilafın söz konusu olmadığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak verilecek olan ayetlerin birinde müminlerin kalplerinin mutmain olmasından bahsedilirken bir diğerinde ise kalplerin titremesinden söz edilmektedir. Ayetlere bu şekilde bakıldığında çelişki gözükmemektedir.

İbn Âşûr'a göre ayette işkâle sebep olan durumun ayetlere ön kabulle yaklaşılmasından kaynaklanmaktadır. Mesela Râd suresinin 28. ayetinde kalplerin Allah'ı zikretmesi halinde huzur bulacağından bahsedilmektedir. Enfâl suresinin 2. ayetinde ise kalplerin Allah'ın adını duyduklarında ürpereceğini ifade etmektedir. İbn Âşûr'a göre bu iki ayet arasında ilk bakışta müşkil olduğuna işaret etmektedir.

Yukarıda verilen Râd suresinde geçen ayette müminlerin kalplerinin Allah'ı andıkları esnada mutmain olacağı ve huzur bulacağı ifade edilmiştir. İkinci olarak verilen Enfâl suresindeki ayette ise Allah'ı andıkları zaman müminlerin kalplerini korku ve bir ürperti kaplayacağından bahsedilmektedir.

İbn Âşûr'a göre kulların, rablerini andıkça ve hak yolunda oldukları müddetçe kalpleri mutmain olmakta ve yürekleri titremektedir. Allah yolunda olmayan ve kendilerini kötülük ve haram içerisinde yaşatan kullar ise Allah'ın ayetleri okunduğunda azaptan korkmaları sebebiyle kalplerine korku dolmakta ve ürpermektedir. İbn Âşûr'a göre, her şeyin sahibi olan Allah'ın insanların yapıp ettiklerine göre onlara ödül ve ceza vermesi ve insanlar tarafından verilen tepkiler ayetlerde zikredilmektedir. İbn Âşûr'a göre ayet bu şekilde yorumlandığında ilk bakışta ortaya çıkan işkâl ortadan kalkmaktadır. Ayete ilk bakışta verilen mana sebebi

ile böyle bir durum meydana gelmektedir. Bu da ayetleri yorumlayan insanların yanlış ve aceleci hallerinden kaynaklanmaktadır.¹⁹⁴

Mâturîdî, Fahreddîn er-Râzî ve Sâbûnî gibi müfessirlere göre ayetler incelendiğinde vermiş olduğu mananın ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Ayetin ilk okunduğu esnada anlaşılan ya da ayetin ifade ettiği zannedilen mananın olmama durumu söz konusu olabilmektedir. Burada insanların zihinlerinde oluşan çelişki durumu da ayetin okunduğunda akla gelen ve ön kabulle benimsenen bir mananın olmasıdır. Kapsamlı bir şekilde bakıldığında anlaşılması gereken mana kalbin zikrettiğinde huzur bulacağı, yaptığı hatalarından dolayı korktuğunda da ürperti duyacağıdır.¹⁹⁵

İbn Âşûr'a göre bu ayetlere genel olarak bakıldığında bu ayetlerin müminlerin Allah'ın nimetlerine ve O'ndan geleceklere her zaman heyecanlanmasını, şükretmesini ve umut içerisinde olmasını, aynı zamanda Allah'ın yolundan saptığında ise içerisinde bir korku bulundurmasının gerekli olduğunu vurgulamakta olan ayetler olduğu anlaşılmaktadır. İbn Âşûr'a göre ayetler arasında müşkil olma ihtimali, ayetlere ön kabulle bakıldığından kaynaklanmaktadır. Ayetler ayrıntılı olarak ele alınıp incelendiğinde ayetlerin arasında zannedildiği gibi müşkil oluşturacak bir durumun olmadığı görülmektedir.

Ayetlere ön kabulle yaklaşılması sonucunda ortaya çıkan müşkile bir diğer örnek olarak Âl-i İmrân suresinin 178. ayeti verilmektedir. Ayette inkâr edenler için verilen mühletin kendileri için bir hayır olmadığını ancak onların günahlarının artırılması amacıyla verildiğinden bahsedilmektedir. İbn Âşûr'a göre ayete ilk bakıldığında Allah'ın kâfirlere verdiği mühletin daha çok günah işlemeleri için olduğunun anlaşılması sonucunda işkâl ortaya çıkmıştır.

İbn Âşûr'a göre Allah, günah işleyen kulları için daha fazla zaman vermektedir. Bunun sebebi ise kâfirlerin, yaptıkları hataların farkına varması ve tövbe etmeleridir. Ayette zikredildiği gibi verilen mühletin onların daha çok günah işlemeleri için

¹⁹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/254-259; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 13/137-138.

¹⁹⁵ Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2/151; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/300; Sâbûnî, *Sâffetu't-tefâsîr*, 5/387; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, 1/150; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, 1/240; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/452; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, Beyrut, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'an dili*, 4/60; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 17/151.

verilmesi söz konusu değildir. Yani Allah'ın kâfirlere verdiği mühlet ile onların daha fazla günah işlenmesi amaç edinilmemiştir. Günahlarından dolayı daha çok tevbe etmelerini sağlamak içindir. İbn Âşûr'a göre Allah tarafından insanlara verilen mühlet bir amaç için değil, sonuç elde etmek içindir. Ayet bu şekilde yorumlandığında ilk bakışta ortaya çıkan müşkil ortadan kalkmaktadır. Müşkilin ortaya çıkış sebebi ayetin ilk okunduğunda ayetin ifade etmek istediği mananın asıl mana olarak kabul edilmesi ile ayete ön kabul ile yaklaşmaktır.¹⁹⁶

Mâturîdî, Kâdî Abdulcebbar ve Zemahşerî ve diğer müfessirlere göre ayette bahsi geçen mühlet verme onların günahlarını artırmak amacıyla değildir. İnkâr edenlerin yaptıkları günahlarını azaltmak ya da affedilmeleri amacıyla tövbe etmeleri içindir. Allah, verdiği mühlet sonrasında kâfirlerin, daha fazla günah işleyerek günahlarını artıracaklarını bilmektedir. Bu nedenle ayetin ilk yorumlandığında Allah'ın inkâr edenlerin günahlarının artması için mühlet vermesi manasının çıkması müşkile sebep olmaktadır.¹⁹⁷

Ayette geçen lafzın birden fazla manaya gelmesi ve insanların, ilk akla gelen fakat mütekellimin kastetmediği manayı kabul etmesi durumunda ayetler arasında müşkil olduğu düşünülen mevzuya dair bir diğer örnek Kâf suresinin 22. Ayetinde geçen “basiretin güçlüdür” anlamında kullanılan “basiret” kelimesi ile Şûrâ suresinin 45. ayetinde zikredilen kâfirlerin ateşe atılacakları gün zillet içerisinde göz ucuyla gizli gizli baktıkları ifade edilirken kullanılan “basar” kelimesidir. İbn Âşûr'a göre ilk ayette geçen kelimenin manasını ilk akla gelen anlamı kabul edilerek ayet yorumlandığında ikinci ayetle arasında ihtilaf olduğu zannedilmektedir.

İbn Âşûr'a göre “basar” kelimesi hem göz hem de kalp ile görmek anlamına gelmektedir. Bu durumda birinci ayeti ilk akla gelen manaya göre yorumladığımızda “gözün keskin, iyi görür” anlamı ortaya çıkmaktadır. İkinci ayette ise kâfirlerin gizli gizli göz ucuyla baktıkları ifade edildiğine göre bu iki ayet arasında ihtilaf oluşmuştur. İbn Âşûr'a göre ilk ayette zikredilen “basar” kelimesinden maksat ilimdir. Buna göre ayetin manası “ilmîn güçlüdür” şeklinde olur. İkinci ayette ise “basar” lafzı ile gözün görmesi kastedilmektedir. Bu durumda ayetin anlamında bahsedilen kâfirlerin gizli

¹⁹⁶İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/174-177; Sekâkîr, *Müşkilü 'l-Kur'ân fi Tefsîri İbn Âşûr*, 120.

¹⁹⁷Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/486; Kâdî Abdulcebbar, *Tenzîhu'l-Kur'ân*, 83; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/444-445.

bakması manası yerinde kullanılmıştır. İbn Âşûr'a göre ayetlerde geçen "basar" kelimesine akla gelen ilk mana yerine ayetin işaret ettiği manaya uygun olan anlam verildiğinde ihtilaf düşüncesi ortadan kalkmıştır.¹⁹⁸

İhtilafa sebep olan ayetle ilgili tefsirlerin incelenmesi neticesinde müfessirlerin benzer görüşler zikrettikleri görülmektedir. Örneğin, Zerkeşî'ye göre birinci ayette zikredilen "basar" lafzından maksat ilim ve basirettir. Ayete ilk bakıldığında anlaşılan gözün görmesi söz konusu değildir. Buna göre ayetin manası insanların ahiret mevzuları hakkında bilgilerinin keskin ve güçlü olacağı şeklinde olmaktadır.¹⁹⁹ Suyûtî ise Kâf suresinin öncesinde geçen ayette gaflet perdesinin indirildiğinden bahsedilmesinin "basar" kelimesinin ilim ve basiret olduğuna işaret ettiğini bildirmektedir.²⁰⁰ Nitekim âlimlerinde görüşlerine bakıldığında ayette meydana gelen ihtilafın lafzın ilk akla gelen manasını kabul etmekten kaynaklandığı görülmektedir. Lafzın asıl kastettiği manaya bakıldığında insanların zihnini karıştıran düşünce yok olmuştur.

İbn Âşûr'a göre ayetlere ön kabulle yaklaşılması sonucunda ayetin kastettiği mananın dışında yanlış bir mananın dile getirilmesiyle birlikte müşkil, işkâl ve ihtilaf gibi insan zihninde anlam karmaşasına sebep olan durumlar meydana gelmektedir. Bu sebeple ayetin insanlar tarafından doğru yorumlanması ve lafzın ilk akla gelen manası yerine ayette kastedilen manasının verilmesi gerekmektedir. Böylece müşkil olma durumu söz konusu olmayacaktır.

3.4. Arap Dilinin Özelliklerine Aykırılıktan Kaynaklanan Sebepler

3.4.1. İrab

Kur'ân-ı Kerîm'in içerisinde yer alan ayetlere ve ayetlerde anlatılan konulara bakıldığında kendine has bir üsluba sahip olduğu görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in kendine ait olan bu üsluplardan bir tanesi gelecekte meydana gelen bir hadiseyi olmuş bitmiş olarak anlatmasıdır. Bundan ötürü çoğunlukla mazi sıygasını kullanmaktadır. Ayetleri okuyup yorumlayan kimseler ise henüz gerçekleşmemiş bir olayın geçmişte yaşanmış gibi anlatılması karşısında çelişkiye düşmüşlerdir. İbn Âşûr'a göre Kur'ân'ın gelecekte yaşanacak olayları yaşanmış gibi mazi sıygasının kullanarak anlatması işkâle

¹⁹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/308-309; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 25/128-129.

¹⁹⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60-61.

²⁰⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/734.

sebeup olmaktadır. Mesela A'râf suresinin 44-46 ve 50. ayetlerinde cennet ehlinin cehennem ehline rablerinin kendilerine vaat ettiği şeyleri bulduklarını, onlarında kendilerine Allah tarafından vaat edileni bulup bulmadıklarını sorduklarını ve onlardan evet cevabını aldıkları anlatılmıştır. Ayette henüz cennete girmeyip arafta olan ve cennete girmeyi umanların cennet ehline seslenişlerinden söz edilmiş ve cehennem ehlinin, cennet ehline verilen su ve rızıktan istemelerinden ve bu isteklerinin reddedilmesinden bahsedilmiştir.²⁰¹ Bu ayetlerde anlatılanların henüz gerçekleşmemiş olması İbn Âşûr'a göre müşkil bir durumdur.

İbn Âşûr'a göre ayette bahsi geçen konular yaşanmış bir hadise gibi mazi sıygası kullanılarak anlatılmıştır. Bu durum ayetin ilk incelendiği esnada işkâl olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. İbn Âşûr'a göre ahiret, cennet ve cehenneme dair anlatılan bu hususların henüz gerçekleşmemiş olması gelecekte de gerçekleşmeyeceği anlamını taşımamaktadır. Ona göre ayette geçen olay Allah tarafından bildirilerek gerçekleşeceğinin haberi verilmiş fakat fiili olarak gerçekleşmemiştir. Bu durumda ayetin ileriki süreçte gerçekleşmesi göz önünde bulundurulduğunda müşkil durum ortadan kalkmaktadır.²⁰²

Sâbûni, Fahreddîn er-Râzî, Kurtubî ve İbn Kesîr gibi müfessirlere göre yukarıda zikredilen ayetlere bakıldığında cennet, cehennem, araf ve ahiret ile ilgili konular mazi sıygası kullanılarak anlatılmıştır. Ayet okunduğunda o olay olmuş bitmiş olarak anlaşılmalıdır. Hâlbuki ayette bahsi geçen hadise gelecekte gerçekleşecektir. Şunu da göz ardı etmemek gerekir ki eğer Allah Teâlâ emretmiş ise o olay mazi sıygası ile anlatılmış ve henüz gerçekleşmemiş dahi olsa bir gün mutlaka gerçekleşecektir. Müfessirlere göre Kur'ân'da anlatılan ve bize bildirilmiş olan bir hadisenin gerçekleşmemesi mümkün değildir. Ayetlerin mazi sıygası ile anlatılması ihtilafın olduğu zannını ortaya çıkartmış olsa dahi olayın gelecekte gerçekleşeceğinin bilinmesi ile zan ortadan kalkmaktadır. İnsan zihninde çelişki olduğu var sayımını ortaya çıkaran durum, Kur'ân dilinin iyi bilinmemesidir.²⁰³

²⁰¹ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-A'râf 7/44-46-50.

²⁰² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8/135-150.

²⁰³ Sâbûni, *Sâffetü't-tefâsîr*, 3/87; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/56; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/50; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/17-19; Akça, "Kur'ân'da Müşkil Yol Açan Sebepler", 193.

İbn Âşûr'a göre Arap dilinin özelliklerine hâkim olunmaması Kur'ân'ın bahsettiği olayların yorumlanması esnasında zihinlerde anlam karmaşasına yol açmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm bazı olayları özellikle cennet, cehennem ve ahiretle ilgili olanları, mazi sıygasını kullanarak anlatmıştır. Bu durum olayın yaşanıp bittiğini göstermektedir. Fakat bu hadise henüz yaşanmamıştır. Bahsi geçen olay bu şekilde ele alındığında müşkil ihtimali zuhur etmektedir. Kur'ân'ın dil özellikleri bilindiğinde bu olayın sözlü olarak yaşandığını fakat fiili olarak henüz gerçekleşmediğini göstermektedir. Ayet bu çerçevede ele alındığında müşkil olma ihtimalini yok etmektedir.

Arap dilinin yapısından kaynaklanan işkâle bir başka örnek müşriklerin, Allah'tan Kur'ân'ın kendisi tarafından indirilmiş ise o an kendilerinin üzerine taş yağdırmasını isterler. Bunun üzerine Nahl suresinin 1. ayeti nâzil olur ve Allah'ın emrinin artık bir an önce gelmesini istememeleri gerektiği söylenir. İbn Âşûr'a göre ayette önce Allah'ın emrinin geldiğinden daha sonra da bir an önce gelmesini istememelerinden bahsedilmesi ayette müşkil olduğuna işaret etmektedir.

İbn Âşûr'a göre mazi sıygası ile söylenerek o olay, olmuş, gerçekleşmiştir. Fakat olay meydana gelmediğinden dolayı fiilen yerine getirilememiştir. Şüphesiz Allah, olduğuna dair bir ifade kullandıktan sonra o işin gerçekleşmemesi mümkün değildir. İbn Âşûr'un ayetin genelinde yaptığı açıklamalardan yola çıkarak ayette geçen ve geçmiş zaman sıygası ile anlatılan olay kronolojik olarak henüz gerçekleşmemiş olduğu anlaşılmaktadır. İbn Âşûr'a göre Allah'ın olmasını emrettiği her hadisenin gerçekleşeceği bir zaman dilimi bulunmaktadır ve o zaman gelmeden hiçbir şey gerçekleşmeyecektir. Bu ayette de aynı şey söz konusudur. Allah tarafından olayın haberi verilmiş fakat zaman olarak vakti gelmediğinden dolayı olay henüz gerçekleşmemiştir. İbn Âşûr'a göre ayette geçen "Allah'ın emri geldi" sözüyle kastedilen de kıyamettir. Kıyamet vakti geldiğinde muhakkak gerçekleşecektir. Bu yüzden mazi ya da gelecek ifade eden sıygaların kullanılması arasında fark yoktur. Bundan dolayı İbn Âşûr nazarında ilk bakışta müşkil varmış gibi gözükse de ayette irab ile ilgili bir işkâl söz konusu değildir.²⁰⁴

²⁰⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 14/98.

Mâturîdî, Fahreddîn er-Râzî ve İbn Kesîr gibi müfessirlere göre ayette mazi sıygası kullanılarak anlatılan olayın henüz gerçekleşmemiş olması zihinlerde çelişki oluşturmuştur. Fahreddîn er-Râzî'ye göre kâfirlerin talep ettikleri ve hemen gelmesini istedikleri o azap, her ne kadar henüz gelmedi ise de, muhakkak gelecektir. Bir şey bu durumda olduğunda, daha sonra olacak şeyi, sanki olmuş gibi sayarak, normal sözde, "geldi, oldu, bitti" denilir. Bu tıpkı, yardım talebinde bulunup, istediği yardımın gelmesi yaklaşmış olan kimseye, "Sana yardım geldi. Artık bağırıp çağırılmayı bırak" denilmesi gibidir. Şöyle de denilebilir: Allah Teâlâ'nın bu husustaki emri ve hükmü, oldu, bitti, meydana geldi şeklindedir. Ama olmasına hükmedilen şey henüz olmamıştır. Çünkü Hak Teâlâ, onun belli bir zamanda meydana gelmesine hükmetmiştir. Dolayısıyla, o vakit gelmeden önce, o şey var olmaz. Kısaca şöyle denilmek istenmektedir: Azabın ineneğine dair Allah'ın emri ve hükmü ezelden ebede kadar olan zaman içinde oldu, bitti, meydana geldi. Bu açıklamaya göre, "Allah'ın emri geldi" ifadesi doğru olur. Fakat olmasına hükmedilen ve olması emredilen iş, henüz meydana gelmemiştir. Çünkü Allah Teâlâ, onun belli bir zamanda olmasını takdir etmiştir.²⁰⁵ Taberî'nin görüşüne göre ayette geçen Allah'ın emri lafzının kıyametin kopması olarak zikredilmiştir. Yani kıyamet yaklaştı, bu sebeple Hz. Muhammed (s.a.v) size vadettiği azabı isteme hususunda acele etmeyin ve onu vaktinden evvel istemeyin şeklinde ikazlarda bulunmuştur.²⁰⁶ Kıyametin kopması ve yaklaşması kesin olduğu için geçmiş zaman kipi ile ifade edilmiştir. Tıpkı yukarıda verilen örnekte olduğu gibi.²⁰⁷

İbn Âşûr, bu ayetle alakalı olayın olduğu söylenmiş olsa da fiilen gerçekleşmediğini ifade etmiştir. İbn Âşûr'a göre bu fiil de mutlaka meydana geleceğinden dolayı mazi veya gelecek sıygasının kullanılması ihtilaf olma ihtimalinin olduğuna işaret etmez. Aynı zamanda Allah'ın (c.c.) hem geçmiş hem de gelecekte haber vermesi dolayısıyla mazi ya da gelecek sıygasının kullanılmasının bir farkı bulunmamaktadır. Bu yüzden ayetlerdeki mazi ya da gelecek sıygasının kullanılması ayetler arasında herhangi bir çelişki olduğu anlamına gelmemektedir.

²⁰⁵ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 1/150.

²⁰⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/631-640.

²⁰⁷ bk. Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 3/350; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/50; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, 1/278; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/567; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, Beyrut, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dili*, 3/70-75; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 17/151; Akça, "Kur'ân'da Müşkil Yol Açan Sebepler", 194.

Arap dili özelliklerinden biri olan irabın ayete kattığı anlamın ve lafzın kullanıldığı yerdeki konumunun bilinmemesi işkâle sebep olmaktadır. Bu konu hakkında bir diğer örnek Mâide suresinin 106. ayetinde geçen şahitlik eden kişinin kim olduğunun bilinmemesi ve bu iki kişinin kimliği hakkında ortaya çıkan farklı yorumların zikredilmesidir.

İbn Âşûr'a göre ayette geçen iki kişinin şahitliğinin kabul edilmesi mevzuu işkâle sebep olmaktadır. Çünkü bu iki kişinin Müslümanlardan mı Kâfirlerden mi olduğu bilinmemektedir. Lafzın ayette geçtiği sırada muzâfının düşmesi, bu sorunun cevabının açıkça zikredilmemesine sebep olmuş ve ayeti kapalı hale getirmiştir. İbn Âşûr'a göre bu iki kişinin vasiyet edenin vasiyet ettiği Müslümanlardan adaletli iki kişi olduğunu dile getirmektedir. İbn Âşûr, yapmış olduğu bu yoruma göre işkâli gidermiştir.²⁰⁸

Fahreddîn er-Râzî, Taberî ve Kurtubî gibi âlimler bu ayetin irab konusunda müşkil olduğunu dile getirmişlerdir. Ayette zikredilen iki kişinin şahitliği ifadesinde yer alan kişilerin muzâfı düştüğü için kimler olduğu bilinmemektedir. Bu konu ile alakalı olarak iki kişinin Müslümanlardan olduğu ya da kâfirlerden olabileceği yorumları yapılmaktadır. Müfessirler iki kişinin Müslümanlar arasından seçilen adaletli iki kişi olduğunu savunmaktadırlar. Müfessirlere göre bu şekilde müşkil ortadan kalkmaktadır.²⁰⁹

İbn Âşûr, ayette geçen lafzın irabının tam olarak bilinmemesi ve manaya aykırı olarak yorumlanması neticesinde müşkil ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ayetin genel manası bilinmeli ve lafız ile hangi manaya işaret ettiği tespit edilmeye çalışılmalıdır.

Zikredilen ayetteki lafızların irablarının bilinmemesinin beraberinde getirdiği müşkile bir diğer örnek Bakara suresinin 36. ayetidir. İbn Âşûr'a göre cennetten kovulan Hz. Âdem ve Hz. Havva iki kişi olmalarına rağmen çoğul lafzı kullanılarak "İnin!" denilmiştir. Müfessire göre kullanılan bu çoğul lafız işkâle sebep olmuştur.

İbn Âşûr'a göre çoğul sıyganın kullanılması ayette işkâlin varlığına işaret etmektedir. O'na göre ayette çoğul sıygasının kullanılmasının sebebi Hz. Âdem, Hz.

²⁰⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/162-164.

²⁰⁹Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/450; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/51; Sâbûnî, *Sâffetü't-Tefâsîr*, 1/50; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 1/340; Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/450; Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, 1/675; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 1/317-319.

Havva ve o ikisinin neslinden gelen kişilerin kastedilmesidir. İbn Âşûr, bu durumun bir diğer sebebinin ise Arap dilinde iki kişi dahi olsa çoğul sıyga kullanıldığından dolayı “İnin!” şeklinde hitap edilmesi olduğunu savunur. İbn Âşûr, bu iki görüşü zikrettikten sonra ayette iki kişi bulunduğu halde çoğul sıyga kullanılmasının sebebinin Arap dilindeki kuraldan kaynaklandığını dile getirmektedir. İbn Âşûr, ayetin bu şekilde değerlendirilmesi durumunda müşkilin giderileceğini zikretmiştir.²¹⁰

Ayetle alakalı tefsirlere bakıldığında müfessirlerin farklı görüşler zikrettikleri görülmektedir. Onlara göre Hz. Âdem ve Hz. Havva’dan başka kimse olmadığı halde daha fazla kişi kastedilerek “İnin!” denilmesi ayette müşkilin varlığına işaret etmektedir. Örneğin Taberî’nin görüşüne göre “İnin!” lafzıyla Hz. Âdem, Hz. Havva ile birlikte onların neslinden gelen kimseler²¹¹, Fahreddîn er-Râzî’ye göre lafızla yılan ve şeytan kastedilmektedir.²¹² Zemahşerî’ye göre ise Arap dilinin özelliği olan iki kişinin çoğul olarak kabul edilmesidir.²¹³ Müfessirler, yapmış oldukları yorumlar neticesinde ayette çoğul sıyganın kullanılmasının asıl sebebinin iraba dayandırarak işkâli gidermişlerdir. Ayrıca çoğul sıyga ile Hz. Havva ve Hz. Âdem’in neslinin kastedilmesinin de muhtemel olduğunu dile getirmişlerdir. Fakat bu ihtimalin işkâle sebep olmayacağını izah etmişlerdir.²¹⁴

İbn Âşûr’a göre ayette görünürde iki kişinin olmasına rağmen çoğul sıyganın kullanılarak hitap edilmesi müşkile sebep olmuştur. Ayet hakkında dile getirilen farklı yorumlardan Hz. Âdem ve Hz. Havva ile onun neslinin de kastedilmesi muhtemeldir. Fakat o esnada henüz neslin olmaması bu yorumu ortadan kaldırmaktadır. Bu ayet hakkındaki en makul yorum Arap dilinin kurallarından biri olan iki kişinin çoğul olarak kabul edilmesidir. Ayet bu çerçevede değerlendirildiğinde bir sorun teşkil etmemektedir. Bu kaniya varabilmek için Arap dilinin özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir.

²¹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/200.

²¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/571-573

²¹² Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3/17-18.

²¹³ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/132.

²¹⁴ Celil Kiraz, *Şerif Murtaza'nın Emâli'sinde Kur'ân Müşkilleri ve Mütешâbihleri* (Bursa: Emin Yayınları, 2010), 181-185.

3.4.2. Ara Cümlelerin Bilinmemesi

Ara cümle, birleşik veya yalın cümlelerde anlamı biraz daha açık hale getirmek, gereksinim duyulan bir anlamı eklemek veya anlatıma zenginlik katmak için araya giren iki virgül veya iki kısa çizgi içinde verilen cümleye denir.²¹⁵ Kur'ân'daki ayetlerde de ara cümleye yer verilmiştir.

İbn Âşûr'a göre bu cümlelerin iyi bir şekilde incelenmemesi ve yorumlanması insanlar tarafından ihtilaf düşüncesine sebep olmaktadır. Mesela münâfıkûn suresinin 1. ayetinde münâfıkların, Peygamber'in elçi olduğuna dair şahitlik ettiğinden bahsetmektedir. Fakat ayetin sonunda Allah'ın münâfıkların yalancı söylediklerini belirtmektedir. Ayette ilk olarak münâfıkların Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğuna dair şahitlik ettiği söylenirken devamında Allah tarafından münâfıkların yalancı oldukları ve onların doğru şahitlik yapmayacağı belirtilmektedir. İbn Âşûr'a göre ayetin bu şekilde ele alınması ilk bakışta müşkil bir durumun varlığını teşkil etmektedir.

İbn Âşûr'a göre ayet, ilk okunduğunda münâfıkların doğru söylediğine işaret ederken devamında münâfıkların sözlerine inanılmayacak kadar yalancı olduklarını vurgulamıştır. Ayet bu şekilde okunduğunda ve yorumlanmaya çalışıldığında çelişkili olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki “Şüphesiz sen Allah'ın resulüsün.” cümlesi “Şahitlik ediyoruz.” cümlesinin açıklamasıdır. “Allah senin elçi olduğunu biliyor.” cümlesi ise iki cümle arasında geçen bir ara cümledir. Bu ara cümle, “Allah Münâfıkların yalancı olduğunu biliyor.” cümlesini duyan bir kimsenin belirsizliğini ortadan kaldırmak içindir. Ara cümle gelerek “Çünkü sen Allah resulünün sözünü yalanlıyorsun.” anlamını ortaya çıkarmaktadır. İbn Âşûr'a göre ayet bu şekilde yorumlandığında ara cümlelerin manaya kattığı açıklama ile işkâl durumu ortadan kalkmıştır. Ayrıca İbn Âşûr, tefsirinde bu ayet ile ilgili olarak insanlar arasında belirsizlik yaşandığında ara cümlelerin açıklayıcı bir rol oynadığını ve böylece ortaya çıkan belirsizliğin giderilebileceğini açıkça zikretmiştir.²¹⁶

el-Kelbî, Mâturîdî, Sâbûni ve Kurtubî gibi müfessirlere göre ayette Münâfıkların hem şahitlik etmesi hem de onların yaptığı şahitlik esnasında yalancı söylemeleri durumu çelişkiye sebep olmuştur. Müfessirlere göre münâfıklar, Hz.

²¹⁵ Kollektif, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005), “ara cümle”, 112.

²¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/234-235.

Peygamber'in (s.a.v) meclisine geldiklerinde münâfıklık ve riyadan dolayı "Ey Muhammed! Senin, Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik ederiz" diyerek kalplerinde olmayan şeyi dilleriyle zikrederler. Münâfıklar, bu şahitliklerini yaparken samimi bir kalp, saf bir inanç, aşkın bir arzu ve istekle yaptıklarını göstermek ve orada bulunanları kendilerine inandırmak için dilleri ile bunu tasdik etmeye çalışırlar. Münâfıklar, Peygamber'e Allah'ın elçisi olduğunu söylerler. Onların bu sözünün ardından Allah'ın Peygamber'in hak bir peygamber olduğunu bildiğine dair zikrettiği söz ara cümle olarak gelmiştir. Bu ara cümle Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberlik iddiası hususunda, Allah'ın (c.c) onları yalanladığı vehmini ortadan kaldırmak için getirilmiştir. Çünkü "Allah da biliyor ki, sen onun elçisisin" sözü, münâfıkların sözünden değil, Allah'ın sözündendir. Eğer Yüce Allah bu sözü söylememiş olsaydı, "Allah, münâfıkların hiç şüphesiz yalancı olduklarına şahitlik eder" mealindeki sözün, peygamberliği iptal ettiği vehmedilirdi. Yüce Allah, münâfıkların sözleri ile onların yalancı olduğunu ifade eden cümle arasına bu cümleyi getirdi ki, peygamberliğin iptal edildiği vehmini gidersiz ve peygamberliğin var olduğunu bildirsin. Bundan sonra Allah, münâfıkların açıkladıkları şahitlikleri ve dilleriyle ettikleri yeminleri hususunda kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder. Çünkü diliyle bir şey söyleyip de onun aksine inanan kimse yalancıdır. Müfessirler bu ayette geçen ara cümle sayesinde ayetin kastettiği asıl mananın anlaşılması sağlanmıştır. Böylece ilk başta ortaya çıkan çelişki ortadan kalkmıştır.²¹⁷

Münâfıklar, kalpleri ile inkâr edip dilleri ile iman ettiklerini söyleyen yalancılarıdır. Bu yüzden onların yapmış oldukları şahitlikte yalancı şahitlik kategorisi içerisinde yer almaktadır. Ayete bakıldığında önce Allah'ın münâfıkların Hz. Peygamber'i elçi olarak kabul ettiklerini söylediğini, akabinde münâfıkların yalancı kimseler olduğunu zikrettiği görülmektedir. Ayet bu şekilde ayet yorumlandığında Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvet özelliği ortadan kaldırılacak yani peygamber olduğu yalanlanacaktı. Ayette yer alan ara cümle sayesinde Allah'ın Hz. Muhammed'i elçi

²¹⁷bk. Muhammed b. Abdullah İbn Cüzey el-Kelbî (öl. 204/819), *et-Teshîl li ulumi't-tenzîl* (Beyrut: Dârü'l-Erkâm, 2005), 2/377; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 2/234; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/467; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/89; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, 1/99; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/10; Ebussuûd Efendî, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/345-350; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dili*, 3/70-75; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 5/151.

olarak bildiği belirtilmiş ve onların neye şahitlik ederlerse etsinler yalan söylediklerini, bunun münâfikların en önemli özellikleri olduğu bir kez daha belirtilmiştir.

İbn Âşûr'a göre ilk bakışta ayet işkâl olma ihtimalini taşımaktadır. Fakat İbn Âşûr, ayette yer alan ara cümlelerin dikkatlice okunması ve yorumlanması halinde bu ihtimalin ortadan kalkacağını belirtmiştir. Çünkü ayette yer alan ara cümle anlamdaki kapalılığı ve anlam karmaşasını gidermeye yardımcı olmaktadır. Böylece ayet üzerinde insanların zannettikleri gibi bir müşkilin olmadığı görülmektedir.

3.4.3. Harf-i Cerlerin Birbirlerinin Yerine Kullanılması

Arap dilindeki işkâl sebeplerinden bir diğeri de harf-i cerlerin birbirlerinin yerlerine kullanılmasıdır. Büyük önem arz eden bu hususun gözden kaçırılması ayette çelişki meydana getirmektedir.

İbn Âşûr'a göre harf-i cerlerin birbirlerinin yerine kullanılması Arap dilinin özelliklerinden birisidir. Fakat bu şekilde bir kullanımın gözden kaçması ihtilafa sebep olmaktadır. Örneğin Necm suresinin 3 ve 4. ayetlerinde peygamberin kişisel arzularına göre konuşmadığından söz edilirken (ب) be harf-i cerri yerine (عَنْ) an harf-i cerrinin kullanılması ihtilafa yol açmıştır.

İbn Âşûr, tefsirinde “heva” lafzını nefsin sevmediği şeylere meyiletmesi, hikmet sahibine ve akli selime uymayan şeyleri sevmesi şeklinde tanımını yaptıktan sonra insanların heva konusunda ihtilaf edeceklerini fakat gerçek hak konusunda asla çelişkiye düşmeyeceklerini belirtmiştir. Ayrıca İbn Âşûr'a göre ayette geçen عَنْ الْهَوَىٰ lafzındaki harf-i cerrinin gelmesinin nedeninin hevadan konuşmanın nefyedilmesi için olduğunu zikretmiştir. İbn Âşûr'a göre ayet içerisinde geçen lafzın bu şekilde kullanılmasının nedeni ayette Hz. Peygamber'in hevasıyla konuşmasından münezzehe oluşu, keyfiyetine göre iş yapması ve hüküm vermesinin mümkün olmadığı anlamını vermektir. İbn Âşûr'a göre harf-i cerlerin birbirlerinin yerine kullanılması olağan bir durumdur. Ayette kastedilen manayı hangi harf-i cer verecek ise onun kullanılması gerekmektedir. Eğer ayet kullanmış olsa idi istenen mana ortaya çıkmayacak ve heva konusunda nefy anlamı kastedilmeyecekti. İbn Âşûr'a göre ayet bu şekilde değerlendirildiğinde ihtilaf söz konusu olmamaktadır.²¹⁸

²¹⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 27/89-98; Sekâkîr, *Müşkilü'l-Kur'ân fî Tefsîri İbn Âşûr*, 738.

Müfessirlere göre ayette bazı harf-i cerlerin manayı tamamlamak amacıyla birbirlerinin yerine kullanıldığı esnada ilk bakışta çelişki uyandırır da ayetin manasına bakıldığında bu durum ortadan kalkmaktadır. Ayette (ب) harf-i cerri kullanılmış olsa idi “heva ile” anlamı zuhur edecekti. Fakat ayette (عَنْ) harf-i cerri kullanılmış ve Peygamber’in hevasından konuşmayacağı anlamına dikkat çekilmiştir. Ayet bu şekilde yorumlandığında harf-i cerlerin birbirlerinin yerine kullanılması ayetin manasını tamamladığından dolayı çelişki ifade etmemektedir.²¹⁹

İbn Âşûr’a göre Arap dilinin bir diğer özelliği olan harf-i cerlerin birbirinin yerine kullanılması mevzusu ilk bakışta ihtilaf vehmini ortaya çıkartmış olsa da ayet manalarına verdiği fayda neticesinde birbirlerinin yerine kullanılması ile ilgili bir ihtilaf söz konusu değildir. Çünkü kullanılan harf-i cer mana açısından ayeti tamamlamakta ve anlam düşüklüğünü engellemektedir.

Harf-i cerlerin birbirinin yerine kullanılmasından kaynaklanan işkâle bir diğer örnek Bakara suresinin 210. ayetinde geçen Allah’ın bulut gölgeleri içerisinde gelmesi anlamına gelen ظلل في lafzında yer alan (في) harf-i cerrinin (ب) harf-i cerri yerine kullanılmasıdır. İbn Âşûr’a göre harf-i cerlerin birbirinin yerine kullanılmasından kaynaklanan işkâl meydana gelmektedir.²²⁰

İbn Âşûr’a göre ayete “bulutlar içerisinde” manasının verilmesi (في) harf-i cerri sebebiyledir. Bu durum ayetin manasında yanlış anlaşılmaya sebep olmaktadır. Çünkü Allah’ın bulut içerisinde olması ve Allah’ın gelmesi mana açısından yanlıştır. Bu durum ayette geçen (في) harf-i cerrinin (ب) harf-i cerrinin yerine kullanıldığının bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Aslında olması gereken mana “bulutlar ile” şeklindedir. İbn Âşûr’a göre ayette kullanılan harf-i cerrin diğerinin yerine kullanıldığını bilindiği takdirde müşkil ortadan kalkacaktır.²²¹

Bahsi geçen ayetle ilgili tefsirler incelendiğinde müfessirlerin çoğunlukla benzer görüşler içerisinde oldukları görülmüştür. Örneğin Taberî, Mâturîdî ve

²¹⁹Muhammed b. Abdullah İbn Cuzey el-Kelbî (öl. 204/819), *et-Teshîl li ulumi't-tenzîl*, 2/377; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 1/100; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/455; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/56; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, 1/100-134; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 5/399; Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dîli*, 3/70-75; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 17/151; Yerinde, “İlk Görüşte Çelişki Görünümü Veren Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat”, 40.

²²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/275-288.

²²¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/275-288; Sekâkîr, *Müşkilü'l-Kur'ân fî tefsîri İbn Âşûr*, 125.

Fahreddîn er-Râzî gibi müfessirlere göre ayette geçen (في) harf-i cerrinin (ب) harf-i cerrinin yerine kullanıldığıнын kavranamaması durumunda işkâl meydana gelmektedir. Mana açısından bakıldığında (في) harf-i cerri Allah'ın bulutlar içerisinde geldiği anlamını vermektedir. Fakat bu anlam yanlıştır. Bunun yerine (ب) harf-i cerrinin kullanılması ile anlam bulutlar eşliğinde ya da bulutlar ile şeklinde olmaktadır. Müfessirlere göre ayette zikredilen Allah'ın gelmesi ile kastedilen azaptır. Müfessirler, azap olduğunu anlamak için ayetin öncesine bakılmasının gerekli olduğunu da dile getirmektedirler. Müfessirlere göre ayet, harf-i cerlerin birbirlerinin yerine kullanıldığını fark ederek yorumlandığında ve ayet ile asıl kastedilen manayı kavramak için ayetin öncesine bakıldığında ayet üzerinde var olduğu zannedilen müşkil ortadan kalkacaktır.²²²

İbn Âşûr'a göre ayetlerde kullanılan harf-i cerlerin birbirlerinin yerine kullanılabilme durumunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Böyle bir kullanım ayette mevcut olduğunda bu durumun kavranamaması ayete yanlış mana verilmesine sebep olmaktadır. Ayete verilen yanlış mana ve Arap dili özellikleri konusundaki bilgi eksikliğinden kaynaklı işkâller zuhur etmektedir. Ayetlerde olduğu var sayılan müşkil durumların ortadan kaldırılması ancak iyi bir anlama, kavrama ve bilgi ile gerçekleşecektir.

3.4.4. Edatların Yanlış Kullanılması

Arap dilinde bulunan bazı edatlar mananın anlaşılmasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu edatların buldukları yere verdikleri mana tam olarak anlaşılmaması ya da yanlış edat kullanılması gibi durumlarda ayet farklı yorumlanabilmekte ve beraberinde müşkili getirmektedir. İbn Âşûr'a göre edatın ayete verdiği mananın yanlış yorumlanması müşkile sebep olmaktadır. Örneğin Bakara suresinin 34. ayetinde Allah'ın Hz. Âdem'e secde etmelerini emretmesi üzerine İblis hariç meleklerin hepsi secde ettiğiinden bahsedilmiştir. Kehf suresinin 50. ayetinde ise İblis dışındakilerin secde ettiği ve İblis'in cinlerden olduğu zikredilmiştir. Bu iki ayette geçen "İllâ" edatı ile ayetin birinde İblis'in cinlerden diğesinde ise meleklerden olduğunu belirtmesi ayetler arasında çelişki oluşturmuştur. Buna göre İbn Âşûr'a göre ayette geçen "İblis hariç" lafzının müşkil olduğunu zikretmektedir.

²²² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/613; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/414; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/232-234.

İbn Âşûr, tefsirinde bu ayette geçen istisna edatı ile meleklerin Hz. Âdem'e (a.s) secde ettiğini fakat onların dışında kalan diğer farklıların yani şeytanın secde etmediğinin kastedildiğini zikretmiştir. Bu durumda kullanılan istisna edatını işkâle yol açmamaktadır. Çünkü edat ile İblis meleklerden ayrılmıştır. Fakat İbn Âşûr'a göre ikinci ayette geçen İblis'in cinlerden olduğu ifadesi müşkil durumu ortaya çıkartmaktadır. Eğer iblis cinlerden ise Cinlerin de secde etmediği anlamı zuhur etmektedir. Bu durumda iblis hariç hepsi denilmesi çelişkiye sebep olmaktadır. Bu durumda cinlerinde Hz. Âdem'e secde etmediği kabul edilmelidir. Ancak bu şekilde müşkil durum ortadan kalkacaktır. Buradaki asıl amaç şeytanı diğer varlıklardan ayırarak verilen emri yerine getirmedicine vurgu yapmaktır.²²³

İbn Âşûr'un yaptığı açıklamalara göre edatlar, çok anlamlı bir yapıya sahiptirler. Bu sebeple onların bu hali işkâle neden olabilmektedir. Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere edatla kastedilen mananın anlaşılması için konun bilinmesi ve edatın hangi isme işaret ettiğinin tespit edilmesi gerekir. İbn Âşûr'a göre ayette geçen "İllâ" edatı ile İblis'i secde eden tüm varlıklardan ayırt etmek amacı ile kullanılmıştır. Yani "İllâ" edatı ayet içerisinde hariç/dışında manalarını vermek amacı ile zikredilmiştir.

Ayetle ilgili yapılan tefsirlere bakıldığında müfessirlerin farklı görüşler içerisinde oldukları görülmektedir. Onlara göre istisna edatı ile kastedilen kişinin kim olduğunun bilinmemesi işkâle sebep olmaktadır. Örneğin, müfessirlerin bazıları İblisin cinlerden olduğunu bazıları ise meleklerden olduğu söylemişlerdir. Hasan-ı Basri ve Katâde gibi bazı âlimler de buradaki istisnanın munkatı olduğunu ileri sürmüşler ve "İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı." ayetini de delil gösterip İblis'in cinlerden olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca onlara göre melekler nurdan yaratılmıştır ve Allah'ın hiçbir emrine karşı gelmezler. Derveze'ye göre İblis'in melek olduğu hususunda zikredilen rivâyetlerin aslı yoktur. Bu Rivâyetler Kur'an'ın açık ayetleri ve Hz. Peygamber'in sözleriyle çelişmektedir.²²⁴ Ebussuûd Efendi ise ayetteki "İblis dışında /illâ İblis" istisnası, muttasıl yani bir şeyi istisna etmek anlamındadır. Çünkü İblis, önceleri binlerce melek içinde cinnî yani cinlere mensup olarak tekti ve o da meleklerin sıfatlarını taşıyordu, işte bundan dolayı ayetteki "Hepsi secde ettiler." cümlesinde, melekler çoğunlukta olduklarından İblis de

²²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/420-427.

²²⁴ Muhammed İzzet Derveze (öl. 1984), *et-Tefsîru'l-hadis* (Kâhire: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabi, 1963), 5/76.

meleklerden sayıldı, sonra da meleklerden biriymiş gibi onlardan istisna edilerek kendisinden bahsedildi.²²⁵ el-Kelbî, Taberî ve Mâturîdî gibi diğer müfessirlerde bu şekilde tefsir etmiş ve var olduğu zannedilen işkâli gidermişleridir.²²⁶

İbn Âşûr'a göre ayette geçen edatın hangi manada ve hangi isme işaret ettiği bilinmediği durumda müşkil meydana gelmektedir. Yukarıdaki örnekte verilen istisna edatının İblisi kendisi dışında var olan varlıklardan ayırmak ve sınıflandırmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. İbn Âşûr'un açıklamalarına göre İblis'in cinlerden olduğu ve bu olay gerçekleştiğinde meleklerin yanında bulunduğu, onların hepsi secde etmesi halinde kendisinin bunu reddettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla cinlerde secde etmeyenler arasında yer almaktadır. Çünkü secde eden bir grup olsaydı şeytan meleklerden ayırt edilerek onların arasına dâhil edilmezdi.

Edatların yanlış kullanımı sonucunda ortaya çıkan müşkile bir diğer örnek Duhân suresinin 56. Ayetinde bahsedilen ilk ölümden başka bir ölümün tadılmayacağıdır. İbn Âşûr'a göre edat, kullanıldığı yere verdiği mana ile işkâle yol açmaktadır.

İbn Âşûr'a göre ayet ilk okunduğu şekliyle yorumlandığında verdiği manada sanki hem dünyada hem de ahirette de bir ölüm yaşanacağı anlaşılmaktadır. O'na göre insanlar dünyadan ahirete göç ettikleri esnada bir kez ölümü tadacaklardır. İnsanlar için ahirette ikinci bir ölümün gerçekleşmesi mümkün değildir. İbn Âşûr, bu sebeple ayetin yorumunda insanların bir defa öleceği manasını vererek işkâl şüphesini ortadan kaldırmaktadır.²²⁷

Ayetle ilgili müfessirlerin görüşleri incelendiğinde benzer yorumların yapıldığı görülmüştür. Örneğin; Taberî, Mâturîdî ve Kâdî Abdülcebbar gibi müfessirler, ayette geçen istisna edatı ile sanki iki daha ölüm varmış da ondan ayırt ediyormuş manasını verdiğini ve bunun işkâle sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Müfessirlere göre tek bir ölüm vardır. O da dünyadan ayrılırken yaşanan ölümdür. Onun dışında ahirette bir

²²⁵ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 1/89.

²²⁶ el-Kelbî, *et-Teshîl li ulumi't-tenzîl*, 2/377; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 3/453; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3/378; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/160-170; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 1/40-50; Nesefî, *Medarik*, 1/80; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dili*, 3/74-75; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 17/151.

²²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 25/320.

ölüm gerçekleşmeyecektir. Müfessirler, istisna edatı ile insanların yalnızca bir kere öleceklerine vurgu yapmak için kullanıldığını zikretmişlerdir.²²⁸

İbn Âşûr'a göre Arap dili özelliklerinden olan edatlar, ayetin manasına katkı sağlamaktadır. Edatlar, doğru anlaşılmadığı takdirde müşkile sebep olmaktadır. İbn Âşûr, edatın kullanıldığı yerdeki manasının incelenmemesi ve ilk okunduğunda ortaya çıkan mananın benimsenmemesinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Mutlaka edatın işaret ettiği kelime tespit edilmeli ardında ayet yorumlanmalıdır. Bu şekilde işkâl ortadan kalkacaktır.

Edatların yanlış kullanımından dolayı ayetin manasında ortaya çıkan işkâle bir diğer örnek En'âm suresinin 128. ayetinde geçen Allah'ın dilemesi hariç lafzındaki illâ/istisna edatıdır. İbn Âşûr'a göre ayette geçen istisnâ edatı ile tam olarak kimin kastedildiğinin bilinmemesi müşkile sebep olmuştur.

İbn Âşûr'a göre ayette geçen istisna edatı ile kıyamet sonrasında insanların hesaba çekildikleri zamanın istisna edildiği, Hz. Peygamber'e inananların diğerlerinden müstesna kılındığı gibi çeşitli yorumların yapılması dolayısıyla ayet üzerinde işkâl ortaya çıkmıştır. İbn Âşûr'a göre istisna edatı ile kastedilen kıyamet koştuktan sonra insanların hesaba çekilecekleri ve ardından cehenneme gidecekleridir ve orada ebedi kalacaklarıdır. İstisna edatı ile Allah'ın dilediği vakte kadar cehennemde kalacakları lafzıyla belirli bir zaman kastedilmektedir. Ayetin yorumu bu şekilde yapıldığında işkâl giderilmiş olmaktadır.²²⁹

Zikredilen ayetle ilgili diğer müfessirlerin tefsirleri incelendiğinde benzer görüşleri benimsedikleri fark edilmiştir. Örneğin; Kurtubî ve Taberî gibi müfessirler, ayette geçen istisna edatı ile neyin kastedildiğinin bilinmemesinin işkâle yol açtığını zikretmişlerdir. Ayette insanların günahları dolayısıyla cehennem ateşinin azabına maruz kalacakları ve oradan ebedi olarak çıkmayacakları bildirilmektedir. Müfessirlere göre ayetteki istisna edatı ile Allah'ın dilediği kimselerin azaptan kurtulacağı değil,

²²⁸Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/67; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 18/315-318; Kâdî Abdülcebbar, *Tenzihu'l-Kur'ân*, 384.

²²⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8/65-73; Sekâkîr, *Müşkilü'l-Kur'ân fî tefsiri İbn Âşûr*, 115.

dilediği vakitte azabın biteceği kastedilmektedir. Edat, cehennemde kalınacak vakte işaret etmektedir.²³⁰

İbn Âşûr, ayette geçen edatların yanlış kullanılması ya da edata yanlış mana yüklenmesi durumunda işkâl meydana geldiğini dile getirmektedir. İbn Âşûr, ayette yer alan edatın hangi lafza işaret ettiği ve hangi manada kullanıldığı tespit edildiği müddetçe işkâlin giderilebileceğini savunmaktadır.

3.4.5. Olayların Faillerinin Bilinememesi

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ayetlerde bazen işi yapan fail açık bir şekilde zikredilmemekte bazen de aynı olayın anlatıldığı iki ayette o işi yapan farklı faillerden bahsedilmektedir. Bu durum sanki ayetler arasında ihtilafın var olduğu vehmini meydana getirmektedir. İhtilafa sebep olan bu olay daha çok canlıların ruhunu alan varlığın kim olduğu sorusu ile başlamıştır.

İbn Âşûr'a göre ayetlerde zikredilen faillerin bilinmemesi ya da birden fazla failin zikredilmesi durumunda ilk bakışta ihtilaf olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Zümer suresinin 42. ayetinde ve Câsiye suresinin 26. ayetinde insanların canının alanın Allah olduğundan bahsetmektedir. Secde suresinin 11. ayetinde canlıların ruhlarını Azrail'in alacağından söz edilmektedir. İbn Âşûr'a göre ayetlerde insanların canlarını bazen Azrail meleğinin alacağı zikredilirken bazen de Allah'ın alacağından söz edilmektedir. Bu durum ihtilafa sebep olmaktadır.

Yukarıda zikredilen ayetlerin tamamına baktığımız da canlıların ruhları Allah, Azrail meleği ve melekler tarafından alınacağını zikredildiği görülmektedir. Asıl rivâyet edilene bakıldığında ise hayvanlar da dâhil olmak üzere bütün canlıların ruhlarını alacak olan Azrail meleğidir. Olayların faillerinin bu şekilde farklı zikredilmesiyle birlikte ayetler arasında bir ihtilafın olduğu düşünülmektedir. Bunun sonucunda insanların kafasında asıl fail kim olduğu sorusu oluşmaktadır.

İbn Âşûr'a göre ayetlerde farklı faillerin zikredilmesi ayetler arasında ihtilafı meydana getirmiştir. İbn Âşûr, ayetlerde bahsi geçen insanların canlarını alanın Allah

²³⁰bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/31-40; Sâbûnî, *Saffetü't-tefâsîr*, 2/53; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 1/78; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/16-17; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, 2/50; Nesefî, *Medarik*, 1/84; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/17-19; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dîli*, 1/60.

mı yoksa Azrail mi olduğuna dair yapılan tartışmayı kendisi şu şekilde açıklamıştır. Ölüm, Allah'ın elindedir. Allah, yarattığı gibi öldürür. Bir ayette geçen insanların canlarının melekler tarafından alındığı başka bir ayette ise Azrail tarafından alındığı söylenmiş olsa da asıl olarak canlıların ölümü Allah tarafından yani O'nun izni ile gerçekleşecektir. Kur'ân'da da ismi ölüm meleği olarak geçen Azrail, Allah tarafından insanların canını almakla görevlendirilmiştir. İbn Âşûr'a göre zikredilen her ayette can alan varlığın ismi farklı olsa da ölüm yani can alma, Allah'ın izni ile Azrail olarak bilinen ve Kur'ân'da ölüm meleği olarak zikredilen fakat açıkça ismi zikredilmeyen Azrail tarafından gerçekleşmektedir. İbn Âşûr, bu izahı Allah'ın ayetinde geçen "Zira elçileri onun canını alır." sözünden çıkartmaktadır. İbn Âşûr'a göre ayetlerde farklı faillerden söz edilmiş olsa da zikredilen failerin yapacakları işin asıl emredeni Allah olmasından dolayı ilk başta olduğu zannedilen ihtilaf ortadan kalkmıştır.²³¹

Fahreddîn er-Râzi, Neseî, İbn Kesîr ve diğer müfessirlerin hepsi ayette yanlış anlaşılmaya yol açacak bir durumun söz konusu olmadığını belirtmişlerdir. Çünkü insanların canlarını alan asıl failin Allah, Azrail'in ise bu işi yapmakla görevli bir melek olduğunu zikretmişlerdir. Taberânî'ye göre Hz. Peygamber 'in (s.a.v) hadis-i şerifi bu işi yapan failin Azrail olduğunun bir göstergesidir. Bu hadis ise şu şekildedir: Hz. Peygamber (s.a.v), Ensar'dan ölüm döşeğinde olan bir kişinin yanına geldiği zaman ölüm meleğine, mümin kardeşine yumuşak davranmasını söylemiştir. Ölüm meleği cevap olarak, kendisinin müminlerin hepsine yumuşak davrandığını dile getirmiştir. Ayrıca Allah'ın izni olmaksızın hiç kimsenin canını almadığını da zikretmiştir.²³² Kısaca; zikredilen rivâyetten de anlaşıldığı üzere ayetler arasında insanların kafalarını karıştıracak bir ihtilaf söz konusu değildir. Ayet içerisinde yapılan açıklamalar göz önünde bulundurulduğu takdirde yanlış anlaşılma ve anlam belirsizliği söz konusu olmayacaktır.²³³

İbn Âşûr'a göre ayette ihtilaf olduğu sanılsa da ayetlerin incelenmesi durumunda zannedildiği gibi bir ihtilafın söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü

²³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 21/220-221.

²³² Ebu'l-Kasım et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr* (Kâhire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 4/220.

²³³ el-Kelbî, *et-Teshîl li ulumi't-tenzil*, 2/377; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 6/567-600; Fahreddîn er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 1/150; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/300; Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, 1/132; Neseî, *Medarik*, 1/89; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/567; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dîli*, 4/70-75; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 17/151.

tüm canlıların ruhları Allah'ın (c.c) emretmesiyle Azrail meleği ve ona yardımcı olan diğer melekler tarafından alınmaktadır. Aynı zamanda yukarıda bahsi geçen ayetlerde birbirleri ile çelişkili ibarelerden ziyade birbiriyle ilişkili olan ve birbirlerini destekleyen olaylar anlatılmaktadır.

Aynı konuyla alakalı birden fazla failin zikredilmesinden kaynaklanan müşkile bir diğer örnek ise Enfâl suresinin 17. ayetinde Bedir Savaşı esnasında Cebrâil'in (a.s) Hz. Peygamber'in yanına gelerek düşmana bir avuç toprak atmasını söylemesinin ardından nâzil olan ayette "Onu sen atmadın, Allah attı." denilmektedir. İbn Âşûr'a göre ayete bakıldığında atan kişi hem Peygamber hem de Allah olarak zikretmektedir. Bu husus işkâle sebep olmaktadır.

İbn Âşûr'a göre ayette zikredilen olayda iki tane fail gözüküyor olması anlam açısından zihni karışıklığa sebep olmuştur. Müşkile sebep olan durum atmanın kim tarafından gerçekleştirildiğidir. Bu tespit İbn Âşûr'un ayet ile ilgili yapmış olduğu izahlara bakılarak çıkarılmaktadır. İbn Âşûr, tefsirinde fiili bizzat yapanın Peygamber, yapılan fiilin gösterdiği tesirin insani güç dışında daha üstün hale gelmesini sağlayanın da Allah olduğunu belirtmiştir. İbn Âşûr'un açıklamalarına göre ayetteki müşkilin işi yapanın Peygamber, işi yaratanın ise Allah olduğu kabul edildiğinde ve ayet bu şekilde yorumlandığında ortadan kalkmaktadır.²³⁴

Müfessirlerden Fahreddîn er-Râzî, Zerkeşî, Kurtubî ve diğerlerine göre ayette iki farklı failin zikredilmesi işkâl varmış gibi düşünülmesine sebep olmaktadır. Müfessirler, ayette farklı kişilerden bahsedilse de fiilin asıl yaratıcısının Allah olduğunu ve peygamberin ve savaş esnasında bulunana ashabın sadece o fiili yerine getiren olduğunu açıklamıştır. Ayet müfessire göre bu şekilde yorumlandığında işkâl ortadan kalkacaktır.²³⁵

İbn Âşûr'a göre ayette zikredilen olayın kim tarafından yapıldığının bilinmemesi müşkile sebep olmaktadır. Ayette de atan kişinin kim olduğundan kaynaklanan müşkil söz konusu olmaktadır. İbn Âşûr'a göre bütün fiillerin asıl yaratıcısının Allah olmasından ve insanlarında yapabilecekleri işteki güçlerinin sınırlı

²³⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/293-297.

²³⁵ Fahreddîn er-Râzî, *Meftâihu'l-gayb*, 7/238; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâm*, 7/384; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 4/26; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/59-60; Zuhaylî, *Tefsîru'l-münîr*, 9/277.

olmasından dolayı insanlar Allah'ın emri ile eylemi gerçekleştirebileceklerdir. Ayet bu şekilde ele alında müşkil ortadan kalkacaktır.

3.5. Kıraat Farklılıklarından Kaynaklanan Sebepler

Kıraat, kıraat imamlarının rivâyet ve hadis senetlerinde aynı görüşte olup, Kur'ân-ı Kerîm'i diğer imamlardan farklı şekillerde okumalarına denir. İbn Cezerî ise kıraat ilmîni, Kur'ân'daki kelimelerin farklı okunması dolayısıyla ortaya çıkan ihtilafları inceleyen bir ilim dalı olarak tanımlamıştır.²³⁶

H. Peygamber (s.a.v) zamanında Kur'ân'ın okunması esnasında kıraatler yaygın olarak biliniyordu. Peygamberin vefatının ardından halife olarak tayin edilen H. Ebubekir (r.a) döneminde Kur'ân toplandığı esnada aynen korunmaya çalışılmıştır. H. Osman (r.a) döneminde ise Kur'ân çoğaltılıp farklı beldelere gönderilmiştir. Gönderilen bu Mushafların hepsi harekesiz ve noktasızdır. Buralarda yaşayan insanlar, özellikle de Kur'ân'ı tam olarak bilmeyen yeni nesil arasında bu durum ciddi tartışmalara yol açmış ve farklı okuyuşlar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bütün bu ihtilafların ortadan kaldırması için okuyuşlardaki kıraat farklılıkları en aza indirilerek tek hat üzerinde okunmaları sağlanmıştır. Eğer üzerinde herhangi tartışmaya sebebiyet vermeyen kıraat bulunuyorsa onlar da muhafaza edilmiştir. İleriki dönemlerde böyle tartışmaların çıkmasını önleyebilmek için de şahsa özel Mushaflar yok edilerek sadece H. Osman'ın (r.a) Mushaf'ı kabul edilmiş ve ona göre diğer Mushaflar çoğaltılmıştır.²³⁷

Tarihi araştırmalar sonucunda H 1. asrın ikinci yarısına gelindiğinde kıraat mektepleri açılmış, H 2. asırda ise çeşitli kıraatler de ortaya çıkmaya başlamıştır. "Kıraat-ı Seb'a" adlı eseri yazan Ebu Bekr b. Mucahid, yedi ile sınırlanan yedi harfin aslında Yedi Harfle bir ilgisinin olmadığını söylemiştir. Bu yedi kıraate üç kıraat daha eklenip sayısının ona ulaştığını, kısa bir süre sonra bu on kıraate dört kıraat daha eklenmesi ile toplam on dört kıraat olduğunu ve bununla sınırlandığını dile getirmiştir.²³⁸

²³⁶Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabi, 1995), 1/336; Akça, "Kur'ân'da Müşkil ile Yol Açan Sebepler", 43.

²³⁷İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, nşr. Ali Muhammed Dabba' (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye), ts., 1/9.

²³⁸H. Mehmet Soysaldı, *Nüzulünden Günümüze Kur'ân ve Tefsir* (Elazığ: 1998), 111.

Kıraat farklılıklarının ortaya çıkması beraberinde ayetler arasında bir ihtilafın olduğu şüphesini de getirmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm harflerinin okunması sırasında yapılan farklı mahreç ve sıfatlarla okumanın, tefsir ilmîne herhangi bir etkisi olmamaktadır. Fakat aynı farklılık, harfler ve harekeler üzerinde yapıldığında ortaya çıkan tartışmalar ve farklı görüşlerin ise tefsir ilmîne büyük etkisi olmaktadır.²³⁹

İbn Âşûr'a göre ayetlerde yer alan kıraat farklılıklarının ilk etapta ihtilafa sebep oldukları düşünülmektedir. Örneğin Yûsuf suresinin 45. ayetinde *بَعْدَ أُمَّةٍ* lafzının “ümme” şeklinde okunduğunda “unuttuktan sonra”, “emmet” şeklinde okunduğunda ise lafzın “bir müddet sonra” anlamına gelmesi beraberinde ihtilafı getirmiştir.

İbn Âşûr ayette geçen ümme lafzından kastedilenin Hz. Yûsuf (a.s) döneminden sonraki dönem olduğunu zikretmiştir. “el-ümme”, kelimesi uzunca bir süreyi kapsamaktadır. Hatta geniş bir mana ile ifade etmek gerekirse o dönemin bitip başka bir dönemin başlamasıdır. İbn Âşûr'un tefsirinde yaptığı yorumlardan yola çıkılarak ayette ihtilafa yol açan “el-ümme” kelimesinin kastettiği anlamın Hz. Yûsuf (a.s) dönemi olduğu ve bu lafzın bir süre anlamında kullanıldığı görüşü ortaya çıkartılmıştır. İbn Âşûr'a göre “el-ümme” lafzı o dönemin tamamına işaret etmektedir. Bu durumda İbn Âşûr'un yaptığı açıklamadan yola çıkarak Hz. Yûsuf'a (a.s) hapisanede verilen sözün unutulup belirli bir süre sonra hatırlanması da aynı süreç olarak kabul edilip, bu mevzu da lafzın içerisine dâhil edilebilmektedir.²⁴⁰ İbn Âşûr'un tefsirinde “el-emmet” lafzının Hz. Yûsuf dönemine işaret ettiğini dile getirmesi sonucunda lafzın hem Hz. Yûsuf döneminin tamamını hem de bu zaman diliminde gerçekleşen hapisanedeki unutma sürecini kapsaması lafzın iki farklı şekilde okunuşunun mümkün olduğunu ve aynı manayı vermesinden dolayı işkâle yol açacak bir durum söz konusu olmadığını göstermektedir.

Müfessirler, ayette geçen *بَعْدَ أُمَّةٍ* lafzının bir müddet sonra mı yoksa unuttuktan sonra mı anlamlarına geldiği konusunda farklı görüşler belirtmişlerdir. Kelime “emmet” şeklinde okunduğunda “bir müddet süre” anlamına gelirken “ümme” şeklinde okunduğunda ise “unuttuktan sonra” manasını vermektedir. Bu olay Hz. Yûsuf'un (a.s) hapisanede yapmış olduğu rüya tabiri ve orada verilen bir sözün belli

²³⁹ Süleyman Pak, *Müşkilü'l-Kur'ân* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 276.

²⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12/279-284.

bir süre unutulması ve daha sonra hatırlanmasıdır. Buradaki lafız iki farklı şekilde okunduğunda bile aynı mana ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sözlük anlamları farklı olsa bile sonuç itibariyle her iki kıraat de aynı noktaya çıkmaktadır. Bundan dolayı ilk anda var olduğu düşünülen ayetler arasında herhangi bir tezatlık ve işkâl bulunmamaktadır.²⁴¹

İbn Âşûr'a göre ayete ilk bakıldığında lafzın farklı okunuşlarla zikredilmesi okuyana çelişkili olduğunu düşündürmüş olsa dahi kıraat farklılıkları sonrasında lafzın aynı manayı vermesi çelişkiye değil lafzın okunuş çeşitliliğine sebep olmaktadır. İbn Âşûr'a göre ayetin kıraat farklılığına dikkat edilerek okunması durumunda ihtilaf düşüncesi ortadan kalkmaktadır.

Kıraat farklılığına dair bir diğer örnek Fâtiha suresinin 4. ayetinde geçen ملك kelimesi “sahip olmak” anlamına gelmektedir. Lafzın farklı kıraatlardaki okunuş şekilleri çelişkili olabileceğini düşündürmektedir. İbn Âşûr'a göre kelimelerin farklı şekillerde okunması ilk bakışta müşkil olduğuna işaret etmektedir.

İbn Âşûr'a göre Fâtiha suresinde geçen kelimenin ملك şeklinde okunduğunda “din gününün sahibi”, ملك şeklinde okunduğunda ise “din gününün hükümdarı, sultanı” anlamına gelmektedir. Lafız üzerindeki harekelerin farklı olması ile ortaya çıkan mana ayette müşkil oluşturacağı vehmini ortaya çıkarsa da her iki şekilde de mananın Allah'ın yüceliğine ve onun zâtî ve subûtî sıfatlarına işaret etmesi ayette müşkilden ziyade okunuş farklılığının beraberinde getirdiği anlam çeşitliliğidir.²⁴²

Ayetle alakalı açıklamalar göre ayette geçen lafzın ilk bakışta farklı harekelenmesinden dolayı ihtilaf olduğu zannedilmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır'a göre lafız, Asım, Kisâi, Yakup ve Halef kıraatlerinde ملك şeklinde okunmakta ve “sahip olmak” anlamına gelmektedir. Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbnü Âmir, Hamza ve Ebû Cafer kıraatlerine göre ملك şeklinde okunmakta ve “sultan, hükümdar” anlamına gelmektedir. Bu kıraatler esas alınarak okunduğunda “din gününün sahibi” ve “din

²⁴¹bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 4/567-578; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/390; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/230; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, 1/78; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdû'l-akli's-selîm*, 5/678; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dili*, 3/90; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 17/151.

²⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/166-169; Sekâkîr, *Müşkilü'l-Kur'ân fî Tefsîri İbn Âşûr*, 135.

gününün sultanı” anlamları ortaya çıkmaktadır.²⁴³ Kurtubî’ye göre farklı kıraatlerde okunan lafız, her iki anlamda da kullanılıp “melîk” şeklinde okunduğunda Allah’ın zâtî sıfatına, “mâlik” şeklinde okunduğunda ise subûtî sıfatına işaret etmektedir. Dolayısıyla bu durumda ilk bakışta olduğu düşünülen ihtilafı ortadan kalkmaktadır.²⁴⁴

İbn Âşûr’a göre ayetlerde yer alan bazı lafızların okunuş şekilleri ilk etapta ele alındığında müşkil olduğu zannını meydana getirmektedir. Lafız, hareke farklılığından kaynaklanan anlam farklılığının incelenmesi ve her iki şekilde aynı mananın verilmesi durumunda müşkil zannı ortadan kalkmaktadır. İbn Âşûr ayette geçen lafzın, hareke ve harflerden kaynaklanan bir farklılık olduğunda manaya bakılmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Eğer mana açısından birbirini destekler konumda ise lafızda ihtilaf ortadan kalkmakta ve kıraat çeşitliliğinin meydana getirdiği farklı anlamlar ortaya çıkmaktadır.

Kıraat farklılığından kaynaklanan işkâle bir diğer örnek ise Âl-i İmrân suresinin 178. ayetinde geçen “Sanmasınlar” lafzının okunuş şekillerinden dolayı ortaya çıkan müşkildir. İbn Âşûr’a göre ayette geçen kelimenin farklı kıraatlerde okunması müşkile sebep olmuştur.

İbn Âşûr, ayette geçen (يحسين) lafzının “ye” ile okunduğunda “Kâfirler sanmasınlar” anlamına geldiğini, “te” ile okunduğunda ise “Sanma” anlamına gelip muhatabın peygamber olduğunu zikretmiştir. İbn Âşûr’a göre kendilerine mühlet verilen kimselerin kâfirler olmasından dolayı kâfirlerin mühleti kendileri için bir hayır olarak sanmamalarına işaret etmektedir. İbn Âşûr, kıraat farklılığından dolayı ortaya çıkan işkâlden ziyade asıl sebebin mefulün zikredilmemesinden kaynaklandığını zikretmiştir. Dolayısıyla faillerin kim olduğu konusunda farklı yorumlar ortaya çıkmış olsa da asıl kastedilenin kâfirler olduğudur. İbn Âşûr, tefsirinde fiile “kâfirler zannetmesinler” şeklinde mana vererek işkâli gidermiş ve ayetteki kapalılık açığa kavuşturmuştur.²⁴⁵

Taberî, Fahreddîn er-Râzî ve Kurtubî gibi müfessirlere göre ayette geçen fiil üzerinde farklı kıraatler mevcuttur. Bu durum ayette işkâlin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Müfessirlere göre, ayette geçen lafzı İbn Âmr ve Âsım “ye” ile “sin” harfini

²⁴³ Yazır, *Hak dîni Kur’ân dili*, 1/149.

²⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâm*, 1/143.

²⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ’t-tenvîr*, 3/38; Sekâkîr, *Müşkilü ’l-Kur’ân fi Tefsîri İbn Âşûr*, 130.

üstün olarak okumuşlardır. Bu durumda anlam “Kâfirler sanmasınlar” şeklinde olmaktadır. Hamza ise “te” ile “sin” harfini üstün olarak okumuş ve anlam “peygamber sanma” şeklinde olmuştur. Müfessirler, bu kıraatlerden birincisini seçmişler ve kâfirlerin kendilerine verilen mühletin hayırlı olduğunu sanmamaları manasını kabul etmişlerdir.²⁴⁶

İbn Âşûr’a göre kıraat farklılığından dolayı ortaya çıkan anlam karmaşası müşkile sebep olmakta ve ayetin anlaşılması hususunda karmaşa yaratmaktadır. Kıraat farklılığının ayete kattığı anlamın ayetin genel manasına uyup uymadığına bakılması gerekmektedir. İbn Âşûr’a göre tercih edilen kıraatın ayetin anlam bütünlüğünü sağlaması gerekmektedir. Ancak bu şekilde işkâl giderilmektedir.

Değerlendirme

et-Tahrîr ve't-tenvîr tefsirinde yer alan açıklamalardan yola çıkarak İbn Âşûr’un işkâl sebepleri mevzusunda müşkil anlayışını tespit etmeye çalışılmıştır. İbn Âşûr’a göre işkâle yol açan asıl sebepler, insanların ayetlere ön yargı ile yaklaşması ve yanlış yorumlamasından ve Kur’ân hakkında kapsamlı bilgiye sahip olamamalarından kaynaklanmaktadır.

İbn Âşûr’a göre ilk bakışta aynı konunun anlatıldığı vehmine kapılarak ayetlerde zikredilen farklı konu, farklı aşama ya da farklı bir zaman dilimin ele alınmış olabileceğinin unutulması müşkilin ortaya çıkış sebebidir.

İbn Âşûr, lafızların zâhiri manalarına göre değerlendirilmemesi gerektiğini zikretmiştir. Çünkü asıl kastedilen mana, lafzın zâhiri manasından farklı olabilmektedir. Bu nedenle ayette geçen lafzın öncelikle hangi manada kullanıldığının tespit edilmesi gerekmektedir. Böylece ayete verilen mana ortaya çıkabilecek zihin karışıklığına engel olacaktır.

İbn Âşûr’a göre kıraat farklılığının bilinmemesi ve Arap dilinin özelliklerine hâkim olunamaması işkâle sebep olmaktadır. Bir lafzın değişik kıraatlerde okunması bazen anlam çeşitliliğine yol açarken bazen de farklı manaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ayetlerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için

²⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/200; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/150; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 1/123; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 1/395; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/240; Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, 1/365.

Arap dilinin özelliklerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Dilin genel hatlarıyla bilinmesinin yanı sıra istisna edatının varlığı, harf-i cerlerin birbirlerinin yerine kullanılabilmesi, ara cümlelerin ve edatların kullanıldıkları yere kattıkları manalar gibi Arap dilinin zenginliklerinin de bilinmesi gerekmektedir. Bu hususların gözden kaçırılması ya da bunlara dikkat edilmemesi işkâle sebep olmaktadır.

İbn Âşûr'a göre özellikle kıssaların anlatıldığı ayetlerde zaman, olay ve kişiler açısından benzer ya da aynı olmama durumu göz önünde tutulmalıdır. Eğer kıssalar arasında bir benzerlik söz konusu ise çelişki olma durumu mümkün olmaz. Çünkü farklı ayetlerde zikredilen aynı konu birbirini destekleyen ve tamamlayan yöndedir.

İbn Âşûr'un yaptığı açıklamalardan yola çıkılarak anlamda işkâlin varlığına dair iddia edilen söz kabul edilemez. İşkâlin var olduğunun düşünülmesi ancak Kur'ân'ın anlamının yorumlayan tarafından yanlış tespit edildiğinin ve yanlış mana verildiğinin bir delilidir. Çünkü Allah tarafından gönderilmiş olan Kur'ân'da herhangi bir ihtilafın bulunması mümkün değildir.

4. İBN ÂŞÛR'A GÖRE İŞKÂLİ GİDERME YOLLARI

Kur'ân'da geçen ayetler arasında müşkil olduğu zannına kapılmaya sebep olan maddeler, bir önceki başlıkta İbn Âşûr tefsiri başta olmak üzere diğer müfessirlerimizin de tefsirleri incelenerek açıklanmış ve İbn Âşûr'un müşkil anlayışı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kısımda ise ihtilaf olduğu düşünülen ayetlerdeki işkâlin giderme yollarına değinilecektir. İbn Âşûr'un müşkil olduğu düşünülen ayetlerdeki işkâli giderme esnasında benimsediği ve izlediği anlayış ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır. Âlimlerin, işkâli ortadan kaldırmak için itikât ve ahlak ile ilgili ayetlerin çözüme kavuşturulmasında telif ve te'vîl, ahkâmla ilgili konuları içeren ayetlerin çözümünde ise tahsîs ya da nesih yoluna başvurdukları görülmektedir.²⁴⁷

Müfessirimiz İbn Âşûr, tefsirinde çoğunlukla ihtilaf konusuna ve müşkile değinmekte ardından ayet hakkında açıklama yapmaktadır. İbn Âşûr, işkâlin çözümünü yaparken bazı başlıklarda çözüm yollarına dair görüş zikrederken bazılarında direkt görüş belirterek tefsirini tamamlamıştır. İbn Âşûr'un çözüm yöntemlerine dair benimsediği görüş ancak yapmış olduğu izahlardan anlaşılabilir. İbn Âşûr'un işkâlin çözümüne dair izlediği yöntem ve bu yöntemlere dair açıklamaları şöyledir:

4.1. Te'vîl (Yorumlama)

Kur'ân-ı Kerîm'de ilk bakışta ihtilafı gibi duran ayetlerin açıklığa kavuşturulması konusunda genellikle kullanılan yorumlama ve uzlaştırma yöntemidir. Bu konu ile Hz. Mûsa'nın (a.s) asası ile alakalı anlatılan kıssada geçen asanın yılan ve ejderhaya dönüşmesi zihinlerde çelişki uyandırmaktadır. Kıssanın anlatıldığı Neml sûresinde geçen (جَانٌّ)²⁴⁸ lafzı “ince ve küçük yılan”; Tâhâ suresinde geçen (حَيَّةٌ)²⁴⁹ lafzı “yılan”, A'râf suresinde geçen (تُعْبَانٌ)²⁵⁰ lafzı ise “büyük yılan, ejderha” anlamlarında kullanılmıştır. Âlimlerin, buradaki işkâli giderme konusundaki görüşleri Hz. Mûsa'nın (a.s) asasını yere atması ile birlikte asanın, koskoca ejderhaya dönüştüğünü o yüzden ayette (تُعْبَانٌ) ejderha lafzının kullanıldığını, ayrıca çevik ve hızlı olması açısından da

²⁴⁷ Yerinde, “Müşkilü'l-Kur'ân”, 32/165.

²⁴⁸ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), en-Neml 27/10.

²⁴⁹ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), et-Tâhâ 20/20.

²⁵⁰ el-A'râf 7/107.

boyutu kastedilmeksizin “küçük yılan” lafzının da kullanıldığı şeklindedir. Bir diğer açıklama ise asanın ilk yere atıldığı anda küçük bir yılan olması fakat git gide yılanın şişerek büyüüp koskoca ejderhaya dönüşmesidir. Ayette kâfirlerin asanın yere düşmesi ile ejderha olarak görmeleri zikredildiğinde yukarıda anlatılan yılan, küçük yılan olduğuna dair söylenen iddialara bir açıklamadır. Çelişki uyandıracak durum bu şekilde çözüme kavuşturulmuştur.²⁵¹

İbn Âşûr tefsirinde A‘râf suresi 107. ayetin sonunda yer alan kâfirlerin asanın yere düşmesi ile birlikte ejderhaya dönüşmesi halini şaşkınlıkla dile getirmeleri, insanların ayetlerin birbirleri ile çelişkili olduğu düşüncesini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü ilk görüşte de bunu zikretmeleri ve şaşkınlıkla söyledikleri sözün isim cümlesi olması, konunun çelişki uyandıran “yılan”, “küçük yılan” ve “ejderha” lafızlarındaki farklılığı ortadan kaldırarak o yılanın büyük bir ejderha olduğunu ortaya çıkarmaktadır. İbn Âşûr, bu şekilde ayet üzerinde var sayılan işkâli çözüme kavuşturmuştur.²⁵²

İbn Âşûr’a göre, ayetlerde yer alan işkâlin çözüm yollarından biri te’vîl yöntemidir. Bu yöntem ile kastedilen mananın kesinliğinden ve Allah’ın ayette murât ettiği şeyin bu olduğundan bahsetmek ve buna şahitlik etmek doğru değildir. Ayetin yorumu yapılırken kullanılan te’vîlin gelişi güzel yapılması da uygun değildir. Ayete kattığı mana dikkate alınarak yorum yapılması gerekmektedir.

Te’vîl ile çözülen işkâle bir diğer örnek Nisâ suresinin 118. ayetinde geçen İblis’in insanlar üzerinde bir pay bırakacağını dile getirmesidir. Ayete bakıldığında ilk çıkartılan mana iblisin insanların günah işleme hususunda bir payı olduğudur. Bu durum insanların iradesini ortadan kaldırma konusunda işkâl teşkil etmektedir.

İbn Âşûr, bu ayetle alakalı olarak İblis’in kıyamete kadar insanları kötülük yaptırmak amacıyla meşgul olacağını dile getirdiğini fakat insanların iradelerini ortadan kaldıracak şekilde müdahale edemeyeceğini zikretmiştir. Buradaki pay ile insanlara verdiği kötülük vesvesesi ve dalâlet ile insanlara hatalar yaptırmak ve

²⁵¹bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 3/345-350; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/450; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/189; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 1/234; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 3/457; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dili*, 3/70-75; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 15/151.

²⁵² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/150-155.

cehenneme gitmelerini sağlamaktır.²⁵³ İbn Âşûr yaptığı yorumlar ile ayette var olduğu düşünülen işkâli gidermiştir.

Konuyla ilgili bir diğer örnek Kehf suresinin 80. ayetidir. Ayette Hz. Hızır'ın bir çocuğu anne ve babasının mümin olması ve çocuğun onları küfre düşürmesinden korktuğu için öldürdüğünden bahsedilmektedir.

İbn Âşûr'a göre ayette zikredilen çocuğun yaşının ve öldürülme nedeninin tam olarak anlaşılmasından dolayı işkâl zuhur etmiştir. İbn Âşûr, çocuğun henüz buluş çağına ermemesinden ve yaşının küçük olmasından dolayı çocuk denildiğini zikretmiştir. İbn Âşûr, 'çocuğun anne ve babasını küfre sürüklemesinden korkulduğu için öldürüldü' ifadesinden çocuğun küçük olmadığını ve yetişkin bir kimse olduğunu çıkarmıştır. Çünkü küçük bir çocuğun insanları küfre sürüklemesi mümkün değildir. İbn Âşûr, çocuk diye ifade edilen kişinin yaşça büyük yetişkin bir kimse olduğu kanaatindedir. Ölümü de Allah'ın emri üzerine gerçekleşmiştir.²⁵⁴ Nitekim ayet bu çerçevede değerlendirildiğinde işkâl çözüme kavuşmuş olacaktır.

Te'vîl ile işkâlin çözümlenmesine dair diğer örnek Semûd kavminin helak edilmesi esnasında meydana gelen hadiseleri ve helak olma şekilleri her ayette farklı ibareler kullanılarak zikredilmesi sonucunda ortaya çıkan ayetler arasındaki tenâkuz olma durumudur. Bu mevzuyla ilgili A'râf suresinin 78. ayetinde onların dehşetli bir sarsıntı ile helak oldukları anlatılırken Hûd suresinin 67. ayetinde onların korkunç bir sesle helak oldukları belirtilmektedir. İbn Âşûr'a göre ayetlerde onları helak eden şeyin bir ayette ses diğerinde sarsıntı olması ayetler arasında ilk bakışta bir zıtlığın olduğunu düşündürmektedir.

İbn Âşûr'a göre ayetlerde Semûd kavminin helakından bahsederken farklı ifadeleri kullanmasının ilk bakışta zihinde anlam karmaşasına düşürdüğünü savunmaktadır. İbn Âşûr, ayette var olduğu düşünülen müşkili yorumlayarak çözüme kavuşturmayı tercih etmiştir. İbn Âşûr, Semûd kavminin önce kulakları sağır edecek kadar güçlü, korkunç ve yüksek bir ses daha sonra bu sesin çok güçlü olmasından olayı meydana gelen yer sarsıntısı ile helak olduklarını belirtmektedir. İbn Âşûr'a göre ayet bu şekilde yorumlandığında ayetlerde bahsedilen iki farklı helak şeklinin aslında

²⁵³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/203-204.

²⁵⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 16/9-17.

birbirini etkileyen ve biri diğèrinin akabinde gerçèkleşen bir hadisedir.²⁵⁵ Bu durumda ilk anda ortaya çıkan ayetler arasındaki zıtlık olma ihtimali ortadan kaldırılarak ayet çözüme kavuşmuştur.

Tenâkuz olduğu düşünölen ayetle alakalı tefsirler incelendiğinde diğèr müfessirler de benzer görüşleri savunmuşlardır. Örneğın, Ebussuûd Efendi'ye göre Semûd kavmi için vaad edilen azabın günü geldiğinde Cebrâil'in (a.s) güçlü, korkunç ve uğultulu sesi kavmi yakalamıştır. Müfessir, onların yakalandığı bu sesin yeryüzündeki her şeyden hatta yıldırımların sesinden bile daha yüksek ve şiddetli bir ses olduğu zikretmiştir.²⁵⁶ Âlûsî ise bu sesin herhangi bir tarifini olmadığını beyan etmiştir.²⁵⁷ Fahreddîn er-Râzî de Cebrâil'in (a.s) bu güçlü sesin hemen sonrasında Semûd kavmini şiddetli bir sarsıntının yakaladığını bildirdiğini söylemektedir. Çünkü bu güçlü sesin hava dalgalanmasına sebep olması ve bunun sonucunda da sarsıntının meydana gelmesi muhtemeldir.²⁵⁸ Sonuç olarak âlimlerin görüşlerinden korkunç ve şiddetli olan bu sesin depremi yani sarsıntıyı meydana getirdiği ve iki ayet arasında bir zıtlık olmadığı anlaşılmaktadır.

Ayetlerde zikredilen aynı konunun farklı şekillerde ifade edilmesi ilk bakışta bir çelişkinin olabileceği ihtimalini hissettirmiş olsa da aslında olayların birbirleri ile bağlantılı olduğu görölmektedir. Bu durumda yukarıda zikredilen örnekte olduğu gibi ayetin birinde olayın ilk safhası diğèrinde ise devamı anlatıldığında başta İbn Âşûr olmak üzere müfessirlerin yaptıkları gibi ayet hakkında olabilecek yorumların dile getirilmesi ile müşkil giderilerek çözüme kavuşturulmaktadır.

4.2. Nesih

Âlimlerin ittifakları sonucunda Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı ayetler arasında nâsîh–mensuh ilişkisinin söz konusu olduğu bilinmektedir. Nâsîh ve mensuhun bilinmesi ile ayette müşkil olduğu düşüncesi ortadan kaldırılarak doğru hükme ulaşmak mümkün olmaktadır. Nesih yoluyla işkâli gidermek için öncelikle aralarında teâruz olduğu düşünölen ve bu zıtlığın giderilmesi mümkün olmayan ayetler tarihi açıdan incelenir. Daha sonra ayetlerin öncekileri ve sonrakileri tespit edilir, bunun

²⁵⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8/224-229; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12/114-115.

²⁵⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâd*, 3/48.

²⁵⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 15/40.

²⁵⁸ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/67.

sonucunda önceki ayet bırakılarak sonraki ayet alınır. Bu ayette mensuh olarak kabul edilir. Bu şekilde de zıtlık ortadan kaldırılmış olur.

İşkâlin çözüm yollarından biri olan neshe örnek olarak verilen Enfâl sûresinin 64-66. ayetlerini incelediğimizde ilk olarak müminlerin, savaş esnasında on kat fazla düşmana karşı sebat etmesi farz kılınmışken daha sonra gelen ayette ise iki kat fazla düşmana karşı sebat etmeleri farz kılınmıştır. Bu durum ilk etapta müşkil düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Bu işkâlin giderilmesinde ise nesih yoluna başvurulmuştur. Müfessirlerimizin açıklamaları ise şöyledir:

İbn Âşûr, bu ayetlerde meydana gelen belirsizliğin giderilmesinde nesih yolunun kullanılmasını onaylamıştır. Çünkü İbn Âşûr, Kur'ân'da neshin var olduğunu kabul etmektedir.²⁵⁹ Bu durumda İbn Âşûr'un tefsirinde müşkil olduğunu düşündüğü ayetlerin çözüme kavuşturulması esnasında neshi kullandığı, önce nâzil olan ayetle sonra indirilen ayetin birbirini hatalı gösterdiğini düşünmenin söz konusu olamayacağını, en son indirilen ayetteki hükmün doğru olduğunu izah etmesinden anlaşılmaktadır. İbn Âşûr'un en son gelen hükmün kabul edilmesinin gerekli olduğunu vurgulamasının sebebi, önce gelen ayetin hüküm olarak varlığının halen devam ettiğini düşünmesidir.

İbn Âşûr, ayrıca zikredilen bu iki ayet, aralarında zıtlık oluşturmak amacıyla değil Allah'ın insanlara karşı kolaylık sağlamak ve karşılıklarına çıkan zorluklara sabır göstererek içinde buldukları anlaşmazlıkların giderilmesi için gönderilmiştir. İbn Âşûr, sonra gelen her bir ayetin önceki ayeti hüküm olarak tamamen ortadan kaldırmadığını fakat ayetin açıklanması esnasında en son gelen ayetin hükmünün geçerli olacağını belirtmiştir. Böylece ayette var olan müşkil durum ortadan kalkacaktır.²⁶⁰

Diğer müfessirlerimiz önceki ayetin nesih edilerek ikinci ayetin kabul edilmesi sonucunda işkâlin ortadan kalkacağını zikretmişlerdir. Bu sebeple Fahreddîn er-Râzî Allah Teâlâ'nın, bu ayetlerde savaş esnasında Müslümanların kendilerinden kat kat fazla olan düşmandan kaçmamalarını ve kâfirlere karşı sabır göstermelerini emrettiği

²⁵⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/148-150; Mansur Yayla, *İbn Âşûr ve Tabâtabâi Tefsirlerinin Bazı Tefsir Problemleri Açısından Mukayesesi* (Erzurum: Erzurum Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 74-75.

²⁶⁰İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/149.

manasının zuhur edeceğini zikretmiştir.²⁶¹ Ardından nâzil olan diğer ayetlerde sayının azalması herhangi bir zıtlığa işaret etmeksizin müminlere kolaylık sağlanması ve sabırlı olmaları amaçlandığı içindir.²⁶²

Nesh yoluyla işkâlin giderilmesine bir diğer örnek Bakara suresinin 240. ayetinde kocası ölen kadınların iddet bekleme sürelerinin bir yıl olduğundan bahsedilmektedir. Bakara suresinin 234. ayetinde ise iddet süresinin dört ay on gün olduğu zikredilmektedir. Bu iki ayete bakıldığında birbiri ile çeliştiği görülmektedir.

İbn Âşûr'a göre kocası ölen kadınların önce bir yıl iddet beklemeleri gerektiğinden bahsedilirken diğer ayette dört ay on gün beklemeleri bildirilmiştir. Bu durum işkâle sebep olmaktadır. İbn Âşûr, iddet beklemenin dört ay on gün olduğunu belirten ayetin diğerinden sonra gelmesinden dolayı öncesindeki ayeti nesh ettiğini ve kocası ölen kadınların iddet bekleme sürelerinin dört ay on gün olduğunu belirtmiştir.²⁶³ Böylece işkâl ortadan kaldırılmıştır.

Konuyla ilgili bir diğer örnek Ahzâb 52. ve Tahrîm 5. ayetlerdir. Ahzâb suresinde Peygamber'in eşlerini boşayıp başka eşler ile evlenmesi yasaklanmış iken Tahrîm suresinde tövbe eden, oruç tutan eşler ile evlenebileceğinden bahsedilmektedir. İbn Âşûr'a göre bu iki ayet arasında işkâl söz konusudur.

İbn Âşûr'a göre ayetin birinde peygamberlerin eşlerini boşayıp bir başkası ile evlenmesi yasaklanmış fakat diğer ayette evlenmesinde bir sakınca olmadığı söylenmiştir. İbn Âşûr, evlenmesi için izin verildiğinden bahseden Tahrîm suresindeki ayetin sonradan indirilmesi ile Ahzâb suresini nesh ettiğini ifade etmektedir. Böylece ayetler arasındaki işkâl nesh yoluyla çözüme kavuşmuştur.²⁶⁴

²⁶¹ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/259-300.

²⁶² bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 3/400; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/96; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, 1/230; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/95-97; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 2/373-374; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'ân dili*, 3/70-75; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 12/51.

²⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/441-449; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/471-474.

²⁶⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/77-80; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/359-364.

4.3. Tahsîs Etme

Arasında zıtlık olduğu düşünölen ayetlerin insanlar tarafından doğru bir şekilde anlaşılması için uygulanan yöntemlerden biri de tahsîs yöntemidir. Bu konuya örnek olarak Kâf suresinin 28 ve 29. ayetlerinde geçen Allah'ın verdiği sözden cayıp caymadığına dair zikredilen ifade verilmektedir.

Bu ayette müşkile sebep olan Allah Teâlâ'nın ilk olarak peygamberleri aracılığıyla gönderdiği ve insanlara bildirdiği ayetlerinde açıkça kullarından azgınlık edenleri ahirette azap edeceğini bildirmesi ve bu sebepten dolayı kendi huzuruna geldiklerinde tartışmalarını istemediğini belirtmesidir. Başka ayetlere bakıldığında ise ilk zikrettiği sözün aksine günah işleyen kullarını da affedeceğini söylemiş olmasıdır. Bu iki ifade birlikte değerlendirildiğinde Allah'ın ilk söylediği sözden vazgeçtiği anlamı ortaya çıkmaktadır.

İbn Âşûr, Allah'ın verdiği sözlerden vazgeçip geçmediğine dair zikredilen cümlelerden yola çıkarak büyük günah işleyenlerin yaptıkları hatalarından dolayı affedilmeyeceklerini ve bundan dolayı Allah huzurunda tartışmalarının gerekli olduğunu, büyük günah dışındaki diğer günah işleyenlerin tövbe ettikleri müddetçe bağışlanacaklarını dile getirerek bu iki grup arasında tahsîs yapmıştır. İbn Âşûr'a göre bazı günahların affının olması bazılarının ise olmaması Allah'ın verdiği sözden vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla ayetler arasında var olduğu düşünölen müşkil tahsîs yöntemi ile giderilmiştir.²⁶⁵

Ayetle ilgili müfessirlerin dile getirdikleri benzer görüşlere göre, kulların yapmış olduğu günahların her birinin aynı derecede olmadığı, dolayısıyla bazı günahların affi olabileceği, bu durumda Allah'ın sözünden dönmesi gibi bir halin söz konusu olmadığı ve bütün günahlardan bazı günahların tahsîs edilmesinin gerekli olduğunu zikretmektedirler. Ayet bu şekilde ele alındığında olduğu varsayılan müşkil giderilmiş olmaktadır.²⁶⁶

²⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/314-317.

²⁶⁶ bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2/151; Sâbûnî, *Sâffetü't-tefâsîr*, 2/86; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/345; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4/435; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, 2/225; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/95-97; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/622-623; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni Kur'an dili*, 3/30; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 17/151.

İbn Âşûr, ayetin genel manasına bakılarak da ayette olduğu var sayılan işkâlin giderilebileceğini dile getirirse de kendisinin ayetin yorumunda tahsîs yöntemini kullandığı görülmektedir. Bu konuya dair bir diğer örnek Tevbe suresinin 122. ayetinde müminlerin savaşa topyekün gitmesinin gerekli olduğundan bahsederken Nisâ suresinin 71. ayetinde Müslümanların toplu olarak savaşa gitmelerinin doğru olmadığı dile getirilmiştir. Bu iki ayet bir arada değerlendirildiğinde müşkil olduğu düşünülmektedir.

İbn Âşûr'a göre bütün Müslümanların savaşa gitmesinden kastın savaş ehli olan kimselerin savaştan kaçmamalarını istemek ve onları teşvik etmektir. Diğer ayette hepsinin gitmesinin uygun görülmemesinin sebebi de bakmakla yükümlü olduğu kimsesi bulunanların kastedilerek onların savaşa gitmemelerinin daha uygun olduğu zikredilmektedir.²⁶⁷

İbn Âşûr'a göre ayet ilk bakışta müşkile işaret etmiş olsa da ayette anlatılan kimselerin birbirlerinden farklı olması işkâli ortadan kaldırmaktadır. Bu da savaşa gitmesi gereken ve gitmemesi gereken grubun birbirinden ayrılarak zikredilmesi ve tahsîs edilmesi sonucunda meydana gelmektedir.

Bu konuyla alakalı bir diğer örnek Hûd suresinin 90 ve Âl-i İmrân suresinin 90. ayetleridir. Bu ayetlerin birinde Allah'ın tövbeleri çokça kabul edeceğinden bahsedilirken diğerinde inkâr eden kimselerin tövbelerinin kabul olmayacağından söz edilmektedir. Bu iki ayet ilk bakışta çelişkili gözükmektedir.

İbn Âşûr'a göre ayette geçen tövbe kabul edilip edilmeme durumu müşkile yol açtığı zannına sebebiyet vermektedir. İbn Âşûr, tövbesi kabul olmayan kimselerin kibir ve inat sahibi kimseler olduğunu ve bu kişilerin gönülden Allah'a yalvarmadıkları müddetçe tövbelerinin kabul olmadığını belirtmiştir. Tövbesi kabul olan kimseler ise yaptıkları hatalardan dolayı pişmanlık duyan ve tekrar aynı hataya düşmeyeceğine söz veren kimselerdir. İbn Âşûr, ayetin genel manasına bakılarak da ayette müşkile sebep olan durumun giderilebileceğini zikretmiş olsa da ayetteki müşkili tahsîs ile çözüme kavuşturmuştur.²⁶⁸

²⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 11/58-62.

²⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 12/147-148; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 3/304-305.

4.4. Sebeb-i Nüzulü Bilme

İbn Âşûr, tefsirinde her ayet için sebeb-i nüzulün dile getirilmesi, Kur'ân'ın anlam zenginliğini daraltacağından dolayı, iniş sebeplerinin aranmasının uygun olmayacağını zikretmektedir. Fakat kendisi bu düşünceyi savunmuş olsa da pek çok ayetin sebeb-i nüzulünü izah etmektedir. Çünkü işkâli giderme hususunda, ayetlerin nüzul sebeplerinin bilinmesinin önemi oldukça büyüktür. Bazı ayetlerin sebeb-i nüzulünün bilinmemesi de beraberinde müşkili getirmektedir. Bu konuya örnek olarak Mâide suresi 90. ayeti verilebilir.

İçkinin haram olması ve beraberinde emredilen diğer hükümler hakkında inen ayetlerin nüzul sebepleri hakkında farklı rivâyetler mevcuttur. Bunlardan biri şöyledir;

Mâide suresinin 90. ayeti nâzil olduğu zaman, orada bulunanlar tarafından, daha önceden içki içip ölen kimselerin durumunun ne olacağı sorulmuştur. Bunun üzerine Mâide suresinin 93. ayeti indirilmiştir. Ayette iman edip, dünya ve ahiret için yararlı işler yaparak günahlardan uzak duran kimselerin daha önce içtiklerinden dolayı kendilerine bir günah olmayacağı anlatılmaktadır.²⁶⁹ Böylelikle insanların sorularına cevap verilmiştir. Bu ayetin nüzul sebebi bir başka rivâyette şöyle geçmektedir:

Muhammed b. Kays'a göre bu ayet-i kerîme bir kısım Medineli kişiler hakkında nâzil olmuştur. Resûlullah Medine'ye gelince içki içen ve kumar oynayan bazı insanlar onun yanına gelmişler ve ona bunların hükmünün ne olduğunu sormuşlardır. Bunun üzerine Allah Teâlâ Bakara suresinin 219. ayetini indirerek Peygamber'e içki ve kumar hakkında sorulduğunda onlara cevap olarak insanlar için hem fayda hem de günah olduğunu fakat günahın faydasından daha büyük olduğunu söylemesini bildirmiştir. Bu söz üzerine insanlar da bunların yapılması serbest bırakılan şeyler olduğunu ve kendilerinin kumardan kazandıkları parayı yiyip içtikten sonra Allah'tan af dileyebileceklerini söylemişlerdir.

Bir diğer rivayette nüzul sebebi şöyle zikredilmiştir: Bir gün bir adam akşam namazını kılarken Kâfirûn suresini okumaya başlar ve şöyle der: "Ey Muhammed de ki: "Ey kâfirler, ben sizin taptıklarınıza ibadet ederim. Siz ise benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz." Adam, ayeti doğru şekilde okuyamamıştır ve yanlış okumasının

²⁶⁹Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh (Sahîhu'l-Buhârî)*, (Mısır: b.y. 1345/1927), 6/68; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/36-38; İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l azîm*, 2/95-97.

yani sıra ayete verdiği manadan da habersizdir. Bu durum üzerine Allah Teâlâ, "Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."²⁷⁰ ayetini indirmiştir. Bu ayet nâzil olduktan sonra da insanlar içki içmeye devam etmişlerdir. Fakat namaz vakti yaklaşınca ne okuduklarını bilmeleri için içki içmeyi bırakmışlardır. Bu şekilde devam ederlerken Allah Teâlâ onlara "Artık bunlardan vazgeçmez misiniz?" buyurmuştur. Onlar da, "Vazgeçtik ey rabbimiz." demişlerdir.²⁷¹

Yukarıda anlatılan nüzul sebeplerine bakıldığında ayet indirildiğinde insanların ayetin kim için indirildiğini bilememelerinden kaynaklanan telaş sebebiyle bahsi geçen ayette zikredilen mevzuları anlayamamış ve verilen emri yerine getirememişlerdir. İnsanların yaşadığı belirsizlik ancak zikredilen nüzul sebepleri ile giderilmiştir.

Müfessirimiz İbn Âşûr Mâide suresinde geçen içkinin ve diğer söylenen maddelerin haram kılınmasını gerektirecek durumun yani nüzul sebebinin izahı konusunda şöyle açıklama yapmaktadır:

Sad b. Ebi Vakkas'ın anlattığına göre, Ensar'dan bir grup içki haram edilmeden önce bir araya toplanmıştır. Kendisi de onlara katılmıştır. Daha sonra kendisinin Muhacir'in Ensar'dan daha hayırlı olduğunu söylemesi üzerine orada bulunan bir adamın kendisine vurması sonucunda burnunu kanatmıştır. Bir gün sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v) giderek durumu anlatmıştır. Bunun üzerine Hz. peygamber (s.a.v) içkiyi yasaklayan ayetin nâzil olduğunu söylemiştir. İçkiyi yasaklayan ayetin indiğini duyan sahabelerin, bu ayetten önce yaşamış ve içki içerek hayat sürüp ölenlerin durumunun ne olacağını sormaları, ayetin nüzul sebebi olarak zikredilmektedir.²⁷²

İbn Âşûr, bunun dışında söylenmiş olan diğer nüzul sebeplerinin doğru olmadığını tefsirinde ayrıca belirtmektedir. İbn Âşûr'a göre ayetin anlaşılmasını ve belirsizliği gidermesi hususunda ayetin nüzul sebebinin bilinmesi önemli bir yere sahiptir. İbn Âşûr, ayetin açıklamasında özellikle zikredilen sebab-i nüzullere yer vermiştir. İbn Âşûr, ayeti izahlarla tefsir etmeye ve zihni karışıklığa sebep olan müşkile dair görüşlerini yaptığı açıklamalarla ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

²⁷⁰ en-Nisâ 4/43.

²⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/233.

²⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/21-37; Sekâkîr, *Müşkilü'l-Kur'ân fi Tefsiri İbn Âşûr*, 135.

İbn Âşûr ayetlerdeki müşkilin giderilmesi hususunda nüzul sebeplerine bakılmasının gerekli olduğunu zikrettiği bir diğer örnek ise İsrâ suresinin 75. ayetidir. Bu ayette Allah, Peygamber'e sebat vermemiş olsaydı Peygamber'in kâfirlerin sözlerine kanacağından ve onlara meyledeceğinden bahsedilmiştir.

İbn Âşûr'a göre bu ayete bakıldığında peygamberlerin ismet sıfatına ters düşecek bir durum söz konusudur. Çünkü peygamberler kat kat azaba tabii tutulacak bir günah işlememektedir. Ayetin nüzul sebebine bakıldığında kâfirlerin Peygamber'i Allah'tan gelen vahyi reddetmesi ve Allah yolundan dönmesi için çeşitli sözler sarf ettikleri görülmektedir. Ayrıca kâfirler, Peygamber'i dininden vazgeçirmek ve yolundan alıkoymak için de fitne ve fesatlıklarda yapmışlardır. Bundan dolayı Allah, peygamberini dosdoğru din ve müstakim yol üzerine sabit kılmıştır. Yani peygamber olma özelliğinden dolayı kâfirlerin sözlerine kanmayacaktır. İbn Âşûr'a göre ayetin nüzul sebebi dikkate alındığında peygamberin günah işlemesi meselesi ve Allah'ın Peygamber'i doğru yol üzerine sebat kılması mevzusunda ortaya çıkan işkâl giderilmiştir. Müfessire göre Allah tarafından belli bir emir üzerine gönderilen Peygamber'in günah işlemesi mümkün değildir.²⁷³

4.5. Siyakı Dikkate Alma

Ayetler arasında ya da ayetin kendi içerisinde yer alan ihtilafı gidermenin bir diğer yöntemi ise bahsi geçen ayetin öncesine bakılmasıdır. Zira ayetin siyakı dikkate alınmaksızın yorumlandığı takdirde çelişki düşüncesi ortaya çıkabilmektedir.

İbn Âşûr da bazı ayetlerin anlaşılması konusunda ortaya çıkabilecek müşkillerin ayetlerin siyaklarının dikkate alınması durumunda açılacağını düşünmektedir. Söz gelimi ona göre Duhân sûresinin 49. ayetinde cehennem ehline “sen güçlüydün”, “sen şerefliydin” denildiğinden bahseden ayetin anlaşılmasında böyle bir durum söz konusudur. Çünkü bu ayet, öncesine bakılmaksızın değerlendirildiğinde cehennemde olan bir kişinin “güçlü ve şerefli” olduğu anlamı çıkmaktadır. Cehennemlik olan bir kimseye güçlü ve şerefli gibi övgü ifade eden sözler atfedilmesi ise işkâle yol açmaktadır. Fakat ayetin hemen öncesindeki ayetlere²⁷⁴ bakıldığında cehennem ehlinin yiyeceklerinden ve kendilerine yapılacak

²⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/174-177.

²⁷⁴ ed-Duhân 44/43-48.

olan azaptan bahsedildiği görülmektedir. Bu durum her iki ayetin birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. İbn Âşûr'a göre yukarıda zikredilen ayetlerde cehennemdeki kişinin azabından bahsedilirken hemen devamındaki ayette cehennemlik kişi hakkında güçlü ve şerefli denilmesi mümkün değildir. Ayette cehennemdeki kişinin “zelil ve hakir” olması kastedilmiştir. Bu ise ancak ayetin siyakına bakılarak anlaşılabilir. Ayetler arasındaki bağlam dikkate alınmaksızın doğru anlamın bulunması mümkün değildir. Netice olarak İbn Âşûr, iki ayeti göz önünde bulundurarak ayetin yorumunda cehennemlik olan kimseye söylenen “şerefliydin”, “güçlüydün” lafızlarının, övmek ya da yüceltmek amacıyla değil, o kişiyi aşağılamak ve hakir görmek için zikredildiğini belirtmiştir.²⁷⁵

İbn Âşûr'a göre ayette yer alan işkâlin giderilmesi mevzusunda siyakı dikkate alınması gerekli olduğuna dair bir diğer örnek ise Bakara suresinin 210. ayetinde geçen Allah'ın bulutlar eşliğinde gelmesi meselesidir. Ayetin ilk okunduğu hali esas alındığında ayetin kastettiği asıl manayı anlamak mümkün değildir. Çünkü ayet öncesine bakılmaksızın ele alındığında ortaya çıkan manaya göre Allah'ın bulutlar arasından geldiği anlaşılmaktadır. Allah'ın bulutlar eşliğinde gelmesi lafzı itikadi açıdan Allah'ın yarattıklarının özelliklerini taşıması, O'na mekân isnat edilmesinin aklen muhal olmasından dolayı mümkün değildir. Fakat ayetin hemen öncesine²⁷⁶ bakıldığında Allah'ın gelmesinden maksatın azap olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple her iki ayet aynı anda ele alındığında anlam bütünlüğü sağlanmaktadır.²⁷⁷

Sonuç olarak İbn Âşûr'a göre ilk ayette ele alınan Allah'ın gelmesinden maksat Allah'ın kendisinin gelmesi değildir. Zalimlerin yaptıkları hatalar sebebi ile Allah'ın kıyamet gününde bulut gölgeleri arasında göndereceği azaptır.²⁷⁸

²⁷⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 25/314-316.

²⁷⁶ el-Bakara 2/209.

²⁷⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 25/320.

²⁷⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 25/325.

4.6. İlgili Ayet ve Hadisleri Dikkate Alma

Ayetlerde yer alan işkâli gidermeye yardımcı olacak sahih hadislerle ve ayetlere de başvurmak gerekmektedir. İşkâlin olduğu düşünülen ayetleri çelişkiden kurtarmak ve doğru yorumlamak için genellikle o konuyla alakalı ilgili ayetlere nasıl başvurulduğu ya da başvurulması gerektiği diğer konularda bahsedildiğinden dolayı bu bölümde daha çok sahih hadisler üzerinde durulacaktır. Örneğin Hicr suresinin 87. ayetinde “ayetlerin yedisinin verildiğinden” bahsedilmektedir. Ayette geçen “yedi” ifadesi ile tam olarak neyin kastedildiğinin bilinmemesi durumunda müşkile ortaya çıkmaktadır.

Buhârî ve Müslim’in rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.v): ”Bunlar, Fâtiha suresidir“ buyurmuşlardır. Sureye, her rekâtta tekrar edilmesi dolayısıyla “mesâni “ ismi verilmiştir.²⁷⁹ Bu tabirle Fâtiha suresi kastedilmiştir.

Ayette geçen yedi kelimesinin bazıları yedi süre, bazıları en uzun süre bazıları da Fâtiha suresi anlamlarında kullanıldığını söylerler. Fâtiha suresi olduğunu söyleyenlerde bu görüşlerini Buhârî’nin Ebû Hureyre (r.a)’den naklettiği şu hadise dayandırmaktadırlar. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Ümmü’l-Kur’ân (Kur’ân’ın anası), es-Seb’ul-Mesâni ve Kur’ân’ı Azim’dir. Bu, Fâtiha’nın es-Seb’ul-Mesâni ve Kur’ân’ı azîm olduğuna delâlet eden nassdır.”²⁸⁰ Bu örnekte olduğu gibi ayetlerde yer alan müşkil lafızlar, bir başka ayetle işkâlin giderilmesinin yanı sıra sahih hadisler yardımıyla da açıklanabileceğinin bir göstergesidir.

İbn Âşûr da ayetin tefsirini yaparken, Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’e olan övgüsünden ve Kur’ân’ın yüceliğinden bahsetmektedir. İbn Âşûr’a göre ayette geçen Seb’ul-Mesâni ifadesi Kur’ân üzerine atfedilmektedir. İbn Âşûr, tefsirinde Kur’ân’ın, mesâniyi Zümer suresinde geçen “Allah, kitabında sözlerin en güzelini indirdi” ifadesini kullanarak vasıflandırdığını izah etmiştir. Ayrıca İbn Âşûr, tefsirinde herhangi bir hadis ismi zikretmeksizin hadislerde geçen ifadelerle göre Seb’ul-Mesâni’nin Kur’an olduğunu belirtmiştir. İbn Âşûr, hadisten sonra lafzı Zümer sûresinde geçen ayete dayandırarak Kur’ân’ı-Kerîm olduğunu izah etmektedir.²⁸¹

²⁷⁹ Celâleddîn el-Mahallî, Celâleddîn es-Süyûtî, *Tefsîru’l-celâleyn*, 1/266.

²⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’âni’l azîm*, 2/102-105.

²⁸¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 14/79-81.

İbn Âşûr ayetin açıklaması esnasında sahih hadislerin olduğunu belirtmiş fakat bu hadîs-i şeriflerin nerede geçtiğini açıkça dile getirmemiştir. İbn Âşûr hadislerde Seb'ul-Mesâni ile kastedilenin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu zikretmiştir. İbn Âşûr'un genellikle benimsediği yöntemlerden biri olan direkt olarak tefsirin yorumunu verme özelliğini burada da kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca İbn Âşûr, ayeti bir diğer ayetle açıklamayı da ihmal etmemektedir.

4.7. Müteşâbihin Muhkeme İrca Edilmesi

Müteşâbihin muhkeme irca edilmesi, aynı konudan bahseden ayetleri bir araya getirerek beraber değerlendirmektir. Bu konuya verilecek en güzel örnek ise En'âm suresinin 82. Ayetidir. Bu ayetin gelmesiyle birlikte Müslümanlar "İmanına kim zulüm katmaz ki" diye düşünerek karamsarlığa kapılmışlardır. Hz. Peygamber buradaki zulmün nefse yapılan bir zulüm değil Allah'a karşı yapılan şirk olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Lokman suresinin 13. ayetini okumuş ve şirk koşmanın büyük bir zulüm olduğunu söylemiştir. İlk ayetteki nefse yapılan zulüm, ikinci ayetteki şirkin büyük bir zulüm olmasına hamledilerek "zulüm" kavramındaki müşkil giderilmiştir.²⁸²

Müfessirimiz İbn Âşûr, ayette geçen zulüm kavramındaki işkâlin giderilmesinde müteşâbih olan lafzı açık hale getirmek üzere muhkem olana hamletmiştir. En'âm suresinde geçen zulüm lafzının tefsirini yaparken nefse karşı yapılan bir zulüm olduğunu zikretmiş, Lokman suresinde geçen zulüm kelimesinin açıklamasında ise büyük bir şirk olduğunu izah etmiştir. Buradaki zulmün Allah'a şirk koştuktan dolayı kaynaklanan zulüm olduğunu belirterek, insanların imanına şirk koşarak zulüm katmamalarının gerekli olduğunu vurgulamıştır.²⁸³ Ortaya çıkan müşkil bu şekilde giderilmiştir.

4.8. Müphem İfadeleri Çözümüne Kavuşturma

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ayetlerin anlaşılmasına engel olan ve insanların kafalarında soru işareti bırakan sebeplerden bir diğeri de müphemât meselesidir. İşkâle sebep olan bu meselenin giderilmesinin yolu da müphem olan bu ayetin açıklığa kavuşturmasıyla olacaktır. Bu konu İbn Âşûr tefsirinde geçen Meryem suresinin 71. ayetinde şu şekilde dile getirilmiştir:

²⁸² Yalınkılıç, "Meryem Suresi 71. Ayet Bağlamında İşkâli Giderme Yöntemleri", 470.

²⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 7/330-334; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 21/153-156.

Ayet-i kerîme incelendiğinde müphememe yol açan مِنْكُمْ zamiri olduğu tespit edilmiştir. “Sizden birisi” ya da “içinizden” anlamına gelen bu zamirle kastedilen kişiler kimler olduğu bilinmemektedir. Bu kişilerin bilinmesi sonucunda da işkâl ortadan kalkacaktır.

İbn Âşûr’a göre, “وَإِنْ مِنْكُمْ” ifadesi ile söylenen muhatap zamiri “وَإِنْ مِنْهُمْ” şeklinde okunarak anlamın gaip sıygasına çevrilmesi, mananın daha kolay anlaşılmasını ve kapalılığın ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu şekilde okunduğunda anlam sadece kâfir ve müşrikleri kapsamaktadır.²⁸⁴ Neseî ve İkrime de İbn Âşûr ile aynı görüşü savunmaktadır.²⁸⁵ Bu iki müfessir dışındaki âlimler, zamir ile direkt olarak kâfirlerin kastedildiğini belirtmişler ve ayette ortaya çıkan kapalılığı gidermeye yönelik açıklama yapmamışlardır.²⁸⁶

İbn Âşûr’un işkâle sebep olan ihtilafları çözüme kavuşturma konusunda açık zikrettiği konulardan bir diğeri kapalı olan ifadelerin açıklığa kavuşturulmasıdır. İbn Âşûr’a göre müphem olan lafızlar açığa kavuşturulmadığı süreci ayetin üzerindeki müşkil giderilmeyecektir. Müphem olan lafız, ayetin tam manasının verilmesine ve yukarıdaki örnekte olduğu gibi kastedilen kişilerin kimler olduğunun bilinmesine engel olmaktadır. Müphem olan lafızlar giderildiğinde ise bu problemler ortadan kalkacaktır.

4.9. Lafzın Gramerinin/İrabının Bilinmesi

Ayetler arasında müşkil bir durumun söz konusu olması anında ayetteki işkâlin giderilmesi esnasında kullanılan yöntemlerden biri de lafzın kullanıldığı yerdeki gramerinin bilinmesidir. Örneğin Sâd suresinin 21 ve 22. ayetlerindeki özne, fiil ve zamir arasında meydana gelen uyumsuzluktur. Ayette “davacıların” anlamına gelen “الْخَصْمِ” kelimesi tekil, onunla birlikte kullanılan fiil “تَسَوَّرُوا / duvarı aştılar”, “دَخَلُوا / girdiler”, “قَالُوا / dediler” çoğul sıygası olarak kullanılmıştır. Ayette davacıların sıfatı olarak kullanılan “iki davalı” kelimesi ise ikildir. Bu durumda aynı kelime hem tekil

²⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/149.

²⁸⁵ Neseî, *Medârik*, 2/347.

²⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/631-640; Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 2/151; Sâbûnî, *Saffetü't-tefâsîr*, 4/369; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3/324; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/243; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 1/267; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/417-419; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/60; Ebussuûd Efendi, *İrşâdû'l-akli's-selîm*, 2/373-374; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 1/160-163; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dîni kur'ân dili*, 3/70-75; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 17/151.

hem ikil hem de çoğul ibareler kullanılarak zikredilmiştir. İbn Âşûr'a göre bu durumda ayette işkâl mevcuttur.

İbn Âşûr, “الْخَصْمُ” kelimesinin mastar olduğunu ve bu sebeple tekil, ikil ve çoğul lafızları ifade ederken kullanılabilceğinden bahsetmektedir. Ayrıca İbn Âşûr'a göre Arap dili özelliklerine göre iki kişi çoğul sayılacağından ayetteki kullanımda bir yanlışlık yoktur. İbn Âşûr, ayette geçen lafzın gramer yönünü izah ederek işkâli çözüme kavuşturmuştur.²⁸⁷

Değerlendirme

Kur'an-ı Kerim'de işkâlin var olduğu düşüncesi Kur'an'ın kendisiyle alakalı bir durum değildir. İşkâlin varlığı insanların metni anlayamaması ve olaylardaki mevzuyu kavrayamaması nedeniyle ortaya çıkan zihni bir problemdir. Bu nedenle işkâlin giderilmesi için insanların metni doğru anlamaları ve yorumlamaları gerekmektedir. Böylece zihinlerdeki anlam karmaşası ortadan kalkacaktır.

Müfessirimiz İbn Âşûr, işkâlin giderilmesi konusunda te'vîl yöntemini kullanmıştır. Ayetle alakalı bütün yorumları zikrettikten sonra ayetin asıl kastettiği manayı en son dile getirmiş ve anlam karmaşasını gidermiştir.

İbn Âşûr'un işkâlin giderilmesi hususunda kullandığı yöntemlerden biri de tahsîsdir. Kendisi tefsirinde ayetin açıklanması esnasında umumi mananın yeterli olacağını zikretmiştir. Fakat ayet izahlarında tahsîs etmeyi de ihmal etmemiştir. İbn Âşûr işkâlin ortadan kalkması noktasında neshe de başvurmuştur. İbn Âşûr'a göre sonra gelen ayetin önceki ayeti nesh etmiştir. Fakat önceki ayetin hüküm olarak varlığı devam etmektedir. İbn Âşûr, müşkil olarak gördüğü ayetlerin çözümünde en son nâzil olan ayetin hükmünü esas alarak ayetin izahını yapmıştır.

İbn Âşûr, bazı ayetlerin açıklanması esnasında öncesi ve sonrasındaki ayetlerin ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Müşkil varsaydığı ayetlerin siyak ve sibak yöntemini kullanarak çözüme kavuşturacağı sırada müşkil olan ayeti öncesi ve sonrasında yer alan ayetlerle birlikte tefsir etmiştir. Böylece okuyucu ayeti öncesi ve sonrasını da görerek inceleme fırsatını elde etmiş olacak ve böylece zihni karışıklık ortadan kalkmıştır.

²⁸⁷İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/232-235; Sekâkîr, *Müşkilü'l-Kur'an fi tefsîri İbn Âşûr*, 688.

İbn Âşûr, ayetlerin hepsinin nüzul sebeplerinin zikredilmesinin Kur'ân'ın anlam zenginliğini daraltacağını ifade etmiş, bu sebeple gerekli gördüğü yerlerdeki ayetlerin nüzul sebeplerini zikretmiştir. Çünkü İbn Âşûr'a göre bazı ayetlerin hangi mevzu üzerine indirildiğinin bilinmemesi insanların zihinlerinde kuşkunun oluşmasına sebep olacaktır. Bu durumda beraberinde müşkil ihtimalini getirecektir.

Müteşâbih ve müphem olan lafızların açığa kavuşturulması için İbn Âşûr'un benimsediği yöntem muhkeme haml edilerek açığa çıkarılmasıdır. İbn Âşûr'a göre Kur'ân'da yer alan müteşâbih ve muhkem lafızlar işkâle sebep olmaktadır. Bu lafızların ayet içerisinde kastettikleri asıl mananın anlaşılması için üzerlerindeki kapalılığın giderilmesi gerekmektedir. Bu sebeple İbn Âşûr, kapalı lafızları izah ederek açık hale getirmiş ve böylece işkâli gidermiştir.

İbn Âşûr'un işkâlin ortadan kaldırılması için benimsediği yöntemlerden sonuncusu ise lafzın ayet içerisinde geçtiği yerdeki gramerinin bilinmesidir. Arap dilinin özelliklerinin bilinmemesi lafzın ayet içerisindeki konumunun anlaşılmasına ve lafızla ile kimi ya da kimleri kastettiğinin bilinmemesine sebep olmaktadır. İbn Âşûr'a göre bu durum ilk bakışta işkâlin varlığına sebep olmaktadır. İbn Âşûr, müşkil olarak ele aldığı ayette geçen gramerleri izah etmiş ve lafzın kime işaret ettiğini belirtmiştir.

Netice olarak işkâli giderme konusunda sunulan çözüm yolları ile insanlar nazarında çelişki olduğu varsayılan ve zihinlerde anlam karmaşasına sebep olan ayetlerdeki müşkiller açıklanarak giderilmeye çalışılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de zannedildiği gibi bir çelişki söz konusu değildir. Fakat insanların, Kur'ân'ın dili olan Arapçaya hâkim olamamaları ve Arap dilinin özelliklerinin bilememeleri, Kur'ân'ın üslubunun farklı olması ve bunun okuyucu tarafından anlaşılabilmesi gibi sebeplerden dolayı ihtilaf olduğu zannına düşülmektedir. Ayetler etraflıca incelendiğinde, anlatılan mevzuya hâkim olduğunda ve yukarıda zikredilen yöntemler sayesinde insanların düştüğü zan ortadan kalkacaktır.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İBN ÂŞÛR'UN MÜŞKİL ADDEDİLEN AYETLERE DAİR YORUMLARI

3.1. Kıssalarda Ortaya Çıkan İhtilâflar ile İlgili Ayetlerin Yorumu

3.1.1. Hz. Mûsa'nın (a.s) Çöl Yolculuğu

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsa (a.s) ile ilgili anlatılan kıssalara oldukça geniş yer vermiştir. Bu kıssalardan birisi de Hz. Mûsa'nın (a.s) ailesi ile birlikte yapmış olduğu çöl yolculuğudur. Yolculuk esnasında Hz. Mûsa'nın (a.s) kullanmış olduğu lafızlar daha sonrasında insanları çelişkiye düşürmüştür. Çünkü kıssada anlatılan konuşmalar esnasında Hz. Mûsa (a.s) bir yerde kesinlik ifade edecek lafızlar kullanmış, bir başka yerde ise ümit içerikli sözler zikretmiştir. Bu konu ile ilgili ayetler ve müfessirimizin görüşleri şu şekildedir:

Kasas suresinin 29. ayetinde Hz. Mûsa'nın ailesi ile yolculuk yaptığı esnada bir ateş gördüğü ve belki oradan bir haber ya da ısınmaları için ateş getireceği anlatılmaktadır. Naml suresinin 7. ayetinde ise Hz. Mûsa'nın uzakta bir ateş olduğunu fark ettiğini ve oradan ateşi getireceğini söylediği zikredilmektedir. Bu iki ayete bakıldığında birinde, ihtimal diğesinde kesinlik içeren konuşmanın yer alması ilk bakışta işkâle sebep olmaktadır.

İbn Âşûr, Hz. Mûsa'nın (a.s) ailesi ile yapmış olduğu çöl yolculuğu esnasında geçen diyaloglarda “belki” lafzını kullanarak bir olasılık anlamını taşıması “getireceğim” sözü ile kesinlik manasını vermesi arasında bir fark olmadığını dile getirmektedir. İbn Âşûr'a göre her iki ayette de Hz. Mûsa'nın (a.s) kesinlik veya ihtimal üzere konuşması aslında tam olarak bir gerçekliği kastetmemektedir. Çünkü iki ifade de kendi içerisinde olmama ihtimalini taşımaktadır. Hz. Mûsa (a.s) o anda gördüklerinden emin olmadığı için sadece öyle olduğunu düşünerek ailesine bu cümleyi sarf etmiştir. İbn Âşûr'a göre her iki ayette de hem gerçeklik hem de olmama ihtimali olan bir varsayım söz konusudur.²⁸⁸

Sonuçta bütün açıklamalar ve ayetler incelendiği takdirde ayetler arasında tezatlık teşkil edecek bir durum yoktur. Her iki ayet kendi içerisinde

²⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/111; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/224-225.

değerlendirildiğinde hem olma hem de olmama ihtimalini taşımaktadır. Ayetler üzerinde yorum yapılırken bu durum göz ardı edilmediği müddetçe kafa karışıklığına yol açacak bir durum bulunmayacaktır.

3.1.2. Hâbil-Kâbil Kıssası

Allah Teâlâ, Mâide suresinde geçen ayetlerde Hâbil ve Kâbil arasında gerçekleşen olayları zikretmiştir. Aynı zamanda surede son Peygamber olan Hz. Muhammed'i (s.a.v) de ümmeti içerisinde birbirini çekemeyen, birbirlerine haset eden kimselerin yaptıkları bu hatalar neticesinde ortaya çıkabilecek durumlar hakkında uyarmasını ve insanların bu kötü şeylerden uzak durarak kendisine ve göndermiş olduğu elçisine iman etmelerini bildirmiştir.²⁸⁹

Hâbil-Kâbil kıssasında geçen öldürmeye teşebbüs esnasında Hâbil, kardeşi Kâbil'e yapmış olduğu bu çirkin davranışından dolayı "Hem benim hem de kendi günahını yüklenerek ateşe atılacaksın." demiştir.²⁹⁰ Allah'ın buyurduğu İsrâ suresinin 15. ayetine baktığımızda ise bu ayete göre bir kimse eğer doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiş olur ve doğru yoldan saparsa da kendisine zararı olur. Bu durumda hiçbir kimsenin bir başkasının günahını üstlenemeyeceğinin belirtildiği görülmektedir.

Mâide suresinin 27. ayetinde Allah'ın Hâbil ve Kâbil'den kendisine kurban sunmalarını istediğinden, Hâbil'in sunduğu kurbanın kabul edilip Kâbil'in kurbanın ise kabul edilmediğinden ve bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyen Kâbil'in, kardeşi Hâbil'i öldüreceğini söylediğinden bahsedilmektedir.

Hâbil ve Kâbil arasında sürekli olarak devam eden bir kıskançlık mevcut idi. Allah'ın emri üzerine Hz. Âdem'in (a.s) çocukları aralarında çapraz olarak evlenmeleri gerekmektedir. Kâbil'in evleneceği kızın çok güzel olması Hâbil'in kıskançlığının başlamasına neden olmuştur. Bunun dışında Allah'ın kendilerinden kurban istemesi ve Kâbil'in en kötü ve çelimsiz hayvanı kurban seçmesi fakat Hâbil'in en güzel ve bakımlısını seçmesi gibi hadiselerden sonra aralarındaki kıskançlık ve çekememe hissi daha da kuvvetlenmiştir. Bütün bu hadiselerden sonra Kâbil'in kardeşini öldürmeye girişmesi sonucunda Hâbil, Mâide suresinin 29. ayetinde geçen *إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبْنُوا بُيُوتًا لِي وَأِثْمُكَ*

²⁸⁹Mehmet Akın, *Neseî Tefsirinde Müşkilu'l-Kur'ân* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), 2016, 46.

²⁹⁰Neseî, *Medârik*, 1/441; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/41.

“Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasan! Zalimlerin cezası işte budur.”²⁹¹ sözünü söylemiştir.

Bu ayete göre “Bir kimsenin işlediği günahı diğeri üstlenebilir” anlamı ortaya çıkmaktadır. İsrâ suresinde ise herkesin kendi günahını çekeceğine vurgu yapılmaktadır. Bu iki ayette geçen farklı ifadeler ilk bakışta zihin karışıklığına sebep olmaktadır.

İbn Âşûr’a göre, ayette geçen Hâbil’in kardeşi Kâbil’in kendisine yapmış olduğu şeylerden dolayı söylediği “Benim günahımı da çekeceksin” ifadesi ile kardeşinin kendisine karşı beslediği kin, nefret ve çekememezlikten dolayı kazandığı günahları çekeceğini anlatmak için söylenen bir sözdür. İbn Âşûr, bu mana dışında Kâbil’in kardeşi Hâbil’in günahını taşıması gibi bir durumun söz konusu olmadığını zikretmektedir.²⁹²

Netice itibari ile bu iki ayetin asıl kastetmek istediği mana insanların birbirlerinin günahlarını üstlenmesinin mümkün olmadığı ve herkesin kendi yaptığı hataların bedelini ödeyeceğidir. İnsanların iddia ettikleri gibi ayetler arasında bir tezatlık da yoktur. İlk bakışta ortaya çıkan bu şüphenin ayetin geniş çaplı incelenmesi durumunda ortadan kalktığı görülmektedir.

3.1.3. Süleyman’ın (a.s) Emrine Verilen Rüzgâr

Allah Teâlâ, her bir peygamberine mucizeler ve nimetler vermiş ve ona inanmayan insanların kendilerinden bir mucize istediklerinde sunmalarına izin vermiştir. Bu nimetlerden biri de Hz. Süleyman’ın (a.s) emrine verilmiş olan rüzgârdır. Kur’ân’da geçen her bir ayette rüzgârın farklı şekillerde estiği zikredilmektedir. İlk bakıldığında da bu durum işkâl olduğuna dair bir şüphe oluşturmaktadır. Bu mevzu ile ilgili ayette şöyle buyrulmuştur:

Enbiyâ suresinin 81. ayetinde Hz. Süleyman’ın emrine Hz. Süleyman’ın isteğine göre esen, güçlü rüzgar verildiğinden bahsedilirken, Sâd suresinin 36. ayetinde Hz. Süleyman’ın emrine verilen rüzgârın tatlı tatlı estiğinden söz edilmektedir. Bu iki

²⁹¹ el-Mâide 5/29.

²⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/51-52; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/168-173.

ayet arasında zikredilen rüzgârın bir yerde sert, diğer yerde tatlı esmesi ilk bakışta müşkil olduğuna işaret etmektedir.

İbn Âşûr'un tefsirinde geçen rüzgârın esme şekillerinin faklı farklı olması konusundaki açıklamasına bakıldığında bu durumun, Hz. Süleyman'ın (a.s) vermiş olduğu emirler neticesinde gerçekleştiği görülmektedir.²⁹³ İbn Âşûr'a göre rüzgârın tatlı, sert, güçlü vb. şekillerde esmesi ayetler arasında bir zıtlığa sebep olmamaktadır. Çünkü Hz. Süleyman'ın (a.s) emrine verilmiş olan rüzgârın nasıl ve ne şekilde eseceği de onun kullanma yetkisindedir. Yani Hz. Süleyman'ın (a.s) arzu ve isteğine göre rüzgârın esme yönü ve şekli değişeceğinden dolayı bu durumun ayetlerde farklı zikredilmesi müşkile sebep olmamaktadır.

3.2. Ahiret ile İlgili Mevzularda Çelişir Gibi Görünen Ayetlerin Yorumu

3.2.1. Sorgulama-Hesaba Çekilme

Kur'ân'da Allah, yaratmış olduğu insanların ve cinlerin yapmış oldukları iyilik ve kötülüklerden dolayı hesaba çekileceklerini, sorgu sonrasında cennet ve cehennem olarak mekânlarının belirleneceğini bildirmiştir. Ayetlerin bazısında yaratılanların hesaba çekileceğinden bahsedilirken bazısında da sual edilmeyeceklerinden söz edilmiştir. İbn Âşûr'a göre ayetlerin ilk bakışta farklı manalar veriyor olması müşkil bir durumun olduğuna işaret etmektedir. Örneğin:

Rahmân suresinin 39. ayetinde insanlara ve cinlere günahları hakkında soru sorulmayacağını söylerken Hicr suresinin 92. ayetinde ve Sâffât suresinin 24. ayetinde insanların yaptıklarından dolayı hesaba çekilecekleri zikredilmiştir. Ayetin birinde sorgunun yapılacağını, diğerinde ise yapılmayacağını bildirilmesi işkâle sebep olmaktadır.

İbn Âşûr'a göre tüm yaratılmışlar ahirette yapıp ettiklerinden dolayı hesaba çekileceklerdir. Fakat bu olayın nasıl gerçekleşeceği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ahirette farklı makamların olması ve her makamda farklı sahnelerin yaşanmasını mümkündür. Dolayısıyla sorgunun bir mekânda yapılıp diğer mekânlarda yapılmama durumu da söz konusudur. Bu sebeple İbn Âşûr'a göre ayetin birinde sorgu yapılacağından, diğerinde ise yapılmayacağından bahsedilmesi ile ayetler arasında ortaya çıkan farklılığın, mevki farklılığından kaynaklandığına işaret etmektedir.

²⁹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 17/122-124; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 23/264-267.

İbn Âşûr, ayette onların hesaba çekilmesine gerek olmadığını zikredilmesi herhangi bir hesabın gerçekleşmeyeceği anlamına değil, Allah'ın zaten her şeyi bildiğine ve hiçbir şeyin gizli kalmadığını manasına işaret etmektedir. İbn Âşûr'a göre onlar, hesaba çekilse de çekilmese de her şey apaçık ortadadır.²⁹⁴

Nesefî ise ayetteki zıtlık oluşturacak bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiş ve şöyle açıklamıştır: Ahirette, kıyamet sonrasında hesaba çekilme anındaki zaman dilimi uzun bir süreyi kapsamaktadır. Ayrıca ahirette farklı mevkiler mevcut olup bir mevki de hesaba çekilirken başka bir makamda sorgu sual olmayacağını zikretmektedir.²⁹⁵ Nesefî yapmış olduğu açıklama ile İbn Âşûr'un görüşlerine benzer ifadeler zikretmiştir.

Dolayısıyla ayetler arasında bir çelişkiden ziyade mevki farkının olduğu ve bu mevkilerde gerçekleşen hadiselerin birbirinden farklı olacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca Allah'ın her şeyi bilmesi ve ahirette hiçbir şeyin gizli kalmaması da hesaba gerek yoktur, hesaba çekilmeyecekler, denilmesinin bir açıklamasıdır. Bu durum, ayrıntılı olarak incelendiğinde anlam karmaşasının ve işkâlin olmadığını bir göstergesidir.

3.2.2. Tasvir Edici İfadeler

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın, insanlara verdiği nimetler ve mükâfatlardan bahsedilmiş ve bunların insanlara nasıl sunulduğu açıklanmıştır. Ayetlerde zikredilen nimet ve mükâfatların farklı şekillerde betimlenmesi sonucunda anlam karmaşası ortaya çıkmaktadır. Bu durum ayetler arasında işkâl olma ihtimalini meydana getirmiştir. Örneğin, Zuhruf suresinin 71. ayetinde cennetliklere verilen nimetlerin altın tepsiler ve bardaklarda sunulacağından bahsedilmiş, İnsan suresinin 15 ve 16. ayetlerinde ise cennet ehline verilen nimetlerin gümüş kaplar ve billur kâselerde verileceğinden söz edilmiştir. Bu iki ayetin birinde nimetlerin verileceği kapların gümüşten, diğerinde ise altından olması sebebi ile ayetler arasında zıtlık olabileceği düşünülmektedir.

Ayetlerin incelenmesi sonucunda insanlara ahirette verilen nimetlerin bazı yerde altın, bazı yerde ise gümüş tepsi de sunulduğu tespit edilmiştir. İbn Âşûr'a göre insanların dünyada yaptıkları güzel işler neticesinde elde edecekleri mükâfatlar

²⁹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 27/261-262; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 14/87; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/101-103.

²⁹⁵ Nesefî, *Medârik*, 3/415.

birbirinden farklıdır. Mükâfatları hak eden insanların dereceleri ve mevkileri de birbirinden farklı olacaktır. Bu yüzden ahirette, insanlara verilecek ödüller, içerisinde buldukları makamlara göre altın ya da gümüş tepsi de sunulacaktır.²⁹⁶ İbn Âşûr, ayette ilk bakışta müşkil olduğunu dile getirirse de yaptığı açıklamalar neticesinde ayette mevki farklılığından kaynaklanan bir farklılığın olduğunu zikretmiştir.

3.2.3. İnsanların Ahiretteki Durumları

Allah, insanların dünya yaşantısında yaptıkları işlerden dolayı ahirette bir hespla karşılaşacaklarını açıklamıştır. Fakat bu hesap esnasında hangi halde olacaklarına dair ayetlerin bir kısmında kâfirlerin Allah huzurunda konuşmalarına izin verilmeyeceğinden bahsedilirken bir kısmında ise yapmış oldukları hatalarına dair mazeretlerini dile getireceklerinden söz edilmektedir. Kâfirlerin ahiretteki hallerinin farklı şekillerde tanımlanması sonucunda anlam karmaşası ortaya çıkmaktadır.

İbn Âşûr, ahiretle alakalı anlatılan bu durumun işkâle sebep olduğunu dile getirmiştir. Örneğin, Mürselât suresinin 35 ve 36. ayetlerinde insanların kıyamet gününde birbirleri ile konuşmayacaklarından bahsedilmiş, En‘âm suresinin 23. ayetinde kendilerine sorulan sorulara cevap vereceğinden ve aralarında iletişimin gerçekleşeceği bildirilmiştir.

İbn Âşûr’a göre kıyamet anında insanlar kendi hallerine düşecekler ve bir an evvel bu kargaşadan kurtulmak için çabalayacaklardır. O anda kendisine dünya hayatında yakın olan insanları gözü görmeyecektir. Bu durumda aralarında konuşma gerçekleşmeyecektir. İbn Âşûr’a göre kıyamet koştuktan sonra tekrardan hesaba çekilmek üzere bir araya geldiğinde sorgu-sual esnasında bir konuşma olacaktır.²⁹⁷

İbn Âşûr’un yaptığı açıklamalardan yola çıkarak ayette kıyamet günü ve sonrasında insanların arasında herhangi bir diyalogun geçip geçmemesinin, insanların zihinlerinde anlam belirsizliğine yol açtığı anlaşılmaktadır.

İbn Âşûr, ahirette insanlara hangi mekânda konuşmalarına izin verildiği ya da verilmediği mevzusunun Allah’ın izni çerçevesinde gerçekleşeceğini açıklamaktadır. İbn Âşûr’a göre kıyamet esnasında, dehşet verici o sahnenin yaşanması anında insanların konuşmaya vakit bulamayacak olmaları, ahirette çeşitli mevkilerin olması ve

²⁹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 25/252-257; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 29/391-394.

²⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 29/439-441; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 7/173-178.

her mevki de farklılıklara yer verilmesi göz önüne alındığında ayetler arasında müşkil ifade edecek bir durum bulunmamaktadır.

3.3. Aynı Gerçek Mana İçin Farklı Kelimelerin Kullanılmasıyla Çelişir Gibi Görünen Ayetlerin Yorumu

3.3.1. Göklerin ve Yerin Yaratılışı

Yerlerin ve göklerin yaratılması ile ilgili mevzulardan diğer dinlerde olduğu gibi İslam dininde de bahsedilmektedir. Kur'ân'da Allah'ın, yerleri ve gökleri altı günde yarattığına dair zikrettiği ayetler bulunmaktadır. Fakat bazı ayetlerde de yaratılma süresinin iki gün olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Bu iki ayet tek tek değerlendirildiğinde tezat olma durumu söz konusudur. Bu durum da çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Fakat ayetler, aynı anda incelendiğinde ortada anlaşmazlığa yol açacak bir mevzunun söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. İbn Âşûr tefsirine ve ayetlere baktığımızda ise durum şu şekildedir:

Fussilet suresinin 9-12. ayetlerinde yer ve göğün yaratılması hususunda Allah'ın yer üzerine dağları oturttuğunu ve orada çeşitli besinlerin yetişmesini sağlayarak yeri bereketli hale getirdiğini ve bütün bu hadiselerin dört günde meydana geldiğini zikretmiş ve göğü de iki günde yedi gök olarak yarattığını anlatmıştır. A'râf suresinin 54. ayetinde yer ve göğün altı günde yaratıldığından bahsedilmiştir. Bu iki ayet ilk bakışta müşkil gibi görünmektedir.

İbn Âşûr'a göre yer ve gök altı gün içerisinde bütün özellikleri ile birlikte yaratılmıştır. Yerin yaratılmasının dört gün, göğün yaratılmasının ise iki gün sürmesi sonucunda yaratılma süresi toplam altı güne ulaşmaktadır.²⁹⁸ İbn Âşûr'un yaptığı açıklamalardan yararlanarak bu ayetler arasında müşkil olma durumunun söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. İbn Âşûr ile aynı görüşte olan diğer müfessirlerimizden Neseфі, geniş bir araştırma yaparak göklerin ve yerin yaratılması konusunda herhangi bir zıtlığın olmadığını belirtmiştir. Yerin, bütün azıklarıyla birlikte dört günde yaratılmış, yedi kat sema ile birlikte göğü iki günde yaratmış olması ile birlikte yer ve gök toplam altı günde Allah tarafından yaratılmıştır.²⁹⁹

²⁹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 24/241-252; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 8/158-170.

²⁹⁹ Neseфі, *Medârik*, 3/227-228.

3.3.2. İnsanın Yaratılışı

Kur’ân-ı Kerîm’de insanın yaratılışı hakkında “çamurdan”, “balçıktan” ve “nutfeden” yaratıldığına dair ibarelerin kullanılması beraberinde çelişki olma durumunu ve çeşitli tartışmaları getirmiştir. Konuyla alakalı ayetler ve müfessirimizin açıklaması ise şu şekildedir:

En’âm suresinin 2. ayetinde insanların çamurdan yaratıldığını zikretmekte Mü’minûn suresinin 12. ayetinde ise insanın çamurun özünden yaratıldığını dile getirmektedir. Buna benzer diğer ayetlerde ise insanın yaratıldığı maddeleri farklı farklı söylemişlerdir. Ayetlerin tamamına bakıldığında ortaya çıkan bu farklılık işkâl ihtimalini de beraberinde getirmektedir. İbn Âşûr, ilk bakışta ayetler arasında ortaya çıkan bu tezatlığın müşkil ihtimaline sebep olduğunu söylemiştir.

İbn Âşûr’a göre ayetler incelendiğinde ise ayetlerde geçen insanın yaratılışı ile ilgili ibareler aslında birbirlerinden farklı değildir. Hatta birbirini destekleyen cümlelerdir. Ayette yer alan balçık, çamur, nutfe gibi lafızlar insanın yaratılış evrelerinden bahsetmek ve yaratılışın aşama aşama gerçekleştiğini anlatmak için kullanılmaktadır.

İbn Âşûr’un tefsirinde yaptığı izahlardan ayetler arasında herhangi bir zıtlık bulunmadığı anlaşılmaktadır. Kendisi tefsir ederken ayete müşkil olarak bakmamış ve yaratılışın evrelerini izah etmek için çaba sarf etmiştir.³⁰⁰ Bu konu çalışmamızın işkâl sebepleri kısmında daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.3.3. “İnzâl” Fiili

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bazı fiiller kullanıldıkları her yerde aynı manaya işaret etmemektedirler. Bu fiillerden biri “İnzâl” fiilidir. Geçtiği yerlerde aynı şekilde yazılmış olsa da taşıdığı anlam birbirinden farklıdır. Fiilin kullanıldığı yerdeki anlam dikkate alınmaksızın ilk akla gelen manası verilerek ayetin açıklamasının yapılması mananın anlaşılmasına yol açmaktadır. Bu konuyla ilgili ayetlerde “İnzâl” fiili şu şekilde zikredilmektedir:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ “Andolsun biz peygamberlerimizi açık

³⁰⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 7/129-132; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 18/21-25.

kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden iman ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür.”³⁰¹

Yukarıda zikredilen ayette “inzâl” fiili, üç yerde zikredilmiştir. İlk ikisinde peygamberin, kitabın ve adalet terazisinin indirilmesi şeklinde kullanılmıştır. İbn Âşûr’a göre ayette geçen “inzâl” fiilinin manaya peygamberleri, kitabı ve adalet terazisini gönderdik anlamı katmaktadır. Fiilin geçtiği üçüncü yerde ise “demiri indirdik” anlamı verilmiştir. İbn Âşûr’a göre demiri indirdik sözü ile aslında demirin yaratılması kastedilmektedir.³⁰²

Bir diğer ayette يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ “Ey Âdemoğulları! Size mahrem yerlerinizi örtmeniz ve süslenmeniz için elbise indirdik. Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah’ın ayetlerindedir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar.”³⁰³

İbn Âşûr, ayette geçen “Elbise indirdik.” ifadesini de tefsirinde “elbise yarattık” şeklinde açıklamıştır. İbn Âşûr’a göre bu ayet üzerinde müşkil ifade edecek bir durum yoktur.³⁰⁴ İbn Âşûr, fiilin ayette geçen ve asıl kastedilen manasını vermekle ayetin kapalı olan anlamını açığa kavuşturmuştur.

İbn Âşûr, bu iki ayette de fiilin geçtiği yerlerdeki anlamını asıl kastedilen anlamı riayet ederek açıklamıştır. İbn Âşûr’un açıklamalarına göre ayet üzerinde işkâl olma durumu söz konusu değildir. Fakat ayette yer alan fiilin doğru yorumlanmadığı takdirde ayette anlam karmaşasının yaşanması muhtemeldir. Bu sebeple ayette geçen fiilin diğer anlamlarının bilinmesi ve kullanılacağı yere en uygun olan anlamın seçilmesi gerekmektedir. Böylece ayette zihni yanılığa düşürecek bir durum söz konusu olmayacaktır.

³⁰¹ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Hadîd 57/25.

³⁰² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 27/415-418.

³⁰³ el-A’râf 7/26.

³⁰⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 8/71-76.

3.4. Kelâmi Konularda Ortaya Çıkan Anlam Karmaşasıyla ilgili Ayetlerin Yorumu

3.4.1. Peygamberlerin İsmet Sıfatı /Peygamberlerin Masumiyeti

Kelami konular içerisinde zikredilen, üzerinde defalarca düşünülen ve tartışılan konulardan biri peygamberlerin masumiyeti meselesidir. Bu mevzu ile ilgili zikredilen ayetlerin birbiriyle çelişiyor olması tefsir alanında da çeşitli tartışmalara sebep olmuştur.

Örneğin, Fâtır suresinin 32. ayetinde kullar arasından seçilen kimselerin kitaba mirasçı kılındığından söz edilmekte ve mirasçı olanlardan kimisinin kendisine kötülük ettiğinden, kiminin orta bir hal üzere olduğundan ve kiminin de Allah yolunda hayırlı işlerde yarıştığından bahsedilmiştir.

Müelliflere göre ayette bahsedilen kitabı miras olarak verilenlerin; seçilmiş kimseler, peygamberler ve imamların masum kişiler olduğu zikredilmektedir. Ayetin sonlarına doğru onlardan bazısının kendilerine zulmeden kimseler olarak söyleniyor gibi olması, ayetler arasında bir sorun olduğuna işaret etmektedir.³⁰⁵

İbn Âşûr'a göre, ayette geçen kendilerine zulmeden lafzı ile kimin kastedildiğinin tam olarak bilinmemesi ve ayette ilk olarak peygamberler olduğu zannına düşülmesi müşkile sebep olmaktadır. İbn Âşûr, kendilerine miras olarak kitap bırakılanları üç kısma ayırmıştır. Bunların ilki, Rablerinin emirlerine itaat etmeyerek kendilerini günaha sürükleyenler, ikincisi; orta derecede olanlar yani haramdan sakınan kimselerdir. Bu kişiler hayırlı işler yapmalarına rağmen aradadırlar, üçüncüsü ise; hayır işlerinde yarışan, salih amel işleyen kimselerdir. İbn Âşûr'a göre ayette geçen kendilerine zulmeden kimseler insanlardır.³⁰⁶

Sorun teşkil ettiği düşünülen ayetin çözümü ile ilgili olarak açıklama şu şekildedir. Ayette kendilerine kitap verilen kimseler olarak zikredilenlerin aslında peygamberler değil insanların arasından seçilmiş daha kapsamlı özelliklere sahip olan insan grubu olarak bilinen kullar olduğu söylenmektedir. Böylece sorun ortadan kalkmaktadır.³⁰⁷ Bir diğer çözüm ise şudur: Ayette geçen “هُم” zamiri peygamberlere

³⁰⁵ Celil Kiraz, *Şerif Murtazâ'nın Emâlisinde Kur'an Müşkilleri ve Müteşâbihleri*, 416-421.

³⁰⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/310-314.

³⁰⁷ Kâdî Abdülcebbar, Ebû'l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed, *Müteşâbihü'l-Kur'an*, thk. Tâhâ Hüseyin başkanlığında bir heyet (Kâhire: ed-Dârü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, 1963), 2/573.

işaret etmektedir. Peygamberlerin “Zelle” diye ifade edilen günah işlemelerinden dolayı “Kendisine zulmedenler”in peygamberler olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer görüşte ise zamirin akıllı ve buluş çağına girmiş bütün insanlara işaret etmektedir. Çünkü onların günah işlemleri mümkündür.³⁰⁸ Bütün bu görüşleri ve düşünceleri ele aldığımızda “kendisine zulmedenler” ifadesi ile peygamberler değil kendilerine gönderilen vahye muhatap olan insanların kastedilmesi ayette müşkil gibi görünen durumu ortadan kaldırmaktadır.³⁰⁹

Müfessirimiz İbn Âşûr ayette kendilerine zulmeden kimselerin kim olduğu konusunda ortaya çıkan belirsizliğin işkâl sebebi olduğunu dile getirmektedir. İbn Âşûr’un tefsirinde yaptığı yorumlarına bakılarak peygamberlerin günah işleme gibi bir durumlarının söz konusu olmadığı, ayette kastedilenin insan olduğu anlaşılmaktadır. Böylece ayette var olan belirsizlik giderilerek ayette olduğu var sayılan işkâlde çözüme kavuşturulmuştur.

3.4.2. Ru’yetullah

Kelâmî tartışmalara sebep olan mevzulardan ikincisi de ahirette Allah’ın görülüp görülememesi meselesidir. Ayetlerde Allah’ın görülebileceğine dair ibarelerin bulunmasının yanı sıra idrak edilemeyeceğini ifade eden sözlerin olması kelâmî tartışmaların beraberinde tefsir alanında da müşkil sorununu ortaya çıkarmıştır. Allah’ın görülmesi ile ilgili ayetler ve bununla ilgili tartışmalar ise şu şekildedir:

En’âm suresinin 103. ayetinde gözlerin Allah’ı idrak edemeyeceğinden ancak Allah’ın kendisine bakan gözleri idrak edebileceğinden bahsedilmektedir. Ayette geçen “Allah’ın idrak edilmemesi” ifadesi insan zihninde ahirette Allah’ın görülüp görülememesi noktasında soru işareti oluşturmuştur. İbn Âşûr’a göre ilk bakışta ayet üzerinde müşkil bulunmaktadır.

İbn Âşûr’a göre; “Onu gözler idrak edemez” ifadesi putlar ve diğer ilahlara, bazı Arapların ibadet ettiği gezegenlere karşı misilleme ile Allah Teâlâ’nın azametinden bahsetmek için kullanılmaktadır. Bu görmede sınırsız bir görme değildir. Asıl olan görme işlemi akıl süzgecinden de geçmesi sonucunda gerçekleşmektedir.

³⁰⁸ Celil Kiraz, *Şerif Murtazâ’nın Emâlisî’nde Kur’ân Müşkilleri ve Müttaşâbihleri*, 416-421; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/594-595.

³⁰⁹ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 26/24.

Ayrıca gören kişi de gördüğü cismi düşüncesi ile vasıflandırmaktadır. Bu sebepten dolayı “Basar” kelimesi karşılıklı hissetme ve akıl etme manasında kullanılmaktadır.³¹⁰

İbn Âşûr’a göre dünyada putların görülüp Allah’ın görülmemesi hususu yine Allah’ın azameti ile ilgilidir. Görme yeteneğinin yoksunluğu da yine Allah’ın azametine bağlıdır. Dünya da gözün idrak etmesi de buna işaret etmektedir. Fakat İbn Âşûr, bu durumun Allah’ın ahirette görülemeyeceğine dair bir delil olmadığını zikretmektedir.³¹¹

Mu’tezile ise tam tersi bir düşünceye sahip olarak ahirette de Allah’ın görülemeyeceğini iddia etmektedir. Mu’tezile’nin bu yorumu yapması mevcut durum üzerine yani gözün dünya da görme işlemi ile gerçekleşen durumu yorumlaması sonucundadır. Bu şekilde yapılan bir tefsir yorumunun gerçekleşmesi mümkün değildir. Âlimlere göre bu mevzu oldukça ihtilaflıdır. Âlimlerden bazıları Mu’tezile gibi görülmeyeceğini iddia ederken Ehl-i sünnet uleması fazlaca zâhiri delillerle ve hadislerle Allah’ın ahirette görüleceğini savunmuşlardır. Fakat âlimlerin, bu konu ile ilgili Mu’tezile’nin yapmış olduğu ahirette Allah’ın tam hakkıyla görülmesinin mümkün olmayacağı yorumuna katıldıkları görülmektedir. Ayetin devamında geçen “Gözler onu idrak eder” ifadesi ise ayetin önceki kısmında zikredilen lafza atıf olarak söylenmektedir. Bu husus kinaye olarak kullanılmaktadır. Bu da göremeyen ve idrak edemeyenler için bir atıf olarak zikredilmektedir.³¹²

Mutezile, Allah’ın ahirette görülmesinin mümkün olmadığını dile getirmiş ve bu görüşünü ısrarla savunmuştur. Diğer müfessirlerimizden Neseî, ru’yetullah konusunu tefsirinde ele almış ve Allah’ın ahirette görülebileceğini zikretmiştir. Ayette geçen “gözler onu ihata edemez” ifadesinden reddedilen görüşün ru’yetullah değil idrak olduğunu ayrıca dile getirmiştir. Yani bütün cihetleri ile bilinmez olan varlığı idrak etmenin mümkün olmaması sebebiyle idrak edebilme reddedilmiştir. Burada Allah’ın görülmesinin mümkün olmadığına dair bir ifade zikredilmediğini

³¹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 7/413.

³¹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 7/415.

³¹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 7/413-418.

söylemiştir.³¹³ Neseffî'nin tefsirinde ru'yet konusunu ele alan çalışmalarda bu konuyla alakalı yorumlarında eksiklik olduğunu da vurgulamışlardır.³¹⁴

İbn Âşûr'un yaptığı yorumlar neticesinde konu üzerinde ihtilafın yer aldığına dair bir görüşe sahip olduğu görülmektedir. İbn Âşûr'un, direkt olarak zikretmese de Ehl-i sünnet görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır. İbn Âşûr'a göre Allah'ın ahirette görülmesi hadisesi dünyada olduğu gibi hakkıyla gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu şekilde yorumlandığında insanların zihinlerini meşgul eden ihtilafın kalkması mümkündür.

3.4.3. Fiillerin Yaratıcısı

İnsanların fiillerinin yaratıcısı konusu kelâmî bir problem olmasının yanı sıra tefsir alanında da çeşitli tartışmaların çıkmasına sebep olmuştur. Tefsir alanında; zikredilen ayetlerde kulun yaptığı fiillerin sahibinin Allah mı yoksa insanın kendisi mi olduğu sorusu sorulduğunda cevabın Allah'ı işaret etmesi, yapılan fiiller sonucundaki sorumluluğun kime ait olduğu noktasında anlam karmaşasına neden olmaktadır. Bu konuya örnek olarak Enfâl suresi verilebilmektedir.

Enfâl suresinin 17. ayetinde Bedir Savaşı esnasında Cebrail'in (a.s) Hz. Peygamber'e gelerek düşmana karşı bir avuç toprak atmasını söylemesi ve Hz. Peygamber'in kendisine söyleneni yapması durumunda galibiyet kazandığı anlatılmaktadır. Ayette yapılan bu atma eyleminin aslında Allah olduğunu söylemesi fakat atanın Hz. Peygamber olması anlam karmaşasını ortaya çıkarmaktadır. İbn Âşûr'a göre ayette işaret edilen failin tam olarak bilinmemesinin işkâle neden olmaktadır.

İbn Âşûr'a göre Allah'ın vermiş olduğu güç ve kudret sonucunda Peygamber kendisine emredilen şeyi yerine getirerek galibiyet kazanmıştır. Ayetteki fiili yapan kişi Peygamber fakat ona bu eylemi yaptıran asıl kişi ise Allah'tır.³¹⁵

Müşriklerle yapılan savaş esnasında Cebrail (a.s) Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelerek yerden bir avuç toprak almasını ve onların yüzlerine atmasını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, yerden toprağı avuçlayıp düşmanın üzerine atmış ve

³¹³ Neseffî, *Medârik*, 1/527-528.

³¹⁴ Akın, *Neseffî Tefsirinde Müşkulu'l-Kur'ân*, 131.

³¹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/293-297.

onları bozguna uğratmıştır. Ayette, zikredilen toprağı atma işini peygamber yapmış olsa da gerçek mana da atma eylemi bir beşere ait değildir. Eğer atma eylemi gerçek anlamda beşere ait olsaydı, nispeten ulaşabildiğı yere kadar ulaşırdı ve gücü de o kadar olurdu. Yani buradaki atış Allah'a aittir.³¹⁶

İbn Âşûr'a göre fiillerin asıl yaratıcısı Allah'tır. İbn Âşûr'un ayetle ilgili yaptığı izahları neticesinde ayette çelişkiye sebep olan önce Peygamber'e "Sen attın." denilmesi ardından "Allah attı." sözünün söylenmesidir. Fiilin yaratılmış olması, kulun bu fiili kendi hür iradesi ile yapmış olması bunun sonucunda üzerine yüklenecek olan sorumluluğı üstlenmesine engel değildir. Ayrıca fiillerin Allah tarafından yaratılması, kulu zorlayıcı bir durum teşkil etmemesi mesuliyeti ortadan kaldırmamaktadır.³¹⁷

İbn Âşûr'a göre fiiller, kulların istek ve arzuları üzerine Allah tarafından yaratılmaktadır. Allah'ın yaratma eylemi, insanların istekleri üzerine olmasından dolayı elde edilen ceza ve ödülün sorumlusu yine fiili yapan insandır.³¹⁸ İbn Âşûr'un açıklamalarından yola çıkarak ayet bu şekilde değerlendirildiğinde müşkil ifade edecek bir durumun olmadığı görüşü ortaya çıkmaktadır.

3.5. Kur'ân'dan Önceki Gelenekler Hakkında Çelişkili Olduğı Düşünülen Mevzular Hakkındaki Ayetlerin Yorumları

3.5.1. Nübüvvetin Umumiliğı (Genelliğı)

İnsanlar, ilk peygamber olarak bilinen Hz. Âdem'den (a.s) son peygamber olan Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar Allah'ın görevlendirdiğı bu elçiler aracılığıyla kendilerine bildirilen emir ve yasaklardan haberdar olmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de her ümmete uyarılması ve yol gösterilmesi için peygamber gönderildiğine dair ayetlerin yer aldığı gibi herhangi bir uyarıcının gelmediğine yönelik de ayetler bulunmaktadır.

Fâtır suresinin 24. ayetinde Peygamber'in insanlar için müjdeleyici ve onları uyarıcı olarak gönderildiğinden ve kendisine peygamber gönderilmemiş hiçbir topluluğun olmadığından bahsedilmiştir.

³¹⁶ Neseî, *Medârik*, 1/636-637.

³¹⁷ Bekir Topaloğlu, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* (Ankara: İSAM Yayınları, 2002), 310.

³¹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/295.

İbn Âşûr'a göre; elçi, insanları içinde buldukları kötü halden uzaklaştırmak ve doğru yolu bulmalarını sağlamak için gönderilmiştir. İnsanların bulunduğu ve yaşadığı her topluluk muhakkak bir peygamber tarafından uyarılmış ve Allah'ın vermiş olduğu güzelliklerle müjdelenmiştir.³¹⁹

Sebe' suresinin 44. ayetinde ise bazı topluluklara okuyacakları ve yaptıkları hataları dayanak yapacakları bir kitap verilmediğinden ve onları uyaracak bir peygamber de gönderilmediğinden söz edilmektedir.

İbn Âşûr, tefsirinde Allah'ın, Mekkeli müşriklere okumaları için herhangi bir kitap ve onları azapla korkutacak ve onları uyaracak bir elçi göndermediğini zikretmiştir. İbn Âşûr, bu açıklama ile ayetin açık olan zâhiri manasını zikretmiştir.³²⁰

Sonuç olarak; her iki ayet aynı anda değerlendirildiğinde birbiri arasında tenâkuz düşüncesini oluşturacak bir durumun söz konusu olmadığı tespit edilmiştir. İbn Âşûr, ayetlerin asıl kastedilen manalarını vererek tefsirini yapmış ve her topluluğa muhakkak bir peygamberin gönderildiğini, kendilerine elçi gelmemiş bir topluluğun olmadığını belirtmiştir. İbn Âşûr'un açıklamalarına göre ayette geçen "elçi gönderilmeyen bir topluluk" ifadesi olması ile aynı dönemde kendisinden önceki bir topluluğa elçi gelmesi durumunda halen onun hükümlerinin var olması ve hala geçerliliğini sürdürmesi sebebi ile yeniden bir kitap ve uyarıcının gelmemesi kastedilmektedir. İbn Âşûr'un görüşlerine yakın görüşler zikreden Neseffî 'ye göre; ayetlerde kastedilenin elçilerin aynı sırada gelmiş olmalarıdır. Hz. İsa (a.s) ve Hz. Muhammed (s.a.v) arasındaki zaman diliminde gönderilen uyarının esintilerinin halen devam etmesi sebebiyle bu arada kendilerine elçi gönderilmemiştir. Hz. İsa'nın (a.s) dininin tamamen ortadan kalkması sonucunda inkâr, yalanlama ve iftiraya maruz kalmaması için Hz. Muhammed (s.a.v) gönderilmiştir.³²¹

İbn Âşûr'un ayetin müşkil olmasına dair söz söylememesine rağmen yaptığı zâhiri açıklamalardan işkâl olma fikri ortaya çıkmaktadır. İbn Âşûr, doğrudan ayetin kastettiği asıl manayı vererek akla diğer anlamların gelmesini engellemeye çalışmıştır. Ayet İbn Âşûr'un yaptığı açıklamalara riayet edilerek yorumlandığında tenakuz olma ve müşkil düşüncesi ortadan kalkacaktır.

³¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/296-297.

³²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/227-228.

³²¹ Neseffî, *Medârik*, 3/85.

3.5.2. Peygamberlerin Şahitliği

Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de kıyamet sahnelerinden bahsederken peygamberlerin gönderilmiş oldukları ümmetleri ile olan ilişkilerinden de söz etmektedir. Allah'ın ayetlerinin bazısında peygamberlerin ümmetlerine şahitlik edeceği anlatılırken bazısında peygamberlerin ümmetlerinin içinde buldukları hallerden haberdar olmadıkları zikredilmektedir. Elçilerin ümmetleri ile olan münasebetlerinden birisi olan şahitlik mevzusu hakkındaki ayetler arasında ortaya çıkan bu farklılık aralarında çelişki olduğu düşüncesini ortaya çıkartmaktadır. İbn Âşûr'un ilk bakışta müşkil olduğunu düşündüğü ayetler ve bu ayetler hakkındaki açıklamaları şu şekildedir:

Nisâ suresinin 41. ayetinde insanların yaptıkları hataları neticesinde hesaba çekilecekleri zaman her ümmetten bir şahitin ve bir de peygamberin şahit tutulacağından bahsedilmiştir.

İbn Âşûr'a göre, Allah'ı inkâr edenlerin içinde buldukları ve mensup oldukları toplulukta yapmış oldukları hatalar neticesinde kendilerine şahitlik edecek bir elçi yani peygamber gönderilecektir. Ayette zikredilen “Şahitlik” ifadesi ile kastedilen, peygamberlerin kâfirlerin ya da diğer insanların yapıp ettikleri bütün haller için şahit olacaklarını ve ne yapmış iseler onu söyleyecekleridir.³²²

Mâide suresinin 109. ayetinde ise Allah'ın peygamberleri bir araya toplayarak kendilerine ne cevap verildiği sorulduğu zaman peygamberler, kendilerinin bir şey bilmediklerini ve her şeyin bilgisinin Allah'ta olduğunu söylediklerinden bahsedilmiştir.

İbn Âşûr, bu ayet-i kerîmenin izahından peygamberlerin ancak Allah'ın kendilerine izin verdiği müddetçe olaylardan haberdar olacaklarını, onun dışında bilgilerinin olmadığını zikretmiştir. İbn Âşûr'a göre, Allah'ın, kullarının yaptıkları iyilikler ve kötülükler konusunda ayette zikredildiği gibi peygamberlere sorduğunda, bu konu hakkında bilgilerinin olmadığını söylemeleri tamamen habersiz oldukları anlamını taşımamaktadır. Bu sözün kullanılmasının sebebi Allah'ın her şeyi

³²² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/56-58.

bilebilecek kadar gücünün olduğunu vurgulamak içindir. Zira onların o anki durum hakkında bilgileri mevcuttur.³²³

İbn Âşûr'un açıklamaları da göz önünde bulundurularak ayetler arasında herhangi bir müşkilin olmadığı, peygamberlerin Allah'ın ilmînin ve bilgisinin ne kadar güçlü olduğunu göstermek amacıyla böyle söyledikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ, kullarının yapmış olduğu hatalarını kendisine yapılan tövbe-i istiğfar sonucunda, peygamberlerin mevzu hakkında şahitliği olsun ya da olmasın yaratmış olduğu bütün ümmetlere kudret ve merhameti ile muamele edecektir.

3.5.3. Hz. İsa'nın (a.s) Ehl-i Kitaptaki Durumu

Hz. İsa'yı (a.s) öldürdüklerini zanneden Yahûdiler hakkında Allah Teâlâ pek çok ayet-i kerîme nâzil etmiştir. Bu ayetlerden birinde Yahûdilerin, Hz. İsa'nın (a.s) ölümünün öncesinde ehl-i kitaba inandıklarını diğer bir ayette ise gökten indirildikten sonra ehl-i kitaba inanacaklarını bildirilmektedir. Dolayısıyla bu durum müşkil mevzusu içinde zikredilmeye başlanmıştır. İbn Âşûr da ayetlerde ilk bakışta müşkil bir durumun olduğunu zikretmiştir.

Örneğin, Nisâ suresinin 159. ayetinde Ehl-i kitap içerisinde yaşayan kimselerin her birinin ölümünden önce Hz. İsa'ya (a.s) iman edeceğini ve Hz. İsa'nın da kıyamet gününde onların aleyhine şahitlik yapacağını haber vermektedir.

İbn Âşûr'a göre Yahudilerin hidayet bulmaları ve gözlerindeki gaflet perdesi kalkması sonucunda gerçeği görürler ve Hz. İsa'ya (a.s) ölmeden önce iman ederler. Yani Yahudilerin, ölümlerinden önce Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa (a.s) ile ilgili anlatılanlara inanacaktır. Hz. İsa'nın Allah tarafından gönderilen bir elçi olduğunu kabul edecektir. Yahudilerin Hz. İsa'ya (a.s) ölümünün sonrasında iman etmeleri onlara bir fayda sağlamayacaktır. O anda iman etmiş olsalar da geç kalmış olacaklardır. Bu sözü destekleyecek olan وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ “Bizim her birimizin mutlaka belli bir yeri vardır.”³²⁴ ayete göre Allah'a ve O'nun resulüne inanmayacak hiç kimse kalmayacaktır.³²⁵

³²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/98-101; Sekâkîr, *Müşkilü'l-Kur'ân fi tefsîri İbn Âşûr*, 228.

³²⁴ es-Sâffât 37/164.

³²⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/24-25; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/190-192.

3.6. Kur'an'ın Edebî Yönüyle Çelişir Gibi Görünen Ayetlerin Yorumu

3.6.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrarların Olması

Kur'an-ı Kerîm'de geçen kıssalar, gerek sunma şekli, dili ve üslubu bakımından edebî bir güce ve muhteşemliğe sahiptir. Sahip olduğu özellikler sayesinde okuyan kimseleri kendisine hayran bırakmakta ve onları etkileyerek doğru yola erişmelerini sağlamaktadır. Kur'ân'ın bu yönü kimi zaman insanlar tarafından asıl anlaşılması gereken durumları kavramada sorun teşkil etmektedir. Edebî yön tam olarak bilinmediğinde farklı mana ve yorumlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum ayete ilk bakıldığında ortada bir çelişki olduğu varsayımına neden olmaktadır. Kur'ân'ın edebî yönlerinden biri olan ayetlerde bazı kısımların tekrar edilmesi buna örnektir.

Rahmân suresinde geçen رَبُّكُمْ تَكْذِبَانَ “Rabbinizin hangi ayetlerini yalanlıyorsunuz?”³²⁶ ifadesi 31 defa tekrarlanmaktadır. Bu durum ayeti okuyanların zihinlerinde ihtilaf olabileceği görüşünü ortaya çıkartmıştır. İbn Âşûr'a göre Allah'ın kullarına verdiği her nimetin akabinde bu ifadeyi zikretmesi, kulların kendilerine sunulan nimetler için bolca şükretmeleri ve nankörlük etmemeleri içindir.³²⁷

İbn Âşûr, bu ayetin yorumunda müşkile dair açık bir yorum sarf etmemiştir. Fakat tekrar eden ifadenin öncesindeki ayette güzelliklerden ve insanlara verilen nimetlerden bahsedilmiş ise o ibarede insanların kendilerine verilenler karşısında şükretmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.³²⁸ Önceki ayette insanların isyanlarından, karşı gelmelerinden söz edilmiş ise de insanlara onların yaptıkları gibi nankörlük etmemelerini söylenmiştir.

İbn Âşûr'un yaptığı bu açıklamalardan yola çıkarak ayet üzerinde müşkil olmadığını fakat tekrar eden ibarenin insanları uyarmak, onları doğru yola iletmek amacıyla söylenen bir söz olduğunu anlaşılmaktadır.

³²⁶ er-Rahmân 55/13.

³²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 27/243-247.

³²⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 27/246-249.

3.6.2. Kur'an'ın Temsîl Yönünün Bulunması

Kur'an'ın bir diğer edebî yönü de olayları anlatırken kullandığı benzetmeleri ve verdiği örnekleridir. Haşr suresinde Kur'an bir dağın üzerine nâzil edilmiş olsa o dağın Allah korkusundan dolayı paramparça olacağından söz edilmektedir.³²⁹ Bu ayetin ilk bakıldığında zâhir anlamda tam olarak anlaşılabilmesi anlam eksikliğine yol açmaktadır.

İbn Âşûr tefsirinde geçen açıklamada dağların, Allah'ın verdiği emirleri, kendilerine indirilen Kur'an'ın yüceliğini ve sırtlarına yüklenecek yükün ne denli ağır ve zor bir iş olduğunu anlayacak şuura sahip olsaydılar, o anda Allah korkusundan paramparça olacakları zikredilmiştir. Ayetin devamında ise bu anlatılanın bir temsîl olduğu zikredilmiştir.

İbn Âşûr'a göre ayette anlatılan bu durumun, insanlara örnek olması ve kendilerinin çok ağır bir yükü yüklendiklerini haber vermesi içindir. Ayrıca Allah'ı ve Kur'an'ı inkâr edenlerin ne kadar kötü ve kalpsiz olduklarından bahsedilmektedir. Allah, insanlara bu örnek ile gösterişli dağların bile bu yükü taşımaktan aciz kalacağını zikretmiş ve insanlara bütün bunlar karşısındaki umursamazlık ve duyarsızlıklarını dile getirmiştir.³³⁰

3.6.3. Bazı Kelime ve İbarelerin Kullanımıyla Alakalı Farklı

Müşkiller

Allah, kullarından dilediğine sınırsız ve hesapsız olarak rızık vermektedir. Bakara suresinin 212. ayetinde Allah'ın dilediğine hesapsız rızık vereceğinden bahsedilmektedir. Ayette geçen "Hesapsız rızık verme" ibaresi farklı anlamlarda izah edilmektedir.

Zemahşerî ve Şerif el-Murtazâ, Allah'ın hesapsız rızık vermesini, sınırsız ve bol bol vermesi anlamına geldiğini ifade ederler. Ayrıca verilen sınırsız rızık ancak ahirette Müslümanlara olacağına dair görüşlerde beyan edilmiştir. Fahreddîn er-Râzi ise bu rızık dünyada verileceğini zikretmiştir. Dolayısıyla rızık hem ahirette hem de

³²⁹ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Haşr 59/21.

³³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/115-117.

dünyada verilme ihtimali söz konusudur.³³¹ Âlimlere göre rızkın dünyada ya da ahirette verilmesi ya da her iki yerde de verilmesinin zannedildiği gibi işkâle yol açmamaktadır. Açıklamalarda meydana gelen farklılıklar sonucunda Allah'ın ahirette vereceği rızkın sınırsız olduğuna kanaat getirmişlerdir. Böylece zannedilen işkâl ortadan kalkmıştır.³³²

İbn Âşûr'a göre ayette geçen Allah'ın rızıkları bol ve hesapsız vermesi, kulun kendisine verilen nimet için hesaba çekilmeyeceğini açıklamak için zikredilmiştir. Çünkü kula verilen rızık dünya hayatında verilen rızık değildir. Burada bahsedilen rızık, Allah'ın Müslümanlara ahirette vereceği rızıktır. O yüzden Allah'ın ahirette verdiği rızkın ne bir sınırı ne de hesabı vardır.³³³

Bu ayet İbn Âşûr'un müşkil demediği fakat belirsizlik olarak nitelediği ayetler arasında yer almaktadır. Bu sebeple İbn Âşûr'un yaptığı açıklamaya dayanarak ayet üzerinde zannedilen bir müşkil söz konusu değildir. Sadece kullanılan ibarenin farklı anlama gelmesinden kaynaklanan anlam belirsizliği söz konusudur.

³³¹Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtiḥü'l-gayb*, 4/9-10

³³²Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/252; eş-Şerif el-Murtazâ, Alemü'l-Hüdâ Zü'l-Mecdeyn Ebu'l-Kâsım Alî b. El-Hüseyn el-Müsevî el-Alevî (öl. 436/1044), *Emâli'l-Murtazâ (Gurerü'l-fevâid ve dürerü'l-kalâid)* thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asliyye, 1425/2004) , 1-2/377-378.

³³³İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/234.

SONUÇ

Kuzey Afrika, Endülüs medeniyetinin tesiri altında kalıp onun köklü mirası üzerine inşa edilmiş bir coğrafyadır. Endülüs'teki ilmî hareketlilik, o bölgede yaşamış olan ilim adamlarını da derinden etkilemiş ve onların bu ilim havzasından istifadelerini sağlamıştır. İşte Endülüs'ün can verdiği bu topraklarda yaşamış ve yetişmiş âlimlerden birisi de İbn Âşûr'dur.

Pek çok alanda kendisini yetiştiren, İslâmî ilimlerin hemen hemen hepsinde uzmanlık elde eden İbn Âşûr, XX. yüzyılın en meşhur müfessirlerden biridir. İbn Âşûr hayatının farklı dönemlerinde rektörlük, hâkimlik, şeyhülislamlık ve öğretmenlik gibi gerek resmî/idarî gerekse dinî/akademik vazifelerde bulunmuştur. Görevleri esnasında toplumun geçmiş ve güncel problemlerini tespit ederek onlara çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Onun bu çabaları aynı zamanda kaleme aldığı çalışmalarda ve eserlerinde de gözlemlenmektedir. Zira yazdığı kitaplar sadece yerel halka hitap eden, onları yönlendiren eserler olmanın ötesinde bütün İslam âlemine seslenen ve onlara ışık tutan çalışmalardır.

Gençlik yıllarından itibaren ilimle meşgul olan İbn Âşûr tefsir, hadis, fıkıh, dil ve edebiyat gibi alanlarda çeşitli eserler kaleme almıştır. *et-Tahrîr ve't-tenvîr* onun tefsir alanında yazdığı en önemli eserlerinden biridir.

İbn Âşûr, tefsirinde müşkil olduğu varsayılan ayetleri açıkça belirtmiş ve ayetin müşkil olarak adlandırılmasının sebeplerini zikretmiştir. Ayetteki işkâlin ortaya çıkışının ilk olarak lafzın yapısından kaynaklandığını belirtmiştir. İbn Âşûr, ayetlerde geçen lafızların hakikî manada mı mecâzî manada mı kullanıldığının bilinmemesinin ayetin asıl manasının anlaşılmasına sebep olacağını zikretmiştir. Ayrıca İbn Âşûr'a göre bir lafzın birden fazla manaya gelmesi durumunda insanların bunu anlayamaması ve ayetin anlamına uygun olmayan bir mananın verilmesi de işkâle sebep olan bir durumdur. Lafzın manasının kapalı olması halinde İbn Âşûr, ayeti müşkil olarak addetmiştir. Çünkü ayette yer alan müphem ifade asıl maksadın ortaya çıkmasını engellemiş ve ayetin vermek istediği manayı kapalı hale getirmiştir.

İbn Âşûr'un ifade ettiği müşkil sebeplerinden bir diğeri konu, yer ve zamanın farklı olması hususudur. İbn Âşûr'a göre, ayeti inceleyen kişi ayete bakıp aynı mevzunun değişik mekânlarda anlatıldığını fark ettiği esnada ayetlerin birbiri ile zıt

olduğunu düşünmektedir. Hâlbuki İbn Âşûr'a göre bu durum ayette zikredilen mevzunun gerçekleştiği mekânların diğer ayetlerde farklı ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır. Müfessire göre bazı ayetlerde aynı olay farklı ifadelerle anlatılmıştır. Ayete ilk bakıldığında çelişkili olduğu düşünülse de aslında konunun birbirini desteklediği ve meydana gelen hadisenin aşama aşama oluştuğu anlatılmaktadır. İbn Âşûr, bu tür ayetlerde insanların düşündükleri gibi herhangi bir işkâlin söz konusu olmadığını, ayetin farklı mekân ve zamanlarda nâzil olmasından ve aynı konunun farklı aşamalarını ifade etmesinden kaynaklanan bir farklılığın olduğunu zikretmiştir. Bu ayetler birbiri ile tezat değildir. Birbirini desteklemekte ve konunun tamamlanmasını sağlamaktadır. Bu sebeple İbn Âşûr, bu ayetlerde müşkil ifadesinden ziyade ilk bakışta olduğu zannedilen ihtilaf lafzını kullanmayı tercih etmiştir.

Yorum farklılıklarından kaynaklanan sebepler de ayetlerde işkâlin olduğu düşüncesini meydana getirmektedir. İbn Âşûr'a göre, insanlar bilgi eksikliği nedeniyle ayete ilk baktığında ayetin kastettiği mana yerine uzak manayı tercih etmekte ve ilk bakışta ayet müşkil olarak nitelendirilmektedir.

İbn Âşûr'a göre ayetlerde müşkil olduğu zannına düşülmesinin en önemli sebebi Kur'ân-ı Kerîm'in dili olan Arapça'nın doğru bir şekilde bilinmemesidir. Arapça'nın özelliklerinin bilinmemesi, lafzın kullanıldığı yerde ayete kattığı anlamın tam olarak anlaşılmasına engel olmaktadır. İbn Âşûr'a göre ayetin anlaşılması esnasında irabın bilinmemesi, edatların cümleye kattığı anlamın anlaşılmaması ve harf-i cerlerin birbirlerinin yerine kullanılması halinde ayetteki mana değişikliğinin kavranamaması, ayetin ilk bakışta müşkil olduğu zannını ortaya çıkarmaktadır. İbn Âşûr, Arap dili özellikleri bilindiğinde aslında işkâlin olmadığını fark edileceğini belirtmektedir.

İbn Âşûr, ayette geçen bazı lafızların farklı kıraatlerde okunmasının mümkün olacağını belirtmiştir. Ona göre lafız üzerinde gerçekleşen farklı okuyuşlar bazı kelimelerde anlam zenginliğine neden olurken, bazısında farklı manaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum beraberinde müşkili getirmiştir. İbn Âşûr, lafzın okunduğu kıraatte hangi manaya geldiğinin bilinmesinin gerekliliğini ve ayette geçtiği yerdeki manasına uygun olarak okunmasının doğru olduğunu savunmuştur. İbn Âşûr'a göre müşkil olma ihtimali böylece ortadan kalkmıştır.

İbn Âşûr, tefsirinde ayetin müşkil olmasının sebeplerinden bahsederken müşkili giderecek yolları zikretmeyi de ihmal etmemiştir. İbn Âşûr, ayette müşkil bir durum söz konusu olduğunda işkâli te'vîl yöntemine başvurarak çözüme kavuşturmayı uygun görmüştür. Fakat İbn Âşûr'a göre te'vîlin kesinlikle doğru olduğu söylenemez, ancak ayetin kastedebileceği manaların dile getirilmesi ve en uygun mananın kabul edilmesi gerekmektedir.

İbn Âşûr, ayetlerin nesh edilmesi neticesinde var olduğu zannedilen işkâlin giderilebileceğini belirtmiştir. İbn Âşûr, tefsirde neshin varlığını kabul etmiştir. Bu sebeple işkâlin çözümü esnasında kullandığı yöntemler arasında yer almıştır. İbn Âşûr, ayetin nesh edilmesi durumunda hükmünün varlığının halen devam edeceğini savunmuştur. Müşkil olduğu ifade edilen iki ayetten en son nâzil olan ayetin ilk nâzil olanı nesh ettiğini ve sonra gelen ayetteki hükmün esas alınarak ayetin incelenmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.

İbn Âşûr, ayetlerin umumi manalarının yeterli olduğu ve ayetin tahsîs edilemeye ihtiyaç duymadığı görüşünü benimsemiş ve müşkil olarak ifade ettiği ayetlerde işkâlin çözüm yolu olarak tahsîs ifadesini zikretmemiş olsa da ayette genel olarak bahsi geçen konudan asıl olarak kastedilen özel manayı ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Böylece müşkilin çözüme kavuşmasını sağlamıştır.

İbn Âşûr'a göre bütün ayetlerin nüzul sebeplerinin zikredilmesi anlam zenginliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu sebeple gerekli olan ayetlerde sebab-i nüzulleri zikretmiştir. İbn Âşûr'un müşkil olarak ifade ettiği içki ayetlerinde nüzul sebepleri dikkate alınarak ayetteki işkâl giderilmiştir.

İbn Âşûr'un çözüm yolları arasında kullanmayı tercih ettiği, fakat tefsirinde açıkça zikretmediği diğer bir yöntem ise ayetlerin siyak ve sibakını dikkate almaktır. İbn Âşûr, müşkil olarak zikrettiği ayeti izah ederken ayetin öncesinde geçen ve sonrasında yer alan ayetleri aynı anda tefsir etmiş, izahın sonunda ayetin kastettiği asıl manayı vererek müşkil olduğu zannını kullandığı bu yöntemle gidermiştir.

İbn Âşûr, müşkil olduğu düşünülen ayetleri izah ederken ve aslında müşkilin olmadığını açığa çıkarmaya çalışırken konuyu bir başka ayet ile desteklemeyi ihmal etmemiştir. Bazı durumlarda ilk bakışta işkâle sebep olan ibarenin açıklamasında

hadislere de yer vermiştir. İbn Âşûr'a göre hadisler de, ayetler gibi var olduğu zannedilen müşkilin giderilmesinde önemli bir etkidir.

İbn Âşûr, tefsirinde müşkil lafzını zikrederek ayetlerde ilk bakışta müşkilin var olduğunu zikretmiştir. Fakat İbn Âşûr, ayetlerde yalnızca müşkil ibaresini kullanmamış bunun yanı sıra işkâl, ihtilaf, çelişki, belirsizlik ve zan kelimelerini de kullanmıştır. Böylece ilk bakışta insan zihninde anlam karmaşasına sebep olduğu düşünülen ayetteki kelimeleri sınıflandırarak ayetin üzerindeki kapalılığı daha açık bir şekilde izah etmiştir.

Bu çalışma ile Sekâkîr'in çalışmasında eksik görülen İbn Âşûr'a göre işkâl sebepleri ve çözüm yolları kısmı tamamlanmıştır. İbn Âşûr'un eserinde müşkil lafzını kullandığına her iki çalışma sonucunda da ulaşılmıştır. Bu çalışma ile İbn Âşûr'un bazı ayetlerin izahında müşkil lafzını kullanmadığı halde ilgili ayetin müşkil olduğunu kabul ederek açıklama yaptığı tespit edilmiştir. Çalışma sırasında tasnif yöntemi ve başlıklandırmalar, daha önce çalışılan eserden farklı olarak ele alınmıştır ve o eserde eksik olan bütün kısımlar bu çalışmaya eklenmiştir. Sekâkîr, çalışmasında yalnızca kıraat, mana ve irab konularındaki müşkil ayetleri ele alması neticesinde bu mevzular dışındaki müşkil ayetlerin ele alınma ihtiyacını gerektirmiştir. Çalışmada eksik kısımlar ayrıntılı olarak tasnif edilmiş ve kapsamlı olarak izah edilmiştir. Her mevzu hakkında örnek olarak verilen ayetlerin farklı olmasına dikkat edilerek İbn Âşûr'un diğer ayetlerdeki müşkil anlayışı da gösterilmeye çalışılmıştır.

İbn Âşûr'a göre vahyin muhatabı olan insanın, Kur'an'ın nâzil olduğu dönemden kaç yıl sonra yaşamış olursa olsun içinde yaşadığı dönemde ortaya çıkan sorunu vahyin nâzil olduğu döneme kıyasla izâle etmesi mümkündür. Zira vahyin muhatabının tüm insanlık olması, Kur'an ve insan arasındaki bağın daima güncel kalmasını sağlar. İbn Âşûr'a göre insanın aklına takılan ya da zihnini karmaşaya sürükleyen soruların cevabı ilahî kitap içerisinde saklıdır. Eğer muhatap, vahyin ne demek istediğini anlamak istiyorsa Kur'an'ı doğru bir şekilde kavramaya çalışmalıdır. Böylece herhangi bir ayetin çelişki (işkâl) taşıdığı düşüncesi de ortadan kalkacaktır.

KAYNAKÇA

- Akça, Yunus. “Kur’ân’da Müşkile Yol Açan Sebepler”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (Haziran 2019), 189-215.
- Akın, Mehmet. *Neseî Tefsirinde Müşkile’l-Kur’ân*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Âlûsî, Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu’l-meânî fi tefsîri’l-Kur’âni’l-azîm ve sebu’l-mesânî*. Beyrut: Dârü’l- İhyâü’t-Türâsi’l-Arabî.
- Ata, Mehmet Mahfuz. “Örnekleriyle Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tabiîn Dönemi Tefsir Anlayışı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/62 (2019), 1666-1674.
- Aydın, Muhammed. “Kur’ân Ayetlerinde Çelişki Görünümü Veren Sebepler ve Giderilmesi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), 119-136.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtu’l-Mufessirîn*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974.
- Berzencî, Abdullatif Abdullâh Azîz. *et-Teâruz ve’t-tercîh beyne’l-edilleti’s-şer’iyye*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*. nşr. Muhammed Abdu’r-rahmân el-Mer’aşlî. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1418.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu’fî. *el-Câmiu’s-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir. Beyrut: Dâru Tavkî’n-Necât, 1422.
- Bûzeyne, Muhammed. *Meşâhiru’t-Tûnusiyîn*. Tunus: Matbaatu’l-Müvehhede, 1992.
- Cebeci, Lütfullah. “Tefsirde Yeni Yöntem Arayışları ve Klasik Tefsir Metodu”. *Kur’ân ve Tefsir Akademisi* 1 (2008), 49-77.

- Celâleddîn el-Mahallî, Celâleddîn es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Kur’ân’da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (1975), 87- 95.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1985.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Coşkun, Ahmet. “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/332-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Coşkun, Ahmet. “et-Tahrîr ve’t-Tenvîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/429-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve sıhahu Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. Beyrut: Dârü'l-İlm, 1736.
- Çeker, Orhan. “Hafî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/115-116. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çiçek, Yakup. “Müşkilü'l-Kur’ân”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7-8-9-10 (1989-1992), 79-112.
- Çetin, Atilla. “İbn Âşûr Muhammed Tâhir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/332. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Dârimî, İmâm Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü ve Târîhi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Demirci, Sabri. *Kur’ân’da Müşkül Ayetler*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2005.
- Demirel, Enise. *Tâhir b. Âşûr’un Talakla İlgili Görüşleri ve Mâlikî Mezhebiyle Mukayesesi*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2013.

- Dinler, Murat. “Müşkilü'l-Kur'ân”. *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 11 (Bahar 2018), 315-356.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eşâs b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sakâfiyye, 1952.
- Ebussuûd b. Muhyiddîn Muhammed. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. nşr. Abdülvasîf Muhammed. Kâhire: Dârü'l-Usûr, 1347.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Usûlü'l-fıkh*. Dârü'l-Fikri'l-Arabî, byy. 2010.
- Eraslan, Şule. *Çağdaş İslam Hukukçusu Tahir b. Âşur'da Maslahat Kavramı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Fârisî, Ebu'l-Hasen b. Abdulgaffâr. *el-Hucce li' l-kurrâi' s-seb' a*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1984.
- Firuzabâdî, Muhammed bin Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.
- Gâlî, Ebu'l-Kâsım. *Min a'lâmi'z-zeytûne şeyhu'l-câmiî'l-azâm Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruhû*. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1996.
- Zehrânî, Hâlid b. Ahmed,. *Mevkifü't-Tâhir b. Âşûr mine'l-imâmiyye el-isnâ aşeriyye* (1. Baskı). Merkezü'l-Mağribi'l-Arabî, y.y, 1431/2010.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *İlmü Usuli'l-Fıkh*. Mektebetü't-Davet, 1955.
- Hocaoğlu, Mustafa. “İbn Âşur'un Tefsiri ve Tefsirinin Mukaddimesinde Kıraât Olgusu”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2014), 26-27.
- Hudayrî, Muhammed b. Ali. *Tefsîru't-tabîîn*. Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1420/1999.
- Hüseyin, Muhammed el-Hıdır. *Tunus ve Câmiü'z-Zeytûne*. thk. Ali Rıza Tûnîsiyye. Dımaşk: Matbaatü't Ta'âvuniyye, 1971.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Usûlü'l-inşâ ve'l-hitâbe*. Tunus: 1920.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Mûcezü'l-belâga*. Tunus: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1920.

- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Hâşiyetü't-tavzih ve't-tashih li müşkilâti Kitabi't-tenkih*. Tunus: Matbaatü'n-Nehdâ, 1922.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Nakdün ilmîyyün*. Tunus: Matbaatü's-Selefiyye, 1925.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Kıssatü'l-Mevlid*. Tunus: Dârü't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, 1972.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Keşfu'l-muğattâ mine'l-meâni ve'l-elfâzi'l-vâkıyyeti fi'l-muvatta'*. Tunus: eş-Şeriketü't-Tûnûsiyye li Funîni'r-Resm, 1975.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Dîvânu beşşâr İbn Bürd*. thk. İbn Âşûr. Tunus: eş-Şeriketü'l-Tûnûsiyye, 1976.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Dîvânu'n-Nabiğa ez-Zübyânî*. thk. Tâhir İbn Âşûr. Tunus: eş-Şeriketü'l-Tûnûsiyye, 1976.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tunûsiyyeti li'n-Neşr, 1984.
- İbn Âşûr, Muhammed el-Azîz. *eş-Şeyh Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr*. Kartac: Dâiretü'l-Meârifi't-Tûnûsiyye, 1990.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Usûlü'n-nizâmi'l-ictimâi fi'l-İslâm. İslâm İnsan ve Toplum Felsefesi*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Mekasidü's-Şeria, İslam Hukuk Felsefesi*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*. trc: Mehmet Erdoğan ve Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- İbnü'l-Hamîd, Muhammed. *et-Takrîb li tefsîri't-Tahrîr ve't-tenvîr li İbn Âşûr*. Dârü İbn Hüzeyme, y.y., t.y.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el- Müsned*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1982.
- İbnu'l-Hoca, eş-Şeyh Muhammed el-Habîb. *Şeyhu'l-İslâm İmâmü'l-Ekber Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr*. Tunus: Dârü'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 2008.

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*. nşr. Sa'd b. Necdî Ömer. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1435/2014.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: 1956.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı yayınları, 1981.
- Ragîb el İsfahânî. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. nşr. Safvân Adnân. Beyrut: Dârü'l-Kalem, ed-Dârü'ş-Şâmile, 1412.
- İbn Fâris, Kazvinî, Ahmed. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Dârü'l-Fikr, t.y.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed. *Müteşâbihü'l-Kur'ân*. thk. Tâhâ Hüseyin başkanlığında bir heyet. Kâhire: ed-Dârü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, 1963.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullâh b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Kiraz, Celil. *Şerif Murtazâ'nın Emâlisî'nde Kur'ân Müşkilleri ve Müteşâbihleri*. Bursa: Emin Yayınları, 2010.
- Koca, Ferhat. "Müşkil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/161. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Mahfûz, Muhammed. *Terâcimü'l-müellifîn et-tûnîsiyyîn*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1984.
- Meysâvî, Muhammed et-Tâhir. *Cemheratü makâlât ve resâ'ili'ş-şeyh Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr*. Ammân: Dârü'n-Nefâis, 1436/2015.

- Muhtar, İbn Ahmed Ammâr. *eş-Şeyh Muhammed Fâzıl İbn Âşûr hayâtuhû ve âsâruh*. Tunus: Dârü't-Tûnusiyye, 1985.
- Muhammed, Hüseyin Abdülhâdî. Birişik, Abdülhamit. “Mübhemâtü'l-Kur'ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/437. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. *el-Câmius-sahih*. İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1981.
- Nâfi, Beşir M. Tâhir b. Âşûr: Tefsir Çalışması Özelinde Modern Reformcu Bir Âlimin Kariyer ve Düşünce Dünyası, çevr. Hayati Sakallıoğlu, İstanbul, 2012.
- Naîm, Ubeyr bint. Abdillâh. *Kavâidü't-tercîh el-müt'allika bi'n-nas 'inde İbn Âşûr fi tefsirihi't-tahrîr ve't-Tenvîr dirase tesliyye tatbikiyye*. Riyâd: Dârü't-Tedemüriyye. 1. Baskı,1436/201.
- Nesefî, Abdullâh İbn Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*. Beyrut: Dârü'l-Kalemi't-Tayyib, 1998.
- Nurmuhammedov, Annaoraz. *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Öğüt, Salim. “Hafî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/110-112. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özen, Şükrü. “Teâruz”. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 40/208. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Öztürk, Mustafa. “Sahâbe Neslinin Kur'ân'la İlişkisi ve Bu İlişkinin Tefsir Açısından Önemi”. *XII. Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı Kur'ân ve Sahabe Sempozyumu*. ed. Hasan Keskin vd. 132-159. Sivas: 2016.
- Pak, Süleyman. *Müşkilü'l-Kur'ân*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981.

- Rıza, Reşit. “Târîhü’l-Üstâzü’l-İmâm Muhammed Abduh”. Mısır: Dârü’l-Menâr, 1950.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu’t-tefâsîr*. Kâhire: Dârü’s-Sâbûnî, 1997.
- Sabbağ, Muhammed Lütfî. *Lemhât fi ulûmi’l-Kur’ân ve’t-ticâhâtü’t-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1990.
- Sammoud, Hamadi, Kuzey Afrika’da Şarklı Bir Müfessir: Yahya İbn Sellâm (742/815). terc. Salih Akdemir, Ankara: 1992.
- Sekâkîr, Alî Abdullâh b. Hamd. *Müşkilü’l-Kur’ân fi tefsîri İbn Âşûr*. Medine: Medine-i Münevvere, el-Câmi‘atü’l-İslâmiyye, Doktora Tezi, 1432/2006.
- Smerkandî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî. *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007.
- Serahsî, Ahmed b. Ebî Sehl Şemsu’l-Eimme. *Usûlu’s-Serahsî*. Beyrut: Dârü’l-Ma‘rife, 1978.
- Soysaldı, H. Mehmet. *Nüzulünden Günümüze Kur’ân ve Tefsir*. Elazığ: Örnek Matbaacılık, 1998.
- Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi’ulûmi’l-Kur’ân*. nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ. Beyrut: Dârü İbni Kesîr, 1416/1996.
- Şâfî, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*. Mektebetü Evlâdi’s-Şeyhi li’t-Türâs.
- Şâşî, Ebû Ali Muhammed b. İshak. *Usulü’s-Şâşî*. Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *İrşâdü’l-fuhûl ilâ tahkîki’l-hak min ilmi’l-Usûl*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-Arabî, 1999.
- Alevî. *Emâli’l-Murtazâ (Gurerü’l-fevâid ve durerü’l-kalâid)*. thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrâhîm. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asliyye, 1425/2004.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân*. thk. Abdullah b. Abdü'l-Muhsin et-Terkî. Kâhire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2001.
- Taftâzânî, Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh. *Şerhu'l-akâid*. trc. S. Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, 1981.
- Topaloğlu, Bekir. *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*. Ankara: İSAM Yayınları, 2002.
- Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Vakfı Yayınları, 1991.
- Vural, Faruk. *Tâhir İbn Âşur ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Yalınkılıç, Mehmet. "Meryem Suresi 71. Ayet Bağlamında İşkâli Giderme Yöntemleri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018/2), 463-482.
- Yaşar, Hüseyin. *Kur'ân'da Müphem Ayetler Mübhemâtü'l-Kur'ân*. Samsun: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Yaylalı, Davut. "Karîne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/492. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. Sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel. İstanbul: Zehraveyn.
- Yerinde, Adem. "İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007), 29-61.
- Yerinde, Adem. "Müşkilü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/164-167. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Berberiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/478-483. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- Yüksel, Yakup. *İbn Âşur Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Zehrânî, Müşrif b. Ahmed Cem'ân. *Eserü'd-dîlâlâti'l-lüğaviyye fi't-tefsîr 'inde't-Tâhir b. Âşûr fi Kitâbih*. Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, Yayımlanmamış Doktora Tezi,1427.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki' t-tenzîl*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1985.
- Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*. Dârü'l-Kütübî, byy. 1994.
- Zeydân, Abdülkerîm. *el-Vecîz fi usuli'l-Fikh*. Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr*. Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, 2007.

ÖZGEÇMİŞ

Reyhan KARAAHMETOĞLU 1995 Kastamonu/Merkez’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Karadere İlköğretim okulunda tamamladı. 2012 yılında Kastamonu Şeyh Şabani Veli Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden mezun oldu. 2012 yılında Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans eğitimine başladı. 2017 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı. 2018 yılında Karabük Sağlık Meslek Lisesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yaptı. 2019 yılında Kastamonu Final lisesi’nde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak çalışmaya başladı ve halen devam etmektedir.